

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MISIR, MEZOPOTAMYA VE ANADOLU'DA KADIN
(MÖ. 6.YY'A KADAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

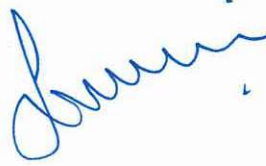
**HAZIRLAYAN
FİTNAT ŞİMŞEK**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İLHAMİ DURMUŞ**

ANKARA - 2012

ONAY

Fitnat ŞİMŞEK tarafından hazırlanan "Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da Kadın (M.Ö. 6. Yüzyıla Kadar)" başlıklı bu çalışma, 13.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Salih ÇEÇEN (Başkan)

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Doç Dr. Esma REYHAN

ÖNSÖZ

Mısır, Mezopotamya ve Anadolu’da kadın adlı çalışmamızın konusu, bu coğrafyalarda yaşamış kadınların sosyal, siyasi, iktisadi, dini ve hukuki açıdan değerlendirilmesidir. Söz konusu çalışma başlangıçtan, MÖ. 6. yy’a kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır.

Kadın milattan önceki dönemlerden başlayarak, günümüze kadar tartışılmıştır. Sosyal yaşam başta olmak üzere yaşamın her alanında insanların karşımıza kadın ve erkek olarak çıktığını ve kamusal alana bakıldığında erkeklerin daha ön planda, kadınların ise daha arka planda kaldığını görmekteyiz. Tarihsel açıdan kadın, sosyal, siyasi, iktisadi, dini ve hukuki açılardan ayrı ayrı incelenmiş ve araştırmalara konu olmuştur.

Başlangıçtan itibaren kadın hak ettiği değeri görememiştir. Sosyal, siyasi, hukuki alandaki rolü, sosyal statüsü, erkek karşısındaki durumu gibi sosyal olgular da tam olarak hak ettiği değeri bulamamıştır. Bu sebeple, günümüzden binlerce yıl öncesine giderek, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu kadınının sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını, inançlarını, kaygılarını, korkularını günümüz anlayışıyla, insan gelişimini ve düşüncesini yansıtan arkeolojik ve filolojik belgelerin yardımıyla açıklamaya çalıştım.

“Mısır, Mezopotamya ve Anadolu’da Kadın” konulu çalışmamızın planlanmasından, yürütülmesine, raporun düzenlenip yazılmasına kadar her aşamasında bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, büyük bir anlayışla ve sabırla bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. İlhami DURMUŞ’a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

MISIR'DA KADININ KONUMU	5
1.1. MISIR'DA KADIN	5
1.1.1.Sosyal Hayatta Kadın	5
1.1.2. Siyasi Hayatta Kadın	18
1.1.3. İktisadi Hayatta Kadın.....	24
1.1.4. Dini Hayatta Kadın	27
1.1.5. Hukuki Hayatta Kadın	30

II. BÖLÜM

MEZOPOTAMYA'DA KADININ KONUMU.....	35
2.1. MEZOPOTAMYA'DA KADIN	35
2.1.1.Sosyal Hayatta Kadın	35
2.1.2. Siyasi Hayatta Kadın	44
2.1.3. İktisadi Hayatta Kadın	47
2.1.4. Dini Hayatta Kadın	49
2.1.5. Hukuki Hayatta Kadın	58

III. BÖLÜM

ANADOLU'DA KADININ KONUMU.....	65
3.1.ANADOLU'DA KADIN	65
3.1.1.Sosyal Hayatta Kadın	65
3.1.2. Siyasi Hayatta Kadın.....	76
3.1.3. İktisadi Hayatta Kadın.....	84
3.1.4 Dini Hayatta Kadın.....	87
3.1.5. Hukuki Hayatta Kadın.....	90

IV. BÖLÜM

4.1. MISIR, MEZOPOTAMYA VE ANADOL KADINININ

MUKAYESESİ.....95

4.1.1. Mısır ve Anadolu Kadınının Mukayesesi.....95

4.1.2. Mezopotamya ve Mısır Kadınının Mukayesesi.....98

4.1.3. Anadolu ve Mezopotamya Kadınının Mukayesesi.....101

SONUÇ.....104

KAYNAKÇA.....106

FOTOĞRAFLAR.....115

RESİMLER.....130

ÖZET133

ABSTRACT135

GİRİŞ

Tarih geçmişte yaşamış insan topluluklarının faaliyetlerini, açıklayan bir disiplindir. Bilinçli bir tarihçi, geçmişte gerçekleşen faaliyetlerin aslında üstün bir yönetici bir zümre tarafından değil, halk tarafından oluşturulduğunu bilmektedir. İnsanı merkeze alan araştırmalarda toplumların sosyal yapısını oluşturan başlıca unsur kadındır ve bunu ortaya koymak tarihçilerin görevi olmalıdır. Pek çok tarihçi, tarihin iz bırakmış erkek figürlerinin arkasında karısının, kız kardeşinin veya annesinin yer aldığını ortaya koymuştur. Böylece, aslında kadın erkeği tamamlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihte önemli bir yere sahip olan Nefertiti, Cleopatra gibi kraliçeler hakkında birçok şey yazılıp çizilmiştir. Ancak Puduhepa, Hatşesut, Nefertari, gibi kraliçeler araştırmacıların pek ilgisini çekmemiş olmalı ki araştırma konusu yapılmamıştır. Bugüne kadar Prof. Dr. Muhibbe Darga ve Prof. Dr. Firuzan Kinal, kadını inceleme konusu yapmış ve gelecek nesillere yol gösterecek çok değerli eserler meydana getirmişlerdir.¹

Mısır, Mezopotamya ve Anadolu toprakları geçmişten çok önemli izler taşıdığından arkeologlar için sürekli çalışma alanı olmuş ve bu kazılardan elde edilen arşivler inceleme altına alınmıştır. Belgeler çözüldükçe insanlığın aldığı uzun yol, araştırılması ve açıklanması gereken pek çok bilginin varlığı ortaya çıkmıştır. Uygarlıkların dilleri çözülmeye çalışılmış, büyük sanat yapıtları ve şehirleri mercek altına alınmış, sıra dışı dinleri incelenerek kaybolan bu uygarlıklar yeniden keşfedilmeye çalışılmıştır.

Mısır, Mezopotamya ve Anadolu coğrafi konumu, iklimi ve bitki örtüsü sayesinde Paleolitik Çağ'dan itibaren sürekli insan yerleşimlerine sahne olmuştur. Bu bölgeler erken tarihlerden başlayan yaşam tarzı ve kendine özgü kültürel özellikleriyle, bu bölgeler dünya tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.² Arkeolojik kazılar, uygarlıkların karanlıkta kalmış tarihlerini aydınlatmaya yardımcı olmuştur. Anadolu, Mısır ve Mezopotamya'da kurulan uygarlıklar hem birbirlerinden etkilenmiş,

¹ Çelebi, 2007:3.

² Çelebi, 2007:1.

hem de kendi kültür ortamlarında yoğrularak yepyeni ve benzersiz birer medeniyet oluşturmuşlardır.³

Eski Yakındoğu'nun önemli medeniyet merkezlerinden biri olan Mısır, Afrika'nın kuzeydoğusundadır. Asya'ya Süveyş Berzah'ı ile bağlıdır. Kuzeyde Akdeniz ve doğuda Kızıldeniz ile çevresi kuşatılmıştır. Batısı ve güneyi ise çöllerle kaplıdır. ⁴ Mısır'da coğrafi açıdan iki önemli bölge bulunmaktadır. Bunlar Aşağı ve Yukarı Mısırdır.⁵ Nil'in çevresindeki bereketli topraklarda yapılan tarım, yerleşik bir düzen kurulmasını sağlamış ve bu düzen dünyada ilk defa Mısır'da sistemli olarak insanların yaşaması için barınak yapımının başlatılmasını sağlamıştır. ⁶ Mısır yaklaşık olarak MÖ 3100'lü yıllarda, Aşağı ve Yukarı Mısır krallıklarının bir merkezde toplanmasıyla, tek bir krallık merkezi haline gelmiştir. Mısırın siyasi tarihi üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar, Eski Krallık Dönemi (MÖ. 2650-2150), Orta Krallık Dönemi (MÖ. 2040-1640), Yeni Krallık Dönemi (MÖ. 1550-1070)' dir. ⁷

Mezopotamya, Anadolu'nun güneydoğusundan, İran Körfezine kadar uzanan Dicle ve Fırat arasında kalan bölgenin adıdır. ⁸ Mezopotamya Grekçe “ Irmakların arasındaki ülke” anlamına gelir. Dünyanın en eski devletini kuran Mezopotamyalılar, Fırat ve Dicle arasında yerleşmişlerdir. ⁹ Mezopotamya topraklarının verimli, iklim koşullarının yaşamaya elverişli olması dolayısıyla tarih boyunca pek çok kabilenin yaşamına sahne olmuştur. Bu bölgede kurulan en önemli uygarlıklar Sumerler, Akadlar, Babiller, Asurlar ve Elamlardır. Mezopotamya'nın temelini atan Sumerlerdir. Şehir devletleri şeklinde kurulan siyasi yapılanmada şehirler tapınağın etrafını çevrelemiş evlerden meydana gelmekteydi. Sumerler tarih boyunca şehir devletlerini birleştirerek merkezi bir devlet kuramamışlar. Küçük siyasi teşekküller halinde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Sumer'ler MÖ. 133 ve 1800'lü yıllarda tarih sayfasından çekilmişlerdir. ¹⁰

³ Haktanır,2010:38-39

⁴ Memiş,2009:69.

⁵ İnan,1992:1-2.

⁶ Yavi, Yazıcıoğlu,2001:8.

⁷ Haktanır,2010:38-39.

⁸ Akşit,2004:95.

⁹ Diakov,1987:88.

¹⁰ Bilgiç,1982:81.

Babil şehri, MÖ. 3. bin yılın ikinci yarısında Samilerin Amurru kolundan gelen kabileler tarafından kurulmuştur.¹¹ MÖ. 2000'li yıllarda Batı Samiler adı verilen kavimler Mezopotamya içlerine girerek Sumer – Akad kültürüyle kaynaşmışlardır.¹² Amurrular uzun yıllar Sumer ve Akad hâkimiyetinde kalmışlar daha sonra ise Akad ilindeki Samilerle birleşmişlerdir.¹³ MÖ. 18 yy'da Mezopotamya'da Babil hâkimiyeti başlamıştır.¹⁴ Babil siyasi tarihi Eski Babil Krallığı (MÖ.2000-1500), Orta Babil Krallığı (MÖ.1500-1000) ve Yeni Babil Krallığı (MÖ. 1000-539) olmak üzere 3 başlıkta incelenmektedir. MÖ 2300-2000 yıllarında Batı Sami (Amurru) halklarının Babil'e doğru hareketi başlamıştır. Çivi yazılı belgelere göre, Batı Sami halkları Akadlar, Sumerler, Kutlar ve Subarlar ile kaynaşarak Asur Devletini kurmuşlardır. Asur, Tanrı Asur adına kurulmuş bir şehirdir. Asurlular MÖ. 2000 yıllarından 612 yılına kadar devam eden, Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre de Mısır'ı içine alan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Asur tarihi, kronolojiye göre genellikle, Eski Asur Çağı (MÖ. 2000-1600) , Orta Asur Çağı (MÖ. 1500-1000), Yeni Asur Çağı (MÖ. 1000-612) olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.¹⁵

Anadolu gerek coğrafi konumu ve gerekse geçmiş uygarlıklara beşiklik etmesi nedeniyle dünya tarihinde vazgeçilmez bir yere sahip olmuştur. Anadolu, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları tarafından kuşatılmış ve Asya ile Avrupa arasında köprü görevi yüklenmiş stratejik açıdan oldukça önemli bir bölgedir. Anadolu tarihi devirlere MÖ 2. bin yılın başlarında girmiştir. MÖ. 2. bin yıla gerçekten damgasını vuran en güçlü devlet Hititler tarafından kurulmuştur. MÖ. 1950-1750 yılları arasında Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi yaşanmıştır.

Eski uygarlıklarda kadının cinselliği, yaratıcılığı ve üretkenliği daima ön planda tutulmuştur. Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da kadının tüm bu özellikleri, ilkçağ insanı tarafından kadının erken dönemlerde bir tanrıça olarak algılamasına kaynaklık etmiştir.

İnsanlık serüveninde kadın, geçmişten günümüze, yaratıcı ve koruyucu kimliğiyle bazen bir tanrıça, bazen eşinin yanında veya onun yerine yönetici kraliçe,

¹¹ Günaltay,1987:509.

¹² Yıldırım,2004:54.

¹³ Günaltay,1987:511.

¹⁴ Yıldırım,2004:55.

¹⁵ Sever,1987:421.

bazen sıradan bir vatandaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal süreç içinde kadın ve erkeğin toplumdaki yerleri farklı olmuş ve kadınlar çoğu defa erkekle aynı haklara sahip olabilmek için zorlu mücadeleler içine girmişlerdir.

Çalışmada, literatür ve arşiv taraması yapılmış, konuyla ilgili kaynaklara ve belgelere bakılarak, hukuksal, dinsel ve mitolojik metinlerden yararlanılarak kadınlarla ilgili bulgular incelenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

MISIR'DA KADININ KONUMU

1.1.MISIR'DA KADIN

1.1.1.Sosyal Hayatta Kadın

Mısır toplumunda yaşayan kadınlara ait bilgiler genellikle asil soydan gelenlere aittir. Bunun nedeni ise, toplumun alt sınıfından gelen kadınların mezarlarına yazı yazdırmak veya herhangi bir yazılı metin bırakabilmek gibi haklarının olmamasıdır.

Yazılı belgelerden ve duvar betimlemelerinden Eski Mısır'da kadınların dokumacılık, çömlekçilik işiyle uğraştıklarını, şarkıcılık, dansçılık ve müzisyenlik gibi mesleklerde çalıştıklarını, yiyecek, peruk, kumaş satan dükkânlar işlettiklerini, cenaze törenlerinde ağlamak üzere kiralandıklarını, ev işleriyle meşgul olduklarını, yemek pişirdiklerini, sepet yaptıklarını ve çocuk büyüttüklerini anlamaktayız. Belgelerde firavunun her yıl mecbur tuttuğu, angarya işlerde kadınların da çağırıldığı kadın veya erkek olsun bu işten kaçanların ailelerinin rehin tutulacağı belirtilmektedir. Ayrıca Mısır da kadınların da erkekler gibi iş gücü olarak kabul edildiği ve yine görevini hakkıyla yerine getirmeyenlerin rehin olarak cezalandırılacağı ifade edilmektedir.

Toplum kadınlarının okuryazarlık oranları erkeklere göre daha azdı. Kadınların Orta İmparatorluk dönemine kadar 'kâtiplik' mesleğini seçemedikleri ve o nedenle devlet yönetiminde ve bürokraside yer alamadıkları bilinmektedir.¹⁶

¹⁶ Haktanır,2010;125.

Mısır da kadınlar için en çok “evin hanımı” unvanı kullanılırdı ve unvan ‘bayan’ anlamına gelirdi. Kadınların hemen hemen hiçbiri okuma yazma bilmezdi. Bu yüzden kadınlar genellikle bürokrasiden ve kültürel alanlardan uzak durmaktaydılar.¹⁷

Haktanır’ın belirttiğine göre, Kemp, Yeni İmparatorluk döneminde Mısırlı kadınların okuma yazma bildiğini ifade etmektedir. Kemp, bu dönemde yaşamış Kenherkhepshef adındaki bir kâtibin Deir Al Medina’daki kütüphanesindeki mektuplardan ve şiirlerinden bahsetmektedir.¹⁸

Bu durumu belki de Yeni İmparatorluk dönemiyle sınırlamak daha doğru olacaktır. Çünkü Eski veya Orta İmparatorluk dönemi için böyle bir bilgi mevcut değildir. Kadınların okuryazar olma durumları Mısırdaki her dönemde farklılık göstermiş ve Yeni İmparatorluk dönemiyle birlikte kadınlar okuma ve yazmayı öğrenmişlerdir.

Haktanır’ın belirttiğine göre, Mısırlı arkeolog Dr. Selim Hassan’ın yayımladığı ve eski bir krallık belgesinde Peseshet adındaki bir kadının ‘kadın doktor’ anlamına gelen ‘swnwt/sunut’ unvanını kullanmaktadır.¹⁹

Altıncı hanedan döneminde yaşayan ve kral I. Pepi’nin büyükannesi olan Nebet’in de ‘vezir’ ve ‘hâkim’ unvanlarını aldığı görülmektedir. Ancak toplumda kadınların bu tür görevleri almaları yok denecek kadar az bir durumdur.

Mısırdaki kadın tasvirlerine bakıldığında, kadınlar genellikle erkeklerin solunda ve arkasında dururken gösterilir ve onlardan daha küçük boyutlarda oldukları dikkati çekmektedir. Bu durum, kadınların sosyal hayatta bazı haklara sahip olmalarına rağmen, erkeklerle kıyaslandığında toplumsal yaşamda birkaç adım geride

¹⁷ Baines, Jaramir, 1986:201.

¹⁸ Haktanır,2010:124.

¹⁹ Haktanır,2010:125.

olduklarının kanıtıdır. Resim ve heykellerde erkeklerin ten renkleri kadınlara göre daha koyu olarak betimlenmektedir. Bu durum ise erkeklerin kadınlara göre daha fazla dışarıda durduklarına kanıt sayılabilir. Erkeklerin genellikle sol bacakları önde gösterilir, kadınların ise bir ayakları hafifçe önde ya da iki ayakları yan yana olmak suretiyle tasvir edilebilir. Bu da kadınların erkeklere göre daha sakin ve içe dönük bir hayat yaşadığını, erkeklerin de daha dışa dönük bir hayat yaşadıklarını vurgulamaktadır.²⁰

Kadınlar her ne kadar özgür olsa da Mısır'ın çağdaşı diğer toplumlarda görüldüğü gibi, Mısır'da da kadınlar erkeğin birkaç adım gerisinde kalmışlar. Kendilerine verilen işler evin içiyle sınırlı kalmış ve toplumsal rollerin kendine biçtiği işleri yapmakla yetinmişlerdir.

Mısır toplumunda aile çok önemliydi. Mezar duvarlarındaki tasvirlerde aileler gösterilmiştir. Mısırdaki aile kavramı için daha çok “Evdekiler” ifadesi kullanılmaktaydı.²¹ Eski Mısırdaki evliliğin Tanrıça Serket'in koruması altında olduğuna ve yerine getirilmesi gereken bir görev olduğuna inanılırdı. Evlilik için ‘ev kurmak, ‘ev yapmak’, ‘kadının bohçasını getirmesi’, ‘kadının erkeğin evine taşınması’, ve ‘birlikte yaşamak’ anlamına gelen terimler kullanılmaktaydı. Mısırlı erkek ergenliğe ulaştığında kendine uygun bir eş aramaktaydı. Kızlar ise ilk adet görmelerinden sonra evlendirilirdi. Erkekler kızlara göre, yaşça daha büyük evlendirilirdi. Çünkü erkeklerin bir aile sorumluluğunu üstlenebilecek düzeye gelmesi beklenirdi.²² Gençler birbirlerini görüp beğendiklerinde evlilik kararı alabilirlerdi. Ancak evlenirken yine de anne ve babanın rızasını almak gerekirdi. Kişilerin seçecekleri eşlere resmi veya dini makamlar karışmazlardı. Köleler veya yabancılarla yapılan evlilikler kişilerin tercihinin kalmış bir durumdu. Genel olarak evlilikte aynı sosyal sınıftan gelmek tercih edilir, ancak, ırk veya milliyet ayrımının yapıldığı görülmezdi.²³

²⁰Haktanır,2010:319.

²¹Valbelle,1992:94.

²²Douglas,Teeter,2003:95.

²³Haktanır, 2010:126.

Evlilik ve aile kavramları tüm toplumlarda olduğu gibi Mısır'da da çok önemsenmekteydi. Toplumda evlilik adeta yerine getirilmesi gereken toplumsal ve dini bir ödevdi. Evlenmemenin öteki dünyada yeniden dirilmeyi engelleyen bir durum olduğuna inanmaktaydılar. Evlilikler her iki cinsiyet için de çok erken yaşlarda yerine getirilmezdi. Çiftlerin belirli bir olgunluğa erişmesi beklenmekteydi. Evlilikler genellikle kişilerin arzularıyla gerçekleşse de ailelerin de rızasını almak adettendi.

Mısır toplumunda bekâret önemsenen bir konu değildi. Evlilik öncesi yaşanması muhtemel birliktelikler toplum tarafından kabul görmekteydi.²⁴ Evlilikler III. Ara dönemde kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Çiftler birlikte yaşamaya başladıkları andan itibaren evli kabul edilmekteydiler.²⁵

Evlenecek kızın babası ve müstakbel damadın yanı sıra üç resmi görevli tarafından imzalanan sözleşmelerde, o sırada tahtta olan firavunun adı, evlenecek erkeğin işi ve sözleşmeyi hazırlayan kâtibin adı bulunmaktaydı. Ayrıca sözleşmelerde, evlenecek çiftin görev ve sorumlulukları ve boşanma durumunda mal paylaşımının nasıl olacağı belirtilirdi. Bu sözleşmeler aslında kişilerin resmen evlendiğini değil, evlenme ve olası boşanma durumunda ekonomik olarak kişilerin neleri kazanacaklarını ve kaybedeceklerini göstermekteydi. Sözleşmeler imzalandıktan sonra, erkek tarafı, kız tarafına 'shp n shmt' adı verilen bir hediye vermektedir. Bu sözleşmeden sonra, evlenen kız için, 'evin hanımefendisi' anlamına gelen 'nbt pr/nebet per' sözcükleri kullanılırdı.²⁶

Evlilikler kayıt altına alındıktan sonra resmiyet kazanırdı. Sözleşmeler çiftlerin mal paylaşımının bir ifadesi şeklindeydi. Gelin adayı damadın kendisine bir hediye vermesiyle ve görevlilerce yapılan sözleşme sonrasında resmen evli kabul edilmekteydi.

²⁴ Douglas,Teeter,2003:95.

²⁵ Douglas,Teeter,2003:96.

²⁶ Haktanır,2010:127.

Haktanır'ın belirttiğine göre, Negm, Mısır toplumunda gençlerin birbirlerini çeşitli festivaller ve tapınaklarda görerek tanımaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Erkek tarafı kızı istemeye gider ve eğer kızı verirlerse kız tarafına düğün öncesi masrafları karşılamak üzere bir miktar para verilirdi. Bu paranın miktarı genellikle erkek tarafının toplumsal statüsüyle orantılı olmaktadır. Daha sonra akrabaların katılımlarıyla yemekli bir nişan töreni yapılmaktaydı. Nişanlanan kızın parmağına bu törende sonsuzluk ve ölümsüzlük sembolü olan 'shem' halkası takılır ve ona çeşitli mücevherler hediye edilirdi. Düğünden önce kadınlar kızın evinde toplanarak günümüzde yapılan kına gecesine benzeyen bir tören düzenlerlerdi, erkekler ise erkek evinde yer, içer ve eğlenirlerdi. Düğün sona erdiğinde kız bir bando eşliğinde yeni evine götürülmekteydi. Düğüne katılanlar bereket sembolü olan yeşil buğdayları etrafa serperlerdi. Sabahleyin kızın annesi ve kız kardeşleri ziyarete gelerek yiyecek getirirlerdi. Düğünden bir hafta sonra da akrabalar gelerek hediyelerini sunmaktaydılar.²⁷

Görüldüğü gibi, Eski Mısır'dan günümüze kadar düğün törenlerinde pek fazla bir değişiklik söz konusu değildir. Erkeğin ailesinin, kızın ailesinin evine kızı istemeye gitmesi ve bugün evlenen çiftlerin taktıkları alyans bile günümüzden çok farklı olmayan etkinlikler kapsamındadır.

Evlenen çiftler için ideal olan kendi evlerine çıkmalarıydı, ancak bu mümkün değilse, gelinin veya damadın ailesinin yanında da kalınabilmekteydi.²⁸ Evlenecek çiftin aileleri evlenmeden önce çiftlerin eşyalarını yapmakla yükümlüydüler. Kraliyet ailesi içinde firavun, kız kardeşi ile evlenebilmekteydi. Bu durum İsis ve Osiris efsanesi ile yasallaştırılmıştı. Halk arasında kuzenler arasında, amca ve yeğeni arasındaki evlilikler oldukça yaygınken, kardeşler arasında yapılan evliliklere rastlanmazdı.²⁹ Kraliyet ailesinde yapılan yakın akraba evliliklerinin kraliçenin resmi görevlerini yerine getiremediğinde göstermelik olarak da yapıldığı düşünülebilir. Ancak firavunların bazıları kız kardeşlerinden veya kızlarından çocuk sahibi olmuşlardır.

²⁷ Haktanır,2010: 123.

²⁸ Douglas,Teeter,2003:96.

²⁹ Freeman, 2003:67.

Kadınlar yaşamları boyunca çeyizleri üzerinde söz sahibiydiler. Bilgelik öğretileri kadınlara kocalarına karşı iyi davranmalarını öğütlemekteydi. Mısırlı bir erkek karısı için “güzellik geliyor”, “sahibem altın gibi”, “ey yeşillenen” gibi ifadeler kullanabiliyordu. Kadınlar ise kocalarına “pepe” , “tete” gibi ifadelerle sesleniyorlardı.³⁰

Mısır da genellikle evlilikler tek eşliydi. Kadınlar evlenirken bir miktar malı da beraberlerinde getirirlerdi. Bunlar aileden kadına düşen paydı ve bir boşanma durumunda kadının bunlar üzerinde hakları bulunmaktaydı. Ayrıca kadın bir vasiyet ile malını istediği kişiye bırakabilme hakkına sahipti.³¹

Mısır toplumunda güzelliğe son derece büyük önem verilmekteydi. MÖ. 1200’lü yıllara ait ‘Chester Beatty Papirüsü’nde ideal kadın tipi şöyle anlatılmaktadır;

“Yeni yılı müjdeleyen Sıryüs yıldızı gibi parlamalı; güzel bakışlı, tatlı dilli, uzun boyunlu, parlak siyah saçlı ve zarif yürüyüşlü olmalı; kolları altına, parmakları lotus çiçeğine benzemeli “.

Eski Mısırdan günümüze kalan birçok belgeden kişilerin, kadınlara iyi davranması için uyarıldığı görülmektedir. Eski İmparatorluk döneminin bilgelerinden biri olan Ptahhotep (MÖ. 2400) erkekleri eşlerinin iyi yönlerini görmeye davet etmekte ve şöyle demektedir;

“Onun karnını doyur, sırtını pek tut. Onun bedeninin ilacı güzel kokulu kremlerdir. Yaşadığın süre boyunca onun yüreğini sevinçle doldur. O senin için bereketli bir tarladır. Onun güçlü olmasını engelle, onu dizginle. Kontrol edilemeyen bir kadın yağmur suyu gibidir ama zincirleri normal sıklıkta olursa, seni iki misli daha fazla sever.”³²

Kadınlara değer verilmesini öğütleyen bu belgede, ayrıca kadınların üzerinde belirli bir otoritenin kurulması gerektiği ifade edilmektedir.

³⁰ Friedell, 2006:181.

³¹ Baines,Jaramir, 1986:201-202.

³² Haktanır,2010:133.

Eski Mısırda kadınlar doğurdukları çocuk sayısına paralel olarak toplumda saygı görürlerdi. Çok çocuk sahibi olmanın insanların hayatta kalma şansını artıracığı düşünülürdü. Özellikle evin büyük oğlu anne ve baba için bir yaşlılık sigortası olarak görülürdü. Çocuklar sadece anne, babasının değil aynı zamanda atalarının mezarlarına bakmak ve onların yaşam enerjilerini beslemek üzere mezarlarına yiyecek, içecek bırakmakla yükümlüydüler. Çocukları olmayan çiftlerin isimlerinin unutulacağı toplumda yaygın bir inanıştı. Bekârlığın, çocuksuz kalmanın doğaya aykırı olduğuna ve bunun öteki dünyada yeniden canlanmayı engelleyecek bir durum oluşturduğuna inanılırdı. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak çok önemliydi. Nitekim tanrıça Hathor'a sunulan tahtadan yapılmış adak yataklarındaki bebeklerin daha çok erkek bebekler olduğu göze çarpmaktadır.³³

Mısırda, doğum yapan kadınlar, saçlarını ikiye ayırırlar, bir kısmını kıvrarak başlarının üstünde toplarlar ve bir kısmının da omuzlarına dökülmesine izin verirlerdi. Hamile ve bebek emziren kadınlarda saçlarını durumlarını belli eden özel şekillerde tararlardı. Eski Mısırda kadınlar 'Meskhenet' adı verilen iki büyük tuğla üzerine çömelerek doğum yaparlardı. Hiyerogliflerde , 'doğum yapmak' çömelerek doğum yapmakta olan bir kadın resmiyle ifade edilirdi. Yeni İmparatorluk döneminden itibaren ise evlerin çatılarında veya bahçenin bir köşesinde doğum yaparlardı ve doğumdan sonra anne ve bebeğin dinlenmesi için 'mammisi' adı verilen odalar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu odaların duvarları, doğum yapan kadınları ve bebeklerini koruduğuna inanılan Bes ve Tawaret adlı tanrıların betimlemeleriyle süslenirdi. Bes ve Tawaret bu betimlemelerde ellerinde hiyerogliflerde 'koruma' anlamına gelen 'sa' işaretini veya bir bıçak taşıırken gösterirlerdi. ³⁴

Mısır toplumunda bebeği olan kadınlar para karşılığında sütanne tutma imkânına sahip olsalar bile onlar tam üç yıl boyunca kendi çocuklarını kendileri emzirirlerdi. Buna rağmen sütannelerin toplumda çok önemli bir yeri bulunmaktaydı. Onlara çeşitli nedenlerle hediyeler sunulurdu. Firavunun çocuklarını emziren sütanneler genellikle asil kadınlar arasından seçilirdi ve bu kadınların çocuklarını

³³ Valbelle,1992:100.

³⁴ Haktanır, 2010: 142-143.

sarayda firavunun çocukları gibi büyütmelerine ses çıkarmazlardı. Hatşepsut kızını emziren bir sütannenin heykelini yaptırmış ve onun Krallar Vadisinde gömülmesini sağlamıştır. İstisnalar dışında genellikle sütannelerin emzirdikleri çocuklarla, sütannenin çocukları evlenemezdi.³⁵ Kraliyet ailesi içinde yapılan evliliklere bakıldığında kardeşler arasında yapılan evliliklere rastlanmaktadır. Eğer bunlar göstermelik olarak değil de kişilerin kendi iradesiyle yaptıkları bir evlilikse, aynı anne tarafından emzirilen çocukların evlenmesinin de hoş karşılanması gerekirdi. Ancak firavun ve ailesine bir kutsallık biçildiği için başka kandan birinin kraliyet ailesi içine dâhil edilmek istenmemesi de Mısır toplumu için olağan olarak kabul edilmelidir.

Mısırlı kadınlar giyimlerine, görünüşlerine son derece dikkat ederler, modayı takip ederler, makyaj yapmaktan, mücevher kullanmaktan ve koku sürmekten son derece hoşlanmaktaydılar. Güzel kokuların, çiçekleri sıkmakta usta olan tanrı Shezmu ve tanrıça Bastet tarafından üretildiğine inanılmaktaydı. Kadınların en çok tercih ettikleri kokular lotus çiçeğinden ve zambaktan elde edilenlerdi. Yeniden doğuşu simgeleyen ve narkotik özellikleri olduğu bilinen bu çiçeklerin ezilerek sıcak yağ ile karıştırılmasıyla elde edilen parfümleri bedenlerine sürerler ve partilerde başlarının üzerinde, sıcakta eriyen güzel kokulu mumlar taşırlardı. Parfümlerini, 'parfüm kavanozlarının tanrıçası' anlamına gelen ve tanrıça Bastet'in görünümündeki küçük kavanozlarda saklardı. 'Hekenu' gibi bazı kokuların elde edilmesi bir yıl sürerdi. Daha etkili olmaları için ise, kokulara bazen ithal malı tarçın eklenirdi. Kötü kokan kadınlar dışlanır ve onlara ' pis kokulu bir balıkçı gibi' tanımlamasını uygun görülürdü.

Mısırlı kadınlar daha alımı görünmek için allık kullanırlardı. Malzemeleri önce havanda döverler, çeşitli yağ ve merhemlerle karıştırırlar ve hazırladıkları karışımları cam veya taş malzemelerde saklardı. Kullanım sırasında ise, malzeme küçük kaşıklara konularak kullanılırdı.³⁶

³⁵ Haktanır, 2010: 144.

³⁶ Valbelle, 1992: 121.

Mısırlı kadınlar bakımlı olmayı severlerdi. Ancak bakımlı olmak için zamana ve zenginliğe ihtiyaç vardı. Bu yüzden Mısır toplumunda elit tabakaya mensup kadınlar diğer kadınlara göre daha şanslıydılar. Bunlar tüylerini alırlar, bedenlerini kokulu yağlarla ovdururlar, makyaj yaparlar ve saçlarını değişik şekillerde tararlar veya peruk takarlardı. Gözlerini malakit tozundan elde edilen yeşil renkli 'kohl'la dudaklarını bitkisel yağlarla karıştırılmış kırmızı aşiboyasıyla ve tırnaklarını da kınayla boyarlardı. Makyaj kutularında her zaman bir cımbız, tırnak ve saç kesmeye yarayan bir tür bıçak ve bir de ayna bulunmaktaydı.³⁷ Mısırlı kadınlar ve erkekler güzel kokuları ve kremleri çok miktarda tüketmekteydiler. Kremleri sadece kendilerine değil, peruklarına, giysilerine, mobilyalarına ve aletlerine de sürüyorlardı. Gözlerinin parlaklığını vurgulamak için gözüaltlarını yeşile veya siyaha boyama âdeti bulunmaktaydı. Bu makyaj her yaştaki kişilere ve her cinsiyete uygulanmaktaydı. Hatta tanrı resimlerine, sütunlara ve adak boğalarına da makyaj yapıyorlardı.³⁸ Mısırlı kadınlar alt göz kapağını boyamak için havanda dövülmüş malakitten elde edilen bir merhem kullanırlardı. Kirpikleriyle kaşlarını siyaha boyamak için de antimuandan yapılan bir krem kullanırlardı. Böylece gözler daha iri ve parlak görünmekteydi.³⁹ El ve ayak parmaklarını ve avuç içlerini boyacı otunun yapraklarının suyundan elde edilen kına ile sarı ve kırmızı renge boyama geleneği bulunmaktaydı. Dudak fırçası çok miktarda kullanılmaktaydı. İçinde çeşitli makyaj malzemeleri ve bunları sürmek için çubukların bulunduğu küçük tuvalet kutusu mezarlarda eksik olmuyordu.⁴⁰ Mezar kazılarında süslenmeye yarayan pek çok alet bulunmuştur. Bunlar, içinde büyüklü, küçüklü bölmeleri olan çekmece şeklindeki tuvalet kutuları, kremlikler, sürmelikler, iğnelikler ve boya kaşıkları ve ayna kutularından oluşmaktadır.⁴¹

Mısırlı kadınların takıları, genellikle sihirli özellikler içerdiğine inanılan ametist, turkuaz, akik ve lacivert taşı gibi yarı kıymetli taşlar veya onların yerine geçen renkli camlar ve fayanslardan oluşmaktaydı. Kişilerin toplumsal farklılıkları hakkında bilgi veren bu takıların, hem bu dünyada hem de öteki dünyada koruyucu etkileri olduğuna

³⁷ Haktanır,2010:133.

³⁸ Friedell, 2006:187-188.

³⁹ Lissner,2006:58.

⁴⁰ Friedell, 2006:187-188.

⁴¹ İnan,1992:348.

inanılırdı. Taşların renkleri özel bir önem taşırdı. Kırmızı renk, İsis'in kanını ve dinamizmi, yeşil renk ise bereketi ve yeniden dirilmeyi temsil etmekteydi. Turkuaz ve mavi renklerinin kişiye 'zevk', turuncunun ise 'hüzün' verdiği inanılırdı. Kadınların en çok tercih ettikleri takılar tanrıça Hathor'un da kullandığına inandıkları 'menit' kolyeleri, diademler, 'shenu' adı verilen yüzükler, halhallar, bilezikler ve muskalardı. Küpe alışkanlığı Yeni İmparatorluk döneminde Asya'dan gelmişti.⁴² Mısırlı kadınlar narçiçeklerinden yapılmış kolyelerde takarlardı. Gösterişe meraklı kadınlar çok güzel bir çiçeği alınlarından aşağı sarkıtırlardı.⁴³ Bunların dışında bir de 'wesek' adı verilen, göğsün ortasına kadar gelen ve rengârenk bir dizi taş boncuktan oluşan kolye şeklindeki geniş yaka takıları vardı. Mısırlı kadınlar tarafından bu takının tanrıça Hathor'u temsil ettiğine ve koruyucu özellikleri olduğuna inanılırdı.⁴⁴ Süs eşyaları Mısır da daha prehistorik dönemde ele geçirilmeye başlanmıştır. Eski İmparatorluk döneminde ziynet eşyası yapımında özellikle altın tercih edilmiştir. Bu dönemde Mısır da gümüş nadir bulunan bir madendir. Orta İmparatorluk döneminde kadın ve erkeklerin ortak olarak kullandıkları takılar göğse takılan geniş gerdanlıklardı. Bunun yanında kadınların kullandığı zarif ve ince kolyeler bulunmuştur. Yeni İmparatorluk dönemiyle beraber kullanılan ziynet eşyalarında Asya etkisi görülür. Ana malzeme altındır ve üzeri renkli taşlarla bezenmiştir.⁴⁵

Mısır'da insanların kıyafetlerine ait bilgileri daha çok mezar duvarlarındaki betimlemelerinden elde edilmektedir. Bu betimlemeler daha çok üst sınıfa ait olsa da kıyafetler çok kısa bir süre içinde alt sınıf tarafından taklit edilir. Kadın ve erkekler için ortak olan kıyafetlerde her ikisinin de keten kumaşı tercih etmesiydi. Betimlemelerden kıyafetlerin bedeni saran, dar bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁶

Erken ve Orta İmparatorluk döneminde, kadınlar vücuda yapışık uzun ve şeffaf kumaş üzerinde işlemeler, farklı desenlerle süslenmiş, kenarlı elbiseler giymeyi tercih ederlerdi. Prenseslerin elbiselerinde bunlara ek olarak altınlı ve boncuklu işlemeler

⁴² Douglas,Teeter,2003:100.

⁴³ Friedell, 2006:187-188.

⁴⁴ Haktanır,2010:134.

⁴⁵ İnan,1992:350.

⁴⁶ Daugles,Teeter,2003:100.

bulunurdu.⁴⁷ Mısırlı kadınlar daha çok düz beyaz kumaşlardan yapılan, giysiler giyen erkeklerin aksine, renkli boncuklarla süslü ketenleri tercih ederlerdi. Keten kumaşının Mısırlılar için özel bir önemi bulunurdu. Tanrı Osiris'in, öldükten sonra İsis ve Neftis tarafından dokunan keten kumaşla mumyalandığına inanılırdı. Kadınların giydikleri askılı keten giysilerin üzerine genellikle kırmızı ve mavi renklerin hâkim olduğu işlemeler veya boncuk işler yapılırdı. Matemde oldukları zaman göğüslerini açıkta bırakan giysiler giyerlerdi, kışın ise omuzlarına şal türünde kumaşlar alırlardı. Tek omuzu açıkta bırakan giysiler de son derece popülerdi bazen de giysinin üzerine ağ gibi örülmüş bir üstlük giyerlerdi. Belirli yerlerde atılan düğmelerle giysinin arzu edilen şekilde durması sağlanırdı.⁴⁸ Kıyafetler tamamen vücut hatlarını ortaya koyuyordu. Dansçılar çıplak gezerken, esir kızlar da bellerine sadece deriden bir kemer takıyorlardı. Kadınların saç örgülerinde kumaşın içindeki altın ipliklerden, renkli şeritlerden, bulunmaktaydı. Ayakkabı olarak sandalet giyerlerdi, sandaletlerin ev için olanları papirüs kabuğundan yapılırdı.⁴⁹ Sandaletler genellikle beyaz kumaş veya deriden yapılırdı. Üzeri boncuk ve altınla süslenirdi. Yeni İmparatorluk döneminde ise yapılan sandaletlerin burun kısımları kalkık şekildedeydi.⁵⁰

Sıradan halk ve hizmetçiler de tıpkı hanımları gibi giyinirlerdi. Hizmetçiler ağır iş yaparken veya rahat hareket etmeleri gereken durumlarda ise, erkekler gibi peştamal giyerlerdi. Yeni İmparatorluk zamanında köleler, davetlilere işlemeli ve basit görünüşteki peştamallarla hizmet ederlerdi.⁵¹

Kadın mumyalarından, Mısırlı kadınların uzun olan saçlarını reçine veya balmumu kullanarak daha da uzattıkları hatta 50 cm'yi bulan eklemeler yaptıkları görülmektedir. Yeni İmparatorluk döneminin önemli kraliçelerden Tetişeri, beyazlaşmış saçlarını kahverengi örgülerle uzatmıştır. Eski Mısır toplumunda saçlar çok büyük bir önem sahipti. Kışkırtılan kişilerin saçlarının dökülmesi için yapılan büyüler bulunmaktaydı. Mısır'da açıkta bırakılan saçlar pek hoş karşılanmaz ve

⁴⁷ İnan,1992:358.

⁴⁸ Haktanır, 2010: 134.

⁴⁹ Friedell:2006:187-188.

⁵⁰ İnan,1992:360.

⁵¹ Lissner,2006:57.

genellikle matemde olan kişilerin saçlarını açık bırakması anlayışla karşılanırdı. Hiyeroglif yazıda bir araya getirilmiş üç lüle ile ifade edilen saç, başka bir sözcüğün yanında belirleyici işaret olarak kullanıldığında 'keder' anlamına gelebiliyordu. Bu nedenle kadınlar günlük hayatta matemde olmadıklarını göstermek için saçlarını fileler ile toplarlar ve bu filelere çiçekler ilâştirirlerdi. Doğum yapan kadınlar saçlarını ikiye ayırarak bir kısmını kıvrarak başlarının üzerinde toplarlar, bir kısmını ise omuzlarına dokerlerdi. Hamile ve bebek emziren kadınlarda toplumda konumlarını belli eden şekillerde toplarlardı. Müzisyen ve şarkıcı kızlar ise erotik bir anlam taşıdığı için saçlarını serbest bırakırlardı.⁵²

Eski Mısırdâ peruk kullanımı oldukça yaygındı. Soylu ve zengin kişiler saçlarını kısa kestirip, başlarına takke ya da peruk geçirirlerdi. Saç sanatı oldukça gelişmişti. Eski İmparatorluk döneminde kadınların saçları genellikle uzundu. Soylu kadınlar, saçlarını kıvrıma aletleri kullanıyorlardı.⁵³ Eski İmparatorluk döneminde kadınlar genellikle toplumsal statülerini belli eden çok süslü peruklar kullanmaktaydılar. Evli kadınlar tarafından en çok tercih edilen peruklar takıldığı zaman üç bölüme ayrılanlardı. Bu peruklarda saçların bir kısmı ensenin üzerinden sırtâ doğru, diğeri iki bölümü de yüzün yan taraflarından göğse doğru inerdi. Diğeri bir peruk türünde ise saçlar herhangi bir şeklide ayrılmadan direkt olarak omuzları örterdi.

Eski Mısırdâ tapınak ve saray da görevli müzisyenler okullarda eğitim görürlerdi. Müzisyenlik yapanlar sadece erkekler değildi. Kadınlar da bu meslekle uğraşırlardı. Asil soydan gelen zengin birçok kadının "Tanrının Şarkıcısı" olduğu için övündüğü ifade edilmektedir. Belgelerden Sistrum çalan kraliçeler olduğunu öğrenmekteyiz. Firavunlar da gözde kadın müzisyenleriyle beraber yolculuğa çıkarlardı.⁵⁴ Mısırlılar düzenledikleri eğlencelerde yer, içer ve şarkı söyleyip, dans ederlerdi. Danslar daha çok profesyonel bir grup tarafından yapılmaktaydı. Dansı kadınlar kadınlarla, erkeklerde erkeklerle yapardı. Şarkı ise tek veya grup halinde söylenmekte ve bir müzik aleti bu şarkılara eşlik etmekteydi. Mısır toplumunda

⁵² Haktanır,2010:135.

⁵³ Lissner,2006:57.

⁵⁴ Dinçol, 2006:25.

toplarda cambazlık gösterileri yapan kadınlarda son derece popülerdi. Sanatçılar, müzikçiler, dansözler zengin Mısırlıları eğlendirmeye çalışırlardı.⁵⁵

Mısır da Yeni İmparatorluk dönemiyle birlikte, Asya seferinin bir sonucu olarak kadınların müzik yapan korolara katıldığını görürüz. Önyasalı esir kadınlar saraylarda müzik yapan grupları oluşturlardı.⁵⁶ Mısır da çok çeşitli müzik aletleri bulunmaktaydı. Nefesli çalgılardan en ünlüsü flüttü ve kamış veya tahtadan yapılmaktaydı. Flüt özellikle Eski İmparatorluk döneminde son derece yaygın kullanılmaktaydı. Kadın ve erkekler tarafından kullanılan bir müzik aletiydi. Ayrıca Eski İmparatorluk döneminde yaygın olan başka müzik aletleri arplar ve davullardı.⁵⁷ Arplar ise genellikle gözleri görmeyen erkekler tarafından çalınırdı. Toplumda kadınlar arpları nadir olarak çalarlardı. Mısır'da lir kadın ve erkeklerin ortak olarak çaldıkları bir müzik aletiydi. Saz Mısır da kızlar tarafında ayakta veya oturularak çalınırdı. Yeni Krallık döneminde, Mezopotamya da adına 'obua' denilen müzik aleti Mısır da 'wdyn' adı ile görülmeye başlanmıştır. Mısır'da bu alet genellikle genç kızlar tarafından çalınırdı.⁵⁸

Mısırlı kadınlar çağdaşı olan pek çok topluma göre daha rahat yaşarlardı. Lissner'in belirttiğine göre, Sicilyalı Diyodor (MS. 1. yy), bu ülkede evlenme anlaşması sonucunda kocanın karısına boyun eğmesi gerektiğini belirtir. Mısırdaki kadınlar erkeklere kur yapar ve evlenme teklif ederlerdi.⁵⁹

Eski ve Orta İmparatorluk dönemlerinde erkeklerin birden fazla kadınla evliliklerine sınırlı sayıda rastlanırken, firavun birçok kadına evlenebilme hakkına sahipti. Eğer kralın annesi hayattaysa, o zaman onun dışında bu kadınlardan sadece biri "büyük kraliyet eşi" unvanını alabiliyordu.⁶⁰

⁵⁵ Lissner,2006:55.

⁵⁶ İnan,1992:332.

⁵⁷ Daugles,Teeter,2003:105-106.

⁵⁸ Dinçol, 2006:25.

⁵⁹ Lissner,2006:62.

⁶⁰ Baines, Jaramir, 1986:201.

1.1.2. Siyasi Hayatta Kadın

Mısır toplum yapısını piramitlere benzetebiliriz. Eski Mısır'da, bu piramidin en üstünde firavunlar, daha sonra ise kraliçe ve kraliyet ailesine mensup asiller olurdu.

Tarihi devirlerde Mısır'da din esasına dayanan merkeziyetçi mutlak bir yönetici bulunurdu. Halk tamamıyla firavuna tabii idi. Firavun, insan şeklinde görülen bir tanrı olarak kabul edilirdi. Firavunlar genellikle 'Horos' (Şahin) unvanını alır ve aslan, ejder, sfenks şeklinde betimlenirdi.⁶¹

Eski Mısır'da yönetimde erkek firavunların egemenliğindedir. Ancak kraliçelerinde yönetimde bazı görevleri vardı. Bunlar siyasi, sosyal ve dini alanda olabilmekteydi.⁶²

Eski Mısır'da kral olabilme hakkı kralın birinci eşinden doğan ilk oğluna verilirdi. Ancak birinci eş, mutlaka ilk eş demek değildi. Birinci eş daha çok en sevgili eş veya veliaht prensi doğurmak için seçilmiş eş anlamındaydı. Kraliçelere kralın birinci eşi unvanı 13. Hanedan döneminde verilmişti. Veliaht prensin yaşının çok küçük olması durumunda anneleri onlara vekâlet ederdi. Kralın kendisinden sonra yerine geçecek herhangi bir varisinin olmaması halindeyse önemli siyasi veya askeri görevlerdeki asillerden birinin tahta geçmesiyle yeni bir hanedan yönetimi ele geçirirdi.

Firavunlar tahta geçtikleri andan itibaren kendilerini ölüme hazırlanırlardı. İktidarı sağlamlaştırmak için ve ülkenin olası bir kaos ortamına düşmemesi için firavun kendinden sonra kimin ülkeyi yöneteceğini açıklardı. Asil kanın anneden çocuğa geçtiğine, ancak iktidar gücünün erkeğe ait olduğuna inandıkları için firavun olacak kişinin yine firavun ailesinden gelen, yani asil kan taşıyan bir kadınla

⁶¹ Memiş,2009:87.

⁶² Ashton, Sally-Ann,2003:2-3.

evlenmesi beklenirdi. Bu durumun bir sonucu olarak Mısır firavunlarının birbirleriyle evlenen kardeş tanrılar Osiris ve İsis örneğinde olduğu gibi kız kardeşleri veya kızları ile evlenmeleri yadırganmaz ve bunun kutsallığı pekiştirdiğine inanılırdı. Kızı Sitamun'la evlenen III. Amenhotep ve kızları Bintanath, Meritamun, Nebettawy'yle ve kız kardeşi Henutmira ile evlenen II. Ramses, bu tür evlilikler yapan firavunlardır. Bu tür evliliklerin, bazen kraliçenin protokol görevini yerine getiremediği durumlarda formaliten yapıldığı düşünülse de, evliliklerden doğmuş çocuklar da bulunurdu.⁶³

Firavun ailesi kraliçe, prens ve prenseslerden oluşurdu. Kraliçe toplumda firavundan sonraki en önemli kişiydi. Resim ve heykellerde, kraliçe firavunun yanında, onunla birlikte otururken veya ayakta gösterilmektedir.⁶⁴

Eski Mısır'da kraliçelere ve prenseslere kraliçe veya prenses olarak değil 'htm ntjr' (Tanrının Karısı), 'hmt nsw' (Kralın Karısı), 'st ntjr' (Tanrının Kızı), 'st nsw' (Kralın Kızı), 'hmt nsw' (Kralın annesi) unvanlarıyla hitap edilirdi.⁶⁵

Eski Mısır da kadınların tahta geçemeyeceklerine dair bir kanun maddesi yoktur. Mitlerde yaratıcının hem dişil hem eril özellikleri vurgulanmakta ve evrenin bu iki unsurun dengelenmesi sonucunda oluştuğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Neftis, İsis, Hathor ve Neith gibi tanrıçaların kralları koruduklarına inanılırdı. Bu durum Mısır tarihinde kadın firavunların görülmesini mümkün kılan bir durumdur. Ancak Mısır tarihinde, Hatşepsut ve Ptolemeler Döneminde tahta geçen VII. Cleopatra dışında tahta geçen kadın firavun yoktur.

Kraliçeler, üzerinde kobra yılanı sembolü olan ve başlarını sıkıca saran akbaba şeklinde bir taç takarlardı. XIII. Hanedandan itibaren, ise Hathor'un taşıdığı

⁶³ Haktanır,2010:76.

⁶⁴ Gündüz,2002:71.

⁶⁵ Haktanır,2010: 131.

kuştüyleri gibi, 'shuty' adı verilen ve iki adet şahin tüyü içeren bir taç takmaya başlamışlardı.⁶⁶

Mısırdaki firavun olmak, iktidar ve tanrısallık simgeleriyle betimlenirken, kraliçelik makamı ise tanrıçalarla özellikle de Hathor'la bağdaştırılmıştı. Kraliçelik, içinde ayinsel ve ekonomik açıdan saygınlık taşıyan "Tanrı Amon'un Karısı" makamı olmak üzere birkaç dinsel makamında sahibiydi.⁶⁷

Firavunun bir asıl eşi yanında pek çok eşi bulunurdu. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla kralın esas eşleri Mısırlı olurdu. Daha önemsiz eşler ise Hititli, Mitannili ve Babilli prensesler arasından seçilirdi.⁶⁸

Amarna Mektuplarında, II. Ramses'le III. Hattuşili'nin kızının evliliğinde ve III. Amenofis'in hatıra scarebeus'lardan birinde görüldüğü gibi bu prensesler Mısır sarayına bir hizmetçi ve nedime ordusu eşliğinde, armağan ve çeyizleri taşıyan gösterişli kervanlarla gelmişlerdi;

"Majestelerine harikalar getirildi. Maiyetinin üç yüz on yedi kadından oluşan büyük bölümüyle birlikte Naharin beyi (Mitanni Kralı) Şuttarna'nın kızı Gilukhepe"⁶⁹

Kraliçelerin ya da kraliyet kadınlarının özel konutları vardı. Kıdemli kraliyet kadınları burada memurları, özel hizmetkârları ve dokumacılarıyla birlikte otururlardı.

Yeni İmparatorluk döneminde 18. hanedanın 4. kralı II. Tutmosis'in karısı olan Hatşepsut, ülkeyi tek başına idare etmiştir. II. Tutmosis babasının diğer eşi Ahmose'den doğan kızı Hatşepsut ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Neferura adlı bir kız çocuğu doğmuştur. II. Tutmosis MÖ. 1749'da ölünce yerine İsis adlı cariyesinden

⁶⁶ Haktanır, 2010:75.

⁶⁷ Haktanır, 2010:131.

⁶⁸ Kurth, 2009: 283-284.

⁶⁹ Kurth, 2009: 283-284.

doğan III. Tutmosis geçmiştir. III. Tutmosis'in çok genç olması nedeniyle halası aynı zamanda üvey annesi olan Hatşepsut bir süre genç prens ve vekillik etmiş, ancak daha sonra ülkeyi tek başına yönetmiştir.⁷⁰ Hatşepsut ülkede Firavun rolünü üstlenmiş, hatta bu rolün bir gereği olarak da kendine savaşçı takma adlar koymuş ve sfenkslerde kendini erkek olarak tasvir ettirmiştir. Ancak Hatşepsut, kraliyet tören giysileri içinde vücut hatlarını belli eden kıyafetleri tercih etmiş, "Dişi Horus", "Mükemmel Tanrıça", ya da "Ra'nın Kızı" unvanlarını kullanmış, geleneksel hale gelen ve firavunların kullandıkları "Kudretli Boğa" unvanını kullanmaktan özellikle kaçınmıştır.⁷¹ Tahta çıkarken "Maatkara" adını alarak kendisini kraliçe değil kral ilan eden, erkekler gibi takma sakal takan ve firavun giysileri giyen Hatşepsut firavun oluşunu hukuki temellere oturtmak için, annesi Ahmoses'nin bir gece babasının kılığına giren tanrı Amun tarafından hamile bırakıldığını ve kendisinin bir tanrı çocuğu olduğunu ileri sürmüştür.⁷²

Metinlerde adı 'Hatasu', 'Hashepsowe', 'Hatshopsitu' ve 'Hatshesuit' olarak da geçen kraliçe Hatşepsut hakkında çok şey yazılmıştır. Hatşepsut'un Hiksos'lu yılların etkisini unutturmak için son derece güçlü bir iç ve dış politika uyguladığı, halk tarafından 'iyi kraliçe' olarak tanımlanmasından da anlaşılmaktadır. Döneminde pek çok ticari sefer yapılması ve bu seferlerde ülkeye ağırlıklı olarak tütsüler ve mumyalama işlerinde kullanılacak yeni bitki ve baharat türlerinin kökleriyle birlikte getirilmesi de kraliçeyi Mısır tarihinde önemli bir şahsiyet yapan özelliklerinden sadece birkaçıdır.

Hatşepsut 22 yıl boyunca ülkeyi idare etmiştir. Hatşepsut'un saltanat yılları askeri açıdan sakin bir dönem olarak geçmiştir. Askeri seferlerin yerini ticari seferler almıştır.

⁷⁰ Vercoutter, 2010,79-80.

⁷¹ Hornung,2004:91.

⁷² Haktanır, 2010:487.

Hatşepsut'un, dadısı Sitra için, Krallar Vadisinde yaptırmış olduğu bir mezarda yan yana bulunan iki kadın mumyasından, sol kolu göğsünün üzerinde duran kırmızı saçlı, çok şişman ve bozuk dişli bir kadın mumyasının kadın firavuna ait olduğu saptanmıştır. Kraliçenin mumyası, mezar hırsızlarından korunmak amacıyla kendi mezarından alınarak dadısının mezarına getirilmiştir. Arkeologlar, Hatşepsut'un eklem romatizması ve kemik erimesinden şikâyetçi olmasına rağmen, onun diş etlerindeki iltihabın kana karışması sonucunda öldüğünü düşünmektedirler.⁷³

Mısır toplumunun ünlü kraliçelerinden biri de Tiye'dir. Tiye III. Amenhotep'in karısıdır. Tiye'yi Mısır tarihinde ünlü yapan özelliği kral ile birlikte resmi yazışmalara adı eklenen ilk Mısır kraliçesi olmasıdır. Bazı yabancı ülke kralları da Tiye'ye mektup yazmışlar ve hediye göndermişlerdir.⁷⁴

Yeni İmparatorluk döneminde Mısır tarihinde sözü edilmeye değer bir kraliçe olarak IV. Amenhotep'in karısı olan Nefertiti tarih kayıtlarına geçmiştir. IV. Amenhotep 18. hanedanın 10. kralı olarak tahta geçmiştir. Amenhotep 17 yıl tahta kalmıştır. Çok genç yaşta Nefertiti ile evlenmiştir. Nefertiti'nin kökeni ile bilgiler çok net değildir. Ancak kraliçe için "kralın kızı" veya "kralın kız kardeşi" tanımlamaları yapılmamaktadır, bu ise Nefertiti'nin kral ailesinden gelmediğinin bir göstergesidir. Adının "güzel kadın geldi" anlamına gelmesi, onun Mısır kralı ile evlenmek üzere dışarıdan gelen yabancı bir kadın olduğunu düşündürmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Nefertiti, III. Amenhotep'in haremindeki kadınlardan biridir ya da onlardan birinin kızıdır. Başka bir görüşe göre ise, Nefertiti, Mitanni kralı Tuşratta'nın, III. Amenhotep ile evlenmek üzere Mısır'a gönderdiği kızı Tadukhepa ile aynı kişidir. Yaşlı kralın ölümünden sonra Tadukhepa'nın Mısır'dan ayrılmayıp IV. Amenhotep ile evlendiğine inanan Mısır bilimciler de bulunmaktadır. Tadukhepa'nın IV. Amenhotep ile evlendikten sonra Nefertiti adını almış olması mümkündür. Ancak kralın yabancı bir kadınla evlenir evlenmez bu kadına "kralın yüce eşi" unvanının verilmiş olması Mısır tarihinde eşine rastlanan bir durum değildir.⁷⁵

⁷³ Haktanır,2010: 490-494 .

⁷⁴ Haktanır,2010:510.

⁷⁵ Haktanır,2010:528.

Nefertiti'ye "dünyanın en güzel kadını" sıfatını kazandıran, dönemin usta heykeltıraşlarından Tutmes tarafından yapılan büstüdür. Büst bugün Berlin Mısır Müzesinde sergilenmektedir. Yeni İmparatorluk Döneminde kadın ve erkeklerin saçlarını sıcak ve bit yüzünden kazıttıkları bilinmektedir. Büste, Nefertiti, daha önceki kraliçelerin kullanmadığı düz kenarlı, üstü basık, mavi renkli çok özel bir başlık taşımaktadır. Kraliçe bu başlığı alnının üzerine taktığı altın renkli bir bandın üzerine giymektedir ve başında saç yoktur. Kraliçe birçok yerde ellerinde tütsü çanakları tutarken tasvir edilmektedir. Kendisinden "temiz elli" olarak bahsedilen Nefertiti ayın temizliğine oldukça önem verirdi. Saçlarını tamamen kazımasının sebebi ayinlere tepeden tırnağa arınmış olarak katılma isteğinden de olabilir. Kraliçe bu başlığı takmadığı zamanlarda peruk takardı. Büstten yola çıkarak Nefertiti'nin benzer şekilde makyaj yaptığı açıklanabilir. Amarna'da bulunan Nefertiti'nin ve kızlarının adlarının yazılı olduğu kavanozlardan kraliçenin ya da prenseslerin makyaja ve kokuya önem verdikleri açıklanabilir. Nefertiti günlük hayatta gözlerinin etrafına siyah "kohl", dini törenlerde ise yeşil "kohl" sürüyor ve dudaklarını kırmızıya boyuyordu. Kraliçenin bir kulağına iki küpe deliği açtırdığı yine büstten öğrenilmektedir. Tasvirlerden öğrenildiği kadarıyla kraliçe zarif boyunluklar ve bazen iri halkalı bazen de küçük granüllü küpeler takardı. Tutankhamun'un mezarında da kraliçeye ait olduğu düşünülen kemer ve halhallar bulunmuştur.⁷⁶

Yeni İmparatorluk döneminin önemli diğer isimleri ise II. Ramses ve eşi Nefertari'dir. II. Ramses 19. hanedanın 3. kralıdır ve Mısır tarihinde önemli bir yere sahiptir. II. Ramses daha veliaht prensken iki defa evlenmiştir. Bunlardan biri Nefertari ve bir diğeri İstnofret'tir. Krallık yıllarında ise bu iki kadınla birlikte 6 eşi ve birçok çocuğu bulunmaktadır. Kralın resmi eşleri dışında hareminde de pek çok cariyesi vardır. Tüm bunlara rağmen II. Ramses için Nefertari'nin ayrı bir yeri vardır. Nefertari'ye "Mut'un sevgilisi", "kralın yüce eşi", "tanrının eşi" ve "tanrıları tatmin eden" gibi unvanlar verilmişti. Ayrıca Mısır'ın her yerinde bulunan heykelleri ve betimlemeleri kraliçenin devlet işlerinde ağırlığı olduğunu ve dinsel hayatta da önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Gebel Al Silsila'daki bir tapınakta kraliçe, tıpkı

⁷⁶Haktanır,2010::277/289-291.

krallar ve başrahipler gibi tanrılara sunularda bulunurken tasvir edilir. Bu tapınakta ayrıca sadece krallar için kullanılan “iki ülkenin efendisi” sözcükleriyle tanımlanan kraliçenin siyasi alanda da bir ağırlığı olduğu düşünülebilir.⁷⁷

Nefertari için yapılmış olan en önemli anıt eşi II. Ramses tarafından ona ve tanrıça Hathor’a adanan Abu Simbel’deki tapınaktır. Bu tapınağın girişinde kraliçenin devasa büyüklükte heykelleri bulunmaktadır. Bu heykeller, yanlarındaki Ramses heykelleriyle hemen hemen aynı büyüklüktedir. Mısır sanatında bir kişinin önemi, heykelinin veya betimlemesinin büyüklüğüyle orantılı olduğu ve firavun heykellerinin her zaman eşlerinin ve çocuklarının heykellerinden çok daha büyük yapıldığı göz önüne alınacak olursa, bu heykellerle kraliçeye verilen önem de ortaya çıkmaktadır. Nefertari’nin bu heykellerde başındaki inek boynuzları arasında bir güneş diski taşıyarak gösterilmiştir. Bu da kraliçenin tanrıça Harhor’la özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Tapınağın ön yüzünde yazılı olan metindeki:

“ Bu tapınak kralın yüce eşi için yapılmıştır. Nefertari ... güneş onun için parlıyor” sözcükleri ise kralın sevgisinin büyüklüğünü en açık şekilde ifade etmektedir.⁷⁸

Mısır krallarının meşru eşlerinin yanı sıra cariyelerinin olması toplumda gayet normal karşılaşılan bir durumdu. Bunlara ‘Neferut’ (Güzellik) adı verilirdi. Sarayda sadece kadınların bulundukları bölümlere ‘Khener’ denilirdi. Önceleri bu sözcüğün harem anlamına geldiği ileri sürülse de, özellikle Abu Sir’de bu kadınların genellikle dini törenlerde müzik aletleri çalarken veya dans ederken gösteren betimlemelerin çokluğuna bakarak Khener sözcüğünün ‘müzik grubu’ ‘sazende’ veya ‘hanende’ olarak yorumlanmasına sebep olmaktadır.⁷⁹

⁷⁷ Haktanır, 2010:584-587.

⁷⁸ Haktanır, 2010: 586-588.

⁷⁹ Haktanır, 2010: 132 .

Firavunlar bir hareme sahipti ancak hep bir asil eşleri bulunmaktaydı. Bu kadın “evin efendisiydi” ve sadece onun çocukları firavunun varisi olurdu. Bu durum firavunların rakip kadınlar tarafından kıskırılan taht kavgalarına sebep oluyordu.

Günümüze kadar gelen dört papirüsten, kraliçelerin veya asil kadınların zaman zaman saray entrikalarına karıştıklarını öğrenebiliyoruz. Tiy adlı ikincil kraliçenin kendi oğlunun tahta geçebilmesi için, Medinet Habu sarayındaki bazı kadınların ve görevlilerin yardımıyla kasları felç eden zehirli bir şerbet hazırladığı ve bu şerbeti firavun III. Ramses’e içirerek ölümüne neden olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰

Mısır kraliyet ailesi içinde kardeş evliliği oldukça yaygın bir evlilik türüdür. Mısır dilinde kız kardeş, sevgili kelimesiyle eş anlamlıydı. Kardeş evliliği Eskiçağ toplumlarında yalnızca Mısırlılara ait değildir. İnkalarda da kardeş evlilikleri bulunurdu.⁸¹ Mısırdaki krallık kanının temizliğini korumak için geleneklere göre firavunların kız kardeşleriyle evlenmeleri gerekirdi.⁸² Mısır hukukunda akrabalar arasında yapılan evlilikler suç unsuru olarak kabul edilmez, bir firavun kızı veya kız kardeşi ile evlenebilirdi.⁸³

1.1.3. İktisadi Hayatta Kadın

Mısır toplumunda tarım insanların angarya olarak gördükleri bir uğraştı. Tohum ekme işini Herodotos’un belirttiği gibi hayvanlar gerçekleştirirdi. Ancak daha sonraki aşamalarda, tohumların kuşlar tarafından yenmesini önlemek için toprak sürekli kontrol altında tutulurdu. Bu işi Mısır’da çocukları yerine getirirdi.⁸⁴

⁸⁰ Haktanır,2010:132.

⁸¹ Friedell,2006: 181.

⁸² Lissner,2006:62.

⁸³ Gündüz,2002:71.

⁸⁴ Heradotos,2007:70

Mısır toplumunda tarım, şarapçılık, bahçecilik, hayvancılık, avcılık, balıkçılık ve papirüs toplama gibi etkinliklerin erkeklerin tekelinde olduğu belirtilmektedir. Ancak belgelerden firavunun her yıl mecbur tuttuğu ‘angarya’ işlere kadınların da çağrıldığı ve kadın, erkek cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bu işten kaçanların rehin olarak tutulacağı ifade edilmektedir. Mısırlıların en çok yapmaktan kaçındıkları işler, tarım ve balıkçılıktı. Bu işler köylüler tarafından yapıldı.

Orta İmparatorluk dönemine ait vesikalarda kadınların dokumacılık faaliyetlerinde bulunduklarına dair kanıtlar mevcuttur. Evlerde kadınlar dokumacılık işi ile meşgul olurlardı. Kadınların bir kısmı yün eğirirken, bir kısmı da dokuma yapıldı. Mısır’da dokuma sanayi özellikle de kadınların katkılarıyla ülkede önemli sanayi kollarından biri haline gelmiştir.⁸⁵

1.1.4. Dini Hayatta Kadın

Mısırlılar, insanın fiziki ve ruhsal bileşimden oluştuğuna inanırlardı. Her insanda dokuz unsur bulunurdu. Bunlar bedenin canlı hali; djet, öldükten sonraki hali; khat ve mumyalandıktan sonraki hali; sah idi. Diğer önemli unsurlar ise ‘khaibit’ adı verilen, gölge, ‘ba’ denilen, hayalet, ‘ka’, yani can, ‘akh’ veya ‘khu’ adı verilen günahsız insanların dönüşeceği ışık hali, ‘ib’, vicdan ve ‘ren’ ise ad idi.⁸⁶

“Hemet Netjer” yani “Tanrının kadın hizmetkârları” adı verilen kadınların durumu ülkedeki rahiplerin durumu kadar belirgin değildir. Eski İmparatorluk döneminde, yani MÖ.2500’lerde asil ailelere mensup kadınların Hathor ve Neith gibi tanrıçaların hizmetine girdikleri ve ‘Hathor’un rahibeleri’ veya ‘Neith’in rahibeleri’ sıfatlarını taşıdıkları bilinmektedir. Bunların tapınaklarda şarkı söylemek ve dans etmek gibi görevleri bulunurdu.⁸⁷

⁸⁵ İnan,1992:201.

⁸⁶ Haktanır,2010:170.

⁸⁷ Haktanır,2010:110.

Eski Mısır'da kadınlar genellikle tanrıça kültlerine hizmet ederlerdi. Bir belgede bu durumun dışında bir özellik görülür ve bir erkek tanrının hizmetine girmiş bir kadın hizmetkârdan bahsedilir. Bu kadın, firavun Keops'un torun III. Meresankh'dır ve bu kadın Toth'un baş rahibesi sıfatını almıştır.

Orta İmparatorluk döneminde, kadınların üst düzey tapınak görevlisi olması, tapınak görevlilerinin okuryazar kişilerden oluşması ve kadınların okuma yazma bilmemesi sebebiyle ender hale gelmiştir.

Tapınaklarda görev yapan kraliçelerin, prenseslerin ve yüksek rütbeli kişilerin eşlerinin su ve şarap gibi dökülen sunulardan sorumlu oldukları sanılmaktadır. Ayrıca bu kadınlar betimlemelerde ellerinde çingiraklar ve değişik müzik aletleri taşıırken gösterilirlerdi. Bu betimlemeler kadınların tapınaklarda müzik yapmakla görevli olduklarını aklı getirmektedir.

Mısır tapınaklarında 'tapınak fahişeliği' âdeti bulunmazdı. Hatta cinsel temastan sonra, tapınaklara veya mezarlara girilmesi yasaktı.⁸⁸

Yeni İmparatorluk döneminde, din adamlığının tam gün çalışmayı gerektiren bir meslek haline gelmesi sonucunda kadınlar tapınaklarda "Shemayet" (Kült Müziği Yapan Kadınlar) olarak görev yapmaya başlamışlardır. Shemayet'ler mezar betimlemelerinde ellerinde aşk tanrıçası Hathor'un kutsal aleti olan çingirakları taşıırken gösterilirler. Shemayet'lerin başında "Weret Khener" (Büyük Rahibe) adı verilen bir kadın bulunurdu. Genellikle asillerden ve üst düzey görevlilerden birinin eşi olan bu kadın, shemayet'lerin eğitilmesinden ve ayinlerde her şeyin yolunda gitmesinden sorumluydu. Khenerit adı verilen bazı rahibeler de tapınaklardaki 'kutsalların en kutsalı' olan odanın bakımıyla görevliydi. Bazı belgelerde bahsi

⁸⁸ Haktanır,2010:257.

geçen “Wabt” rahibelerinin ise tanrıça heykellerinin günlük bakımından sorumlu oldukları ve onlara dokunabilmek için temizlenmiş anlamına gelen ‘wabt’ sözcüğüyle tanımlandıkları düşünülmektedir.⁸⁹

Eski Mısırda cenaze törenlerinde ağlamak üzere kadınların tutulmasını bazı Mısır bilimciler şöyle açıklamaktadırlar;

“Bilgelik Metinlerinde vurgulandığı gibi, sakin olmak ve duygularına gem vurmak bir erdemdir. Kadınlar ise duygularını kolay belli ederler, o nedenle erkekler kadar ‘erdemli’ değildir ve cenaze törenlerinde bağırıp çağırarak ağlamak onlara yakışır.”⁹⁰

Tanrıça İsis kocası Osiris’e olan sadakatinden dolayı Eski Mısırlılar tarafından ‘ideal kadın tipi’ olarak nitelendirilirdi. Eşlerini kendilerine bağlamak isteyen kadınlar, onun adının telaffuz edildiği büyüler yaparlar ve onun muskasını taşırlardı. Ayrıca kadınları koruyan evlilik sözleşmelerinin yaratıcısının da İsis olduğu toplumda kabul edilirdi. Mısır toplumunda diğer bir tanrıça olan Neftis’te, Osiris’in ölmesiyle ablası İsis ile birlikte ağlayarak saçlarını yolması nedeniyle, Eski Mısır toplumunda yas tutmanın bir sembolü haline gelmişti.

Hathor, Eski Mısır dininde ‘yılan gözlü tanrıça’ olarak bilinen bir tanrıçadır. Hathor’un adı ‘yukarıdaki ev ‘ anlamına gelen ‘het hert’ veya ‘het heru’dan (Horus’un evinden) gelmektedir. Hathor, eşi Horos gibi, gökyüzü tanrıçasıdır. Hathor, Horus’un eşi olduğu için kraliçelerin kendilerini özdeşleştirdikleri bir tanrıça idi.⁹¹

Hathor ayrıca doğum tanrıçasıdır. Doğum yapan kadınlar, Hathor gibi saçlarını serbest bırakır ve avuçlarının içinde bir Hathor yüzüğü tutarlardı. Hathor’un loğusa evini ziyarete giderek, yeni doğan bebeklerin kaderini tayin ettiğine inanılırdı.

⁸⁹ Haktanır, 2010: 110-111.

⁹⁰ Haktanır, 2010: 131.

⁹¹ Haktanır, 2010: 305.

Aşk, evlilik ve annelikle ilgili tüm beklentilere cevap veren bir tanrıça olduğu için anne olmak isteyen kadınlar veya cinsel sorunlar yaşayan erkekler Hathor'un Deir Al Bahri'deki tapınağına, fallusların ve dişi üreme organlarının tahtadan modellerini adak olarak sunarlardı.

Hathor, şarap, sarhoşluk, dans ve müzik tanrıçası olmanın yanı sıra cinsel çekiciliği, aşkı ve bereketi de temsil etmekteydi. Menit kolyesi Hathor'un simgesidir ve Hathor tapınaklarındaki kült rahibelerinin taktığı bir kolyedir. Kolye hayat, doğurganlık ve bereket kavramlarıyla bağdaştırılmaktadır.⁹²

1.1.5. Hukuki Hayatta Kadın

Hukuk, toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleriyle ve toplumu temsil eden güçle ilişkilerini düzenleyen ve uyulması toplumu temsil eden güç tarafından yaptırıma bağlanmış kurallar bütünüdür.⁹³

Eski Mısır Kanunlarına göre kadınlarda erkekler gibi miras bırakabilme, mirastan pay alabilme, dava açabilme, mahkemede şahitlik yapabilme, evlat edinebilme ve kendilerine bakmayan çocuklarını evlatlıktan reddedebilme, mal ve mülklerinin tasarrufunu kontrol altında tutabilme haklarına sahiptiler. Eşlerinin ölmesi halinde devlet tarafından evin reisi olarak kabul edilirdi. Kadınlar istedikleri zaman hizmetçi ve köle edinebilirler ve istedikleri zamanda kölelerine özgürlüklerini verebilirlerdi.⁹⁴

⁹² Haktanır, 2010: 305-308.

⁹³ Güriz,,2009: 4.

⁹⁴ Haktanır, 2010: 125.

Eski Mısırdaki birden fazla kadınla evlenmek kanunen yasaklanmamıştı, ancak özellikle ekonomik nedenlerden dolayı toplumda çok eşli erkeğe rastlanmazdı. Kral Vadisindeki mezarların yapımından ve dekore edilmesinden sorumlu olan işçi ve sanatkârların Deir Al Medina şehrinde bulunan aile kayıtlarında çok eşli erkek adı hiç geçmemektedir. Haktanır'ın belirttiğine göre, Teb şehrinde asillere ait mezarları ilk kez sistematik olarak inceleyen kişi olan İngiliz J. Gardner Wilkinson, ölen erkeklerin mezar duvarlarında çoğu kez kendilerine şefkatle sarılan tek bir kadınla betimlendiğine dikkat çekmekte ve Eski Mısırdaki tek eşliliğin yaygın olduğu savunmaktadır. Yine Haktanır'ın belirttiğine göre, Lionel Casson, mezar taşlarında görünenin 'birincil eşler' olduğunu ve Mısırlı kadınların eşlerini başka kadınlarla paylaşmak zorunda kaldıklarını ileri sürmüştür. Casson Eski Mısırdaki cariye ve ikinci eşlerin sürekli dışlandığını ve aşağılandığını söyleyerek, MÖ. 2000'li yıllardan kalma bir mektupta, varlıklı bir Mısırlı erkeğin kendisi uzaktayken 'cariyesine zarar vermemeleri' konusunda oğullarını uyardığı bir mektubu örnek olarak göstermektedir. Ancak, birden fazla eşin betimlendiği mezar taşlarının bir erkeğin ölen eşinin arkasından yaptığı diğer evlilikleri anlatıyor olması da mümkündür. Mısırdaki kadınların çok eşli olması da toplumda rastlanılan bir durum değildir.⁹⁵

Eski Mısır'da evli çiftlerin birbirlerine sadık olmaları beklenirdi. Bir belgede, "bir efendi, ağabey veya dost olarak girdiğiniz evlerdeki kadınlara yanaşmayın. Rüya gibi yaşanacak bir anın arkasından ölüm gelebilir" denilmektedir. Buna rağmen yasaların zina suçu karşısında kişilere ne tür cezalar verdiği bilinmemektedir. Belgelerden bazı suçluların 'nehir öte yakasına' götürüldüğü ve bu sözcüklerin bu konuda karar vermesi beklenen vezirin huzuruna çıkarılmak anlamında kullanıldığı sanılmaktadır. Yeni İmparatorluk döneminden kalma ve 'D'Orbiney Papirüsü' olarak bilinen bir hikâyede, Eski Mısırdaki zina konusuna duyulan öfkenin ve tepkinin boyutu anlatılmaktadır.

Anpu ve Bata (İki Kardeşin Hikâyesi) adlı hikâye şöyledir;

"Bir kadın kocası Anpu'ya erkek kardeşi Bata'nın onu baştan çıkarmaya uğraştığını söyler. Çılgına dönen adam kardeşini öldürmeye kalkar, ancak kardeşi

⁹⁵ Haktanır, 2010: 128.

bunun bir iftira olduğunu söyler ve masum olduğuna ağabeyini inandırmak için bıçağıyla intihar etmeye kalkışır. Anpu, Bata'yı baştan çıkarmaya çalışanın asıl kendi karısı olduğunu anlayınca, gözünü kırpmadan onu öldürür ve cesedini köpeklerle atar.”

Eski Mısırdaki usulüne uygun olarak gömülmek büyük önem taşırdı ve gerektiği gibi gömülmemek öldükten sonra sonsuz hayata geçememek anlamına geldiği için bir kişiye verilecek en büyük cezaydı.⁹⁶

Eski Mısırdaki boşanma gayet normal bir durum olarak karşılanırdı ve boşanan kişiler tekrar evlenebilirlerdi. Kadınlarda boşanma hakkına sahipti. Boşanan kadının, evlilikten önce sahip olduğu mal ve mülkü koruma altına alma hakkı vardı. Boşanmak isteyen çiftin oturdukları ev, kadına aitse erkeğin bu evi terk etmesi beklenirdi. Aksi durumda kadın, anne ve babasının evine dönerdi. Boşanma, kadının herhangi bir suçu olmadan gerçekleşmişse erkek kazancının üçte birini kadına nafaka olarak verirdi. Zina suçu sabitlenen kadına ise hiçbir şey verilmezdi.⁹⁷

Toplumdaki boşanma nedenleri, zina, erkeğin kadına fiziksel veya manevi eziyette bulunması, kadının çocuk sahibi olamaması ya da erkek çocuk doğuramamasıydı. Çoğunlukla boşanma nedeni çocuğun olmaması olduğundan evlilik sözleşmelerinde, çocuğun olup olmayacağını anlamak için bir yıllık deneme evlilikleri yapılır ve bu süre içinde çiftlerin çocuk sahibi olamamaları nedeniyle boşanabileceklerine dair madde sözleşmeye dâhil edilirdi. Çocuk sahibi olamayan çiftler anne babasız çocukları evlat edinebilirlerdi.

Bir erkeğin kısır olabileceği veya bunun boşanmak için bir neden sayılabileceğine dair bir belge yoktur. Ancak XX. Hanedan döneminden kalma bir mektupta bir erkeğe “ Karını hamile bırakamadığına göre sen erkek değilsin!”

⁹⁶ Haktanır,2010:129.

⁹⁷ Haktanır,2010:130.

suçlaması yapılmaktadır. Dolayısıyla çocuğun olmaması sadece kadına yüklenen bir suç unsuru olarak görülmüyordu.

Çiftlerden birinin boşanmaya yanaşmaması durumunda, konu yerel makamlara götürülür, çift uzun bir süre sorgulanırdı. Boşanma nedenleri arasında erkeğin kadından hoşlanmaması da sayılabilirdi. Çok genç yaşta yapılan evliliklerden sıkılan erkekler eşlerinden boşanmak isteyebiliyorlardı.⁹⁸

Çiftler boşanmaya karar verdiklerinde malların ½'si kadına ve 1/3'ü erkeğe olmak üzere paylaştırılırdı.⁹⁹

Mısırlı erkeğin sözü evde kanun gibi geçerliydi. Karısına kızan bir erkek onu hapsedebilirdi. Kadınların bazen erkeklerden dayak yedikleri olurdu. Ancak ölçüyü aşan erkekler '100 kırbaç' yiyebilir veya karılarıyla ortak olan mallarından vazgeçmek zorunda bırakılırlardı.¹⁰⁰

Deir Al Medina'da elde edilen belgelerden, kadınlarında erkekler gibi işledikleri suçlardan ötürü adalet önüne çıkarıldıkları yazılmaktadır. Örneğin XX. hanedan döneminde yaşayan Nesmut adında bir kadının Krallar Vadisindeki mezarları soymakla suçlandığı belirtilmektedir. Yine Teb şehrinde yaşayan bir başkasının da yıllık angarya görevini yapmamak için köyünden kaçtığı için hapse atıldığı ve III. Ramses'in öldürülmesi olayına karıştıkları anlaşılan bazı saray kadınlarının burun ve kulaklarının kesildiği, bazılarının da intihar etmeye zorlandığı ifade edilmektedir.¹⁰¹

⁹⁸ Haktanır,2010:130.

⁹⁹ Douglas,Teeter,2003:96.

¹⁰⁰ Haktanır,2010:130-131.

¹⁰¹ Haktanır,2010: 138.

II. BÖLÜM

MEZOPOTAMYA'DA KADININ KONUMU

2.1.MEZOPOTAMYA'DA KADIN

2.1.1.Sosyal Hayatta Kadın

Bu bölümde Mezopotamya'da kurulan Sumer, Babil ve Asur toplumunda yaşamış kadınların sosyal durumu ve aile yaşantısı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Yazılı kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre Mezopotamya'da aile, çekirdek ve geniş aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çekirdek aile; erkek, eşi ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Çekirdek aileye bazen dul kalmış anne veya baba da katılabilmektedir. Bu tür aileler en az üç kişiden oluşur, ancak on kişilik çekirdek ailelerde mevcut olduğu da görülmektedir.¹⁰²

Sumer toplumunda kadının ve erkeğin sosyal durumu benzerlik göstermekte, ancak bir eşitliğin söz konusu olmadığı görülmektedir. Sumer şehir devletleri zamanında tanrıçaların son derece önemli olması nedeniyle, kadının sosyal durumunun iyi olduğu görülmektedir. Bu durum, Mezopotamya'da, Akad kralı Sargon (MÖ. 2334-2279) zamanına kadar devam etmiştir.¹⁰³

¹⁰² Kozbe,2001:28.

¹⁰³ Nemet,Nejat,2002:151.

Sumer toplum yapısı genel olarak ataerkil özelliklere sahiptir. Ana İttişu Kanunun ilk 2 maddesinde evlat tarafından anneye ve babaya yapılan saygısızlığa farklı yaptırımların uygulanması buna örnek oluşturabilir.

Ana İttişu 1. madde de;

“Eğer bir evlat, babasına babam değilsin derse, onu babası traş edecek ve ona kölelik damgası vuracak, gümüş karşılığı onu satacaktır” denilmektedir.

Ana İttişu 2. madde de ise;

“Eğer bir evlat anasına, sen ben anam değilsin derse, yarı kafasını traş edecekler, onu şehrin etrafında dolaştıracaklar ve evden kovacaklardır” ¹⁰⁴ denilmektedir.

Sumer toplumunun ataerkil özelliklerini evlilik kurumlarında da görebilmek mümkündür. Evlenecek gencin ailesi kızı seçmekte ve evlenecek genç, kızın babasına önceden belirlenen bir miktarı yani “Terhatu”yu ödemekteydi. Kınal’a göre, bu durum tüm ataerkil toplumlarda olduğu gibi, babanın egemenlik hakkını damada satması anlamına gelmektedir.¹⁰⁵

Mezopotamya’da Ur şehrinde ele geçen ünik bir belge, evlilik sürecini anlatmaktadır.¹⁰⁶ Bu belgeye göre evlilik işleminde en az dört aşama vardır:

- Nişanlama ilk basamağı oluşturmaktadır.
- İkinci aşamada her iki aile karşılıklı ödemelerde bulunmaktadır. Damat başlık parasını ve şölen parasını öderken, gelin de çeyiz getirmektedir. Her iki taraf ödemelerini taksitler halinde, ilk çocukları doğana kadar yapabilmektedir. Kadının baba evinden getirdiği çeyiz ölümünden sonra çocuklarının olmakta ve kocası çeyiz üzerinde hiçbir hak iddia edememektedir.

¹⁰⁴ Tosun, Yalvaç,2002:47.

¹⁰⁵ Kınal,1983, :149.

¹⁰⁶ Kozbe,2001:33.

- Üçüncü aşamada kızın kayınpederinin evine gelmesi görülmektedir. Gelin küçükse baba evinde kalabilmekte, damat bu süre içinde onu ziyaret edebilmektedir.
- Gelinin kocasıyla oturmaya başlaması ise dördüncü ve son aşamayı oluşturmaktadır.

Evlilik sözleşmeleri tarafların babalarının temsil ettiği iki aile arasında yapılmaktadır.¹⁰⁷ Çivi yazılı kaynaklara göre bazı evliliklerde gelin hatta damat bile olup biteni anlayacak ve evliliği idrak edecek yaşta olmamaları nedeniyle evliliklere aileler karar vermektedir.

Damadın kayınpederine hediye vermesinden sonra çiftler nişanlı kabul edilmektedir. Nişanlar genellikle bir sözleşme ile tamamlanır ve yasal hale getirilmektedir. Evlilik öncesinde yapılan anlaşmalar bir yazıcı tarafından kayıt altına alınmakta, her iki tarafın mühürleriyle imzalanmakta ve böylece sözleşmeler koruma altına alınmaktadır.¹⁰⁸

Gelinin bekâreti dikkate alınan bir konu olmuştur. Eğer nişanlı bir kız, nişanlısı tarafından baştan çıkarılırsa muhakkak evlendirilmektedir. Eğer bekâret konusunda şüpheye düşülürse mahkeme kurulmakta ve bir kadının bu konuda vereceği bilirkişi raporuna müracaat edilmektedir.

Evlilik, masraflarını erkek tarafının karşıladığı bir şölenle resmileştirilmektedir. Gelin, eşinin ailesi tarafından hazırlanan yemekleri yiyerek eşinin ailesine dâhil olmaktadır. Bu yemek sadece bir eğlence ya da itibar kazanma yemeği değil aynı zamanda kadının eşinin ailesine girmesiyle oluşan ‘dinsel bir nikâh’ olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Kozbe,2001:29.

¹⁰⁸ Bertman, 2003:276.

¹⁰⁹ Bottero, 2005: 94-95.

Mezopotamya toplumunda evlilik hukuk kurallarıyla garanti altına alınmıştı.

Ur-Nammu Kanunun 8. maddesine göre;

“Eğer sözleşme metni yoksa evlilik meşru değildir” denilmektedir.

Eşnunna Kanunun 27. maddesinde de;

“Eğer sözleşme metni yapılmamışsa, kız adamın evinde 1 yıl otursa dahi onun karısı değildir” denilmektedir.

Eşnunna Kanunun 28. maddesinde ise;

“Eğer mukavele özetini veya mukaveleyi kızın anne ve babasına yapmış ise o onun karısıdır” denilmektedir.

Hammurabi Kanunun 128. maddesinde ise;

“Eğer bir adam bir kadın alır fakat sözleşmesini yapmazsa, o kadın zevce değildir”¹¹⁰ denilmektedir.

Mezopotamya’da evlilikler sözleşmelerle garanti altına alınmıştır. Çiftler sözleşme yapmadan bir yıl veya daha uzun birlikte yaşasalar bile resmi makamlarca ve şahitler huzurunda yapılmayan evlilikler geçerli kabul edilmemektedir.¹¹¹

Kanun maddelerinde, kadınların gerçekten evlenmiş olmaları için sözleşmelerin, anne, baba ve şahitler huzurunda yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunun tersi durumunda kişilerin evli sayılamayacağını altı çizilmektedir. Yani kadınların hakları kanunlarla güvence altına alınmıştır.

¹¹⁰ Tosun, Yalvaç,2002: 40.

¹¹¹ Macqueen,1964:75.

Mezopotamya’da evlilik kadın ve erkeği birbirine bağlayan bir etkinlikti. Mezopotamya’da ve diğer tüm ataerkil toplumlarda olduğu gibi kadın evlendiğinde, baba evinden ayrılarak eşinin ailesiyle birlikte yaşamaya başlamaktadır.¹¹²

Sumer toplumunda kızların baba malından miras alma hakları, ancak erkek evladın olmadığı durumlarda söz konusudur. İç güveyi türü evliliklerde eğer kayınpeder isterse, damadı evlat olarak kabul etmekte ve mirasından ona pay bırakabilmektedir.¹¹³

Babil toplumunda erkekler ön planda olmasına rağmen, Sumerlerden gelen bir anlayışla kadınlara saygıyla yaklaşılmaktadır. Ancak diğer Sami kavimler gibi Babil toplumunda da kadın erkeklere bağlı varlıklar olarak görülmektedir. Kadınlar doğdukları andan itibaren evleninceye kadar babasının otoritesi altında kalmaktadır.¹¹⁴

Babil toplumunda evlilikler soyun devamını sağlamak amacıyla yapılmakta ve iki aşamalı olarak gerçekleşmektedir. İlk aşamada aileler evlenecek çiftleri belirlemekte ve kendi aralarında bir anlaşma yapmaktadırlar. Damadın ailesi, gelin için ‘terhatu’ denilen bir başlık parası vermektedir. Bu aşamadan sonra çiftler birbirine bağlanır, iki taraf birbirlerinin evlerine ziyarete gidebilmektedir. Terhatunun ödenmesiyle sözel olarak ifade edilen evlenme isteği, resmi hale gelmekte ve çiftler sözlenmiş kabul edilmektedir.¹¹⁵ İkinci aşama çiftlerin evlilik yaşına geldiklerinde gerçekleşir. İki aile, gelinin ailesinin evinde toplanmakta ve damadın ailesi hazırladığı yemekleri buraya getirmektedirler. Gelin ve damadın arasındaki ilişki bu yemekle resmiyet kazanır. Gelinin başının örtülmesi ve başına yağ sürülmesi, gelin ve damadın arasındaki ilişkiyi resmileştiren diğer bir ayin olara görülmektedir. Gelin bundan sonra başını açmaz ve böylece toplumda evli bir kadın olarak kabul edilir.

¹¹² Bottero, 2003:209.

¹¹³ Yalvaç, 1965, 2.

¹¹⁴ Leick,2003:73.

¹¹⁵ Leick,2007:301.

Gelin adayı son olarak baba evinden 'şeriktusunu' alarak eşinin evinde yaşamaya başlamaktadır.¹¹⁶

Babillerde kadın, babasının mirasçı olarak kabul edilmediği için, kendisine baba mirasından kalan bir miktar çeyizi evlenirken getirmektedir. Çeyiz kadında kalır ve kocası çeyizi yönetme hakkına sahip olmazdı.¹¹⁷ Bu çeyiz, çeşitli kaplardan, gümüş yüzüklerden, kölelerden ve tarlalardan oluşmaktadır. Daha geç dönemlerde ise bu çeyize, çeşitli eşyalardan mobilyalar ve mücevherlerde eklenmiştir.¹¹⁸

Heradotos'un Babil toplumunda evlilikle ilgili verdiği bilgiler şöyledir;

Yılda bir defa, evlenme çağındaki kızlar bir alanda toplanırdı. Bir çığırtkan, kızları ayağa kaldırıyor ve onları açık artırma ile sunardı. Tabii, en güzelleri ilk evlenenler arasına girerdi. Satıştan, sağlanan para, toplumun ortak kasasına konulur, satıştan sonra kalan genç kızla parasız evlenen kişi hem kızla evlenmeyi kabul eder, hem de satıştan elde edilen paradan bir miktar almaya hak kazanırdı.¹¹⁹

Babillerde, evlilik tek eşli gibi görünmekle birlikte erkeklerin buna pek uymadığı dikkati çekmektedir. Erkekler ilk eşlerine birden fazla eş ekleyebilirlerdi. Ancak ilk eşin hakkı koruma altına alınmak zorundaydı.¹²⁰ Kadının erkek çocuk sahibi olmadığı veya çocuğunun olmadığı durumlarda kadın eşine ikinci bir evlilik için izin vermekteydi.¹²¹ Evliliklerin temel amacı soyun devamını sağlamak olduğu için kadınların çocuğunun olması son derece önemliydi. Çocuk sahibi olamayan çiftler birbirlerinden ayrılabilir ya da kadın erkeğin üzerine getirdiği ikinci eşe ses çıkaramazdı.¹²² Babil toplumunda, damat adayı ölürse gelin, erkeğin kardeşiyle veya yakın akrabalarından biriyle evlenirdi. Ancak tersi bir durumda, yani kız ölürse, erkek kızın kardeşlerinden herhangi biriyle evlenmez sadece söz sırasındaki

¹¹⁶ Bottero,2009:79.

¹¹⁷ Leick,2003:73.

¹¹⁸ Nemet,Nejat,2002:133.

¹¹⁹ Heradotos,2007:106.

¹²⁰ Bottero,2001:186.

¹²¹ Leick,2003:74.

¹²² Bottero, 2003:209.

hediyeleri iade ederdi.¹²³ Hammurabi Kanununun 154. ve 158. maddelerinde bu konuya açıklık getirilmiştir ve levirat türü evliliklerin varlığı ortaya konulmuştur.¹²⁴

Babillerde çocuğun düşmesine sebep olmak ceza gerektiren bir eylemdir. Bu eyleme neden olan kişiler ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır. Yine de istenmeyen bebekler köpeklerle terk edilebildiği görülmektedir. Çocuklar ergenliğe ulaşınca kadar anneleri tarafından büyütülür, ayrıca kadınlar çocuk yetiştirmenin dışında dokuma ve yün eğirme gibi işlerde de çalışırlardı.¹²⁵

Babil toplumunda bir bebeğin özellikle erkek bebeğin doğumu sadece ailede değil tüm toplumda büyük bir sevinç yaratırdı. Doğum sırasında ve sonrasında loğusa hummasından korunmak için birtakım muskalara ihtiyaç duyulurdu ve ebelerden bu görevleri yerine getirmesi için yardım istenirdi.

Sütninelikte yine Babil toplumunda kadınların yapmış olduğu bir meslekti ve bu kadınlar bebeğin emzirilmesinden sorumluydu.

Hammurabi Kanunun 194 maddesinde şöyle denilmektedir:

“Eğer bir adam çocuğunu bir sütnineye vermişse ve çocuğu sütninenin elinde ölür, sütnine ise babasının ve annesinin haberi olmadan başka bir çocuğu emzirmeye başlarsa, suçu kanıtlanırsa baba ve annenin bilgisi olmaksızın başka bir çocuğu emzirdiği için memeleri kesilecektir “¹²⁶ denilmektedir.

Görüldüğü gibi toplumda her kişinin yapması gereken işler hukuk kurallarıyla belirlenmiştir. Bu kuralları ihlal edenler en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Bebeğin bakımı özellikle de zengin aileler için üç yıllığına anlaşma yapılan sütnineler tarafından üstlenilmektedir. Emzirme ücreti olarak kişiler ya para ya da yiyecek,

¹²³ Contenau,1959:15.

¹²⁴ Tosun, Yalvaç,2002:250-253

¹²⁵ Bottero,2009:85-88.

¹²⁶ Tosun,Yalvaç,2002:205.

içecek, yakacak vs. gibi malzemeler üzerine anlaşırlardı. Eğer aile bu gereksinimleri karşılamazsa o zaman ocuk stninenin yanında kalırdı.

Babil toplumunda kadınların yaptıkları başka bir meslekte “Meyhanecilik” idi. Meyhaneler genellikle genelevler ile aynı çatı altında olduklarından meyhaneci kadınlar, fahişelerle aynı kefeye koyulur ve toplumda pek saygı görmezlerdi.¹²⁷

Hammurabi Kanunun 108. maddesinde haksızlık yapan meyhaneci kadına şu ceza kesilmektedir;

“ Eğer bir meyhaneci kadın bira creti olarak tahıl değil de büyük taşın tartısına göre gümüş alır ve devletçe belirlenen bira miktarını, devletçe belirlenen tahıl miktarına oranla az verirse, bu meyhaneci kadının suçu kanıtlanacak ve suya atılacaktır”¹²⁸ denilmektedir.

Bu meslek grubuna dâhil erkeklerden hiç söz edilmemesi bu görevi tamamıyla kadınların yerine getirdiğini düşündürmektedir.

Mezopotamya da yazıcı olarak görev yapan kişiler genellikle erkeklerdi. Ancak, Eski Babil döneminde özellikle Sippar ve Mari’de kadın yazıcıların da görev yaptıkları bilinmektedir. Sippar’da bir manastırda çalışan kadın yazıcı, şehirde ekonomik etkinliklere de katılmıştır.¹²⁹

Asur toplumunda da kızların ocuk yaşta nişanladıklarına dair belgeler bulunmaktadır. Anneler kızlarının büyüdüğünü ve evlilik çağına geldiğini “ Tanrı Assur’un kucağına koymak” deyimi ile babalara bildirirler, bu ifadeyle babaların kızlarını evlendirmelerini isterlerdi. Ele geçen nişanlanma, evlilik ve boşanma

¹²⁷ Klengel,2001:247.

¹²⁸ Tosun, Yalvaç,2002:195 .

¹²⁹ Nemet,Nejat,2002:150.

metinlerinden genellikle kadınların haklarının korunduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰ Orta Asur Kanunun 30. ve 31. maddesinde evlilik öncesi verilen nişan hediyesinden bahsedilmektedir. 32. madde de ise, nişan hediyesi alan kızın babası, nerede oturduğu fark etmeden ister babasının ister kayınpedelerinin evinde otursun, kocasının borç, suç ve günahının hepsinden sorumlu tutulduğu yazılmaktadır.

Orta Asur Kanunun 33. ve 43. maddelerinden Asur toplumunda leviratın varlığı anlaşılmaktadır.¹³¹ Kayınbiraderin olmadığı durumlarda ise gelin kayınpeder ile evlenmektedir, o da yoksa evlilik yükümlülüğünü on yaşını doldurmamış başka bir erkek akraba almaktaydı.¹³²

Asur toplumunda kızlar evlendiklerinde baba evinde kalabildikleri gibi müstakbel eşinin evine de gidebilirlerdi. İlk durumda damat, geline ‘Dumaki ‘ adı verilen takı veya süs eşyası anlamına gelen hediyeler verirdi. Yeni evlenen çift erkeğin evinde yaşamaya karar verirse, kız baba evinden ‘Şeriktu’ denilen çeyizi getirirdi.¹³³ Asur toplumunda, düğün kutlamaları sırasında, gelinin taktığı örtü damat tarafından çıkarılırdı.¹³⁴ Evliliklerde duyguların yeri hemen hemen yok gibiydi. Erkekler ikinci eş alabilme hakkına sahiplerdi. İlk eş ikincisine göre üstün sayılırdı. Çocuk sahibi olamayan kadın, kocasını ikinci eş alması konusunda teşvik edebilirdi ya da kocanın bu kararına rıza gösterirdi.¹³⁵

Orta Asur Kanunun 40. maddesine göre; evli veya dul olmasına bakılmaksızın kadınların sokağa çıkarken örtü takmalarından bahsedilmektedir. Sahipleri ile dışarı çıkan Esirtularında başlarının örtülü olacağı, evlenen Oadiştumların da sokağa çıkarken örtü takmalarına değinilmektedir. Evlenmemiş olanların, kölelerin ve fahişelerin başları açıktır. Fahişelerin sokakta örtülü dolaştıkları görülürse, mahkeme

¹³⁰ Kuzuoğlu,2004:55-56 .

¹³¹ Tosun,Yalvaç,2002:250-253 .

¹³² Friedell,2006:232-233.

¹³³ Contenau,1959:15.

¹³⁴ Nemet, Nejat,2002:135.

¹³⁵ Bottero,2009:83-84.

huzurunda 50 sopa ceza alırlardı. Onları bu şekilde gören olur ve mahkemeye haber vermezlerse onlarda 50 sopa vurulmak suretiyle cezalandırılırlardı.¹³⁶

Sumer, Babil ve Asur toplumunda evliliklerin genellikle tek eşli olduğu görülmektedir. Ancak kadınların herhangi bir hastalık durumunda kadınlık görevini yerine getirememesi ve çocuklarının olmaması gibi durumlarda erkekler, ikinci bir kadınla evlenebilme hakkına sahiplerdir. İkinci gelen kadın birinci kadına ömür boyu bakmakla yükümlüdür.¹³⁷ Kadınların çok eşli olması durumu, Mezopotamya'da karşımıza çıkan bir durum değildir. Buna rağmen Sumer kralı Urukagina bir sosyal reformla kadınların çok eşli olmalarını ortadan kaldırdığını belirtmiştir.¹³⁸

Evlenen erkek, karısını istediği her yere götürebilme hakkına sahiptir. Kadının üç yıl içinde çocuğunun olmaması halinde erkeğe ikinci bir kadınla evlenme hakkı tanınmaktadır. Ayrıca erkek kadını boşarsa ona 5 mina gümüş ödemekle yükümlü tutulmuştur.¹³⁹

Mezopotamya'da yaşayan insanlar genellikle yünden yapılmış kıyafetler giymektedir. Erkekler omuzlara dolanan uzun bir ceket ve urba, kadınlar ise omuzlarından aşağı uzanan kıyafetler tercih etmekteydiler. Kadın ve erkekler ortak olarak şeritlerle, yüzüklerle ve boyanmış toprak boncuklardan oluşan kolyeler takarlardı.¹⁴⁰

¹³⁶ Tosun, Yalvaç, 2002:252.

¹³⁷ Kınal, 1991:149.

¹³⁸ Bilgiç, 1963:108.

¹³⁹ Klengel, 2001:247

¹⁴⁰ Nejat, Nemet, 2002:150

2.1.2.Siyasi Hayatta Kadın

Asur'da her şey kralın iradesine bağılı olduğu görölmektedir. İnsanlar kralın Tanrı tarafından görevlendirildiğine ve Tanrının suretinde görüldüğüne inanıyorlardı. Kralın yanında 'Kraliçe' unvanı taşıyan saray kadınları bulunuyordu.¹⁴¹

MÖ II. bin yılda Asur'daki kral eşleri hakkındaki bilgiler yeterli değildir ancak, Asur krallarının eşlerinin kraliçe unvanı yerine 'saray kadını' unvanını kullandıkları bilinmektedir. Birden fazla eşe sahip kralın, saray kadınlarının başlıca görevi krala erkek çocuk doğurmaktır. ¹⁴²Kraliçeler kral ülkede olmadığı zamanlarda sarayı istediği gibi yönetirlerdi. Kral, sefere gittiği zaman gittiği yerle ilgili bazı haberler vererek kraliçeyi durumdan haberdar ederdi. Bu durumda kraliçe, kralın çıkarları doğrultusunda kısmen memurları, valileri denetleme hakkına sahip olurdu.¹⁴³

Asur kraliçelerinden en ünlüsü Semiramis adıyla bilinen Şamnu-ranat'tır. Adına dikilen ve üzerinde kendisinin yazdırdığı bir yazının bulunduğu dikilitaş Asur'da kraliçenin ne kadar güçlü bir isim olduğunu göstermektedir. Dikilitaş'ta;

"Şamşi-Adad'ın saray kadını, Adad-nirari'nin annesi, Salmanassar'ın büyükannesi" yazmaktadır.

Asur tarihinde Şamnu-ranat ile karşılaştırılabilecek güce sahip başka bir kraliçede Nakia-Zakutu'dir. Nakai-Zakutu, Asarhaddon'un annesi ve Asurbanipal'in büyükannesidir. ¹⁴⁴

Mezopotamya da kraliyet ailesi üyelerinin kızları genellikle savaşları engellemek veya ittifakları pekiştirmek amacıyla komşu ülkelerin hükümdarlarıyla

¹⁴¹ Kuhrt,2009: 149-150.

¹⁴² Kirschbaum,2004: 133.

¹⁴³ Bottero, 2005: 127-139.

¹⁴⁴ Kirschbaum,2004: 134.

evlendirilirlerdi. Krallar kendi kızlarını bu sebeplerle yabancı veliahtlarla evlendirirlerdi.¹⁴⁵ Düğün yapılacağı zaman tüm halka duyurulur ve çeyizle birlikte kocasının evine giderken prensese eşlik eden büyük kabileler bulunmaktaydı.¹⁴⁶

Asurlarda saray, kral için hem resmi işlerini yürüttüğü, hem de eşleri, cariyeleri, hizmet eden kızlar ve hadımlarla günlük hayatını geçirdiği eviydi. Haremde büyük kraliçeyi izleyen sıkı kurallarla düzenlenmiş bir hiyerarşi hâkimdi.¹⁴⁷

Orta Asur döneminde krallar haremdeki davranışları belirleyen yeni bazı düzenlemeler getirmişlerdir.

I. Tiglatpilaser'e (MÖ. 1112- 1074) ait bir belgede şöyle yazmaktadır;

“Tiglatpilaser, herkesin kralı, Asur ülkesinin kralı, Asur ülkesinin kralı olan Asur-reşa-işi'nin oğlu, saray adamlarına şunları emretmekte, ‘ Bir saray kadını öfkelenip bağırıp çağırmaya başladığında yada kendi gibilerle kavga ettiğinde bir hadım yada saray adamlarından biri yada saray hizmetlilerinden biri eğer durup dinlerse ona 100 kırbaç cezası verilecektir ve kulakları kesilecektir’ “ denilmektedir.

¹⁴⁸

Kadınların birbirleriyle ve dışarıyla olan ilişkileri sıkı kurallar çerçevesinde belirlenmiştir. Sadece belirli kişiler yanlarına girebilmiş ve sadece gerektiğinde yanlarında biriyle dışarı çıkabilmişlerdir.

Babil sarayında da, kral kadınlarının yaşadıkları bir harem kurumu bulunurdu. Haremdeki kadınlar ve yaptıkları görevler ise şöyle sıralanabilir;

- Kral ailesi (Kralın annesi, ilk eşi, kız kardeşi ve kızları)
- Kralın nikâhsız eşleri (İkincil eşler)
- Şarkıcı (Nartum) Grubu; diğer bir nikâhsız eş grubunu oluşturmaktadır. Bunlar kendi aralarında büyük ve küçük şarkıcı olmak üzere iki gruba ayrılıyorlardı.

¹⁴⁵ Bottero, 2005: 127-139.

¹⁴⁶ Kuhrt,2009: 82.

¹⁴⁷ Köroğlu,2009:185.

¹⁴⁸ Kirschbaum ,2004;134.

Bu gruptakiler 'Mushahizatum' adı verilen öğretmenler tarafından eğitiliyorlardı.

- İçeri kapanmış kadın (Sekertum) ; Haremin iç dairesinden ve iyi işleyişinden sorumluydular. Bu kadınların aşçılık, içki dağıtıcılığı gibi görevler yaptıkları bilinmektedir. Sarayın içinde kapalı kalırlardı.
- Hizmetçiler, uşaklar ve kapıcılar haremde yaşayan diğer grubu oluştururdu.¹⁴⁹

Haremin yapısını incelediğimizde burada yaşayan kadınların hepsinin kralın eşi olmadığı göze çarpmaktadır. Harem dairesinde bulunan kadınlardan dokuma işiyle uğraşanlar en düşük statüyü, şarkı söyleyenler ise en yüksek statüyü oluştururdu.

2.1.3.İktisadi Hayatta Kadın:

Eski Asur Dönemine ait ticaretle ilgili belgeler incelendiğinde, bu dönemde kadınların çeşitli iş alanlarında aktif olarak faaliyetlerini yürüttüklerini görülmektedir. Asur'da kadınlar özellikle koloni çağında iş alanlarında aktif olarak yer almaktaydılar. Kültepe Tabletlerinden öğrenildiği kadarıyla Asurlu kadınlar, Asur ve Anadolu'da ticaretle uğraşmaktadırlar.¹⁵⁰

MÖ II. bin yılda Mezopotamya'da özellikle Nuzi şehrinde, özgür kadınlar ekonomik etkinlikler de önemli rol oynarlardı.¹⁵¹

Anadolu'ya ticaret için gelen tüccarların Asur'da kalan eşleri de tüccarların Asur'da yarım bıraktıkları ticari ve hukuki işleriyle uğraşırlardı. Asurlu kadınlar özellikle kumaş ticareti ile ilgilenirlerdi.¹⁵²

¹⁴⁹ Bottero, 2005: 127-139.

¹⁵⁰ Günbattı,1994: 191-200.

¹⁵¹ Nejat,Nemet,2002:151.

¹⁵² Öz,2008: 47-57.

Bir belgeden, Akadia adlı bayanın kumaş imal edip bunları sattığını ve Usur-şa-İştar'dan Hurasanum'a gönderdiği kumaşların bedeli olan miktarı talep ettiğini, öğrenilmektedir. Dolayısıyla kadınların yalnızca bira veya bira mayası imalatıyla değil, aynı zamanda kumaş ticaretiyle meşgul oldukları görülmektedir.

Babil toplumunda 'biracı hanım' olarak tercüme edilen "Subitum" adı verilen mesleği kadınlar yerine getirirdi. Subitumlar alkollü içki hazırlayıp, satan bayan olarak kabul edilse de, bazen içkileri perakende olarak satan bir tüccar görünümü de kazanabiliyorlardı.¹⁵³

Kadınların bira imalatıyla uğraştıkları, Hammurabi Kanunlarının 108. ve 111. maddelerinde biracı kadınlardan bahsedilmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

Hammurabi Kanunun 108. maddesinde:

"Eğer bir meyhaneci kadın bira ücreti olarak tahıl değil de büyük taşın tartısına göre gümüş alır ve devletçe belirlenen bira miktarını, devletçe belirlenen tahıl miktarına oranla az verirse, bu meyhaneci kadının suçu kanıtlanacak ve suya atılacaktır" denilmektedir.

Hammurabi Kanunun 111. maddesinde ise:

"Eğer bira satıcısı bir kadın, bir pihum* ölçü içkiyi veresiye verirse, hasat zamanında 5 gu (litre) arpa alacaktır"¹⁵⁵ denilmektedir. Asurlu kadınların Anadolu da, köle ve gayrimenkul alım satımıyla ilgili hakları bulunurdu.

¹⁵³ Oates,2004:78.

¹⁵⁴ Günbattı, 1994:95 .

***Pihum: Anlamı belli değildir. Pehu, ziftlemek, kapamak demek olduğu için üstü kapalı bir kap olduğu düşünülebilir.** Bk. Tosun,Yalvaç,2002:195.

¹⁵⁵ Tosun, Yalvaç,2002:195.

2.1.4.Dini Hayatta Kadın

Mezopotamya'da da pek çok Eski Çağ toplumunda olduğu gibi çok tanrılı dini inanış hâkimdi. Mezopotamya inanç sisteminde Çoban tanrısı Dumuzi-Tammuz, bereket ve cehennem tanrıçası İştar, Sumer dilindeki ismiyle İnanna'dır.¹⁵⁶

Arkeolojik verilere göre İnanna, MÖ 3. bin yıl ve hatta daha öncesinden beri Uruk şehrinin koruyucu tanrıçasıdır. Kral listelerinde adı geçen Dumuzi ise MÖ 3. bin yılın ilk yarısında Uruk şehrinde kral olarak görülmektedir. Bu nedenle İnanna-Dumuzi kutsal evlilik ritüeli en geç MÖ 3. bin yılın ilk yarısından itibaren her yıl düzenli olarak kutlanmıştır. Kral Dumuzi'nin ardından gelen kralların tanrıça İnanna'nın kocası olması geleneği yüzyıllar boyunca; önce Sumer, daha sonra Sumer ve Akad kralları tarafından uygulanmış ve böylece tören, her yıl düzenli olarak kutlanan ulusal bir şenliğe dönüşmüştür.¹⁵⁷

Sumerler döneminde, tanrıça İnanna ve tanrı Dumuzi'nin evliliği bolluk ve bereketi simgeleyen 'kutsal evlilik' olarak ifade edilirdi. Bu evlilikle baharın gelişi kutlanır ve bereketin artması istenirdi.¹⁵⁸ Daha sonraki yıllarda İnanna ve Dumuzi arasındaki kutsal evlilik tanrı Dumuzi'yi temsil eden kral ve tanrıça İnanna'yı temsil eden bir başrahibe tarafından gerçekleştirilmiştir. MÖ 1. bin yılda ise törenler tanrı ve tanrıça heykellerinin bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁹ Sumerlerde 'kutsal evlilik' törenine katılan ve tanrıça İnanna'yı temsil eden din kadınları tapınakta çalışırdı ve diğer din kadınlarından farklı bir konumda yer alırlardı.¹⁶⁰

Sumerler kral veya prenslerinin cenaze törenlerini yaparken, saray ileri gelenleri, askerler, hizmetçiler ve uşaklar törene katılırdı. Kadınlar renkli kumaşlardan

¹⁵⁶ Kılıç, Duymuş,2009:160.

¹⁵⁷ Çetin,2008:114.

¹⁵⁸ Çağırğan,1990:1.

¹⁵⁹ Bottero,2001:252.

¹⁶⁰ Kılıç, Duymuş,2009:164

yapılmış elbiseler giyerler, altın taşlar, altın küpeler, lacivert taş ile süslenmiş taşlar, kırmızı akikler, gümüş saç iğneleri, taraklar ve kolyeler takarlardı. Elllerinde içki kadehleri tutan kadın ve erkekler, mezarın ortasına yerleştirilmiş ve içinde zehir bulunan bakırdan şarap içerlerdi. Bu toplu intihar görünümündeki olay kişilerin kendi iradeleri ile yaptıkları bir eylemdi. Bu kişiler ölümü daha iyi bir yaşama gitmenin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir ve ölümü seve seve kabul etmişlerdir.¹⁶¹

Tapınak fahişeliği, Sumer toplumunda adından en çok söz edilen statüydü. İnanna, fahişelerin koruyucu tanrıçası olarak resimlerde tasvir edilirdi. Fahişeliğin, ebelik ya da sütannelik gibi birtakım kadın faaliyetlerini de üstlendiği ve bu görevlerin tapınak organizasyonu sayesinde yönetildiği düşünülmektedir.¹⁶²

Tapınakta görev yapan kadınların bir kısmı evlenip, çocuk doğurabilme hakkına sahipken, bazılarının çocuk doğurmaları yasaktı.¹⁶³

Babil toplumunda, Hammurabi Kanunlarında belirtildiği gibi Entum, Naditum, Sal.Zikrum, Qadiştum, Kulmaşıtum, Şugitum unvanlarına sahip ve farklı statülerde rahibe isimlerine rastlanmaktadır. Bu rahibelerden Entum, Babil döneminde yüksek rahibe sınıfı için kullanılmaktaydı. Entumlar, Entum rabitum (Büyük Rahibe), Entum sihirtum (Küçük Rahibe) olmak üzere ikiye ayrılmışlardı.¹⁶⁴ Bu rahibeler genellikle katlı elbiseler giyer, yüksek kenarlı başlıklar ve mücevher takarlardı.¹⁶⁵ Entumların evlenmeye hakları vardı, ancak çocuk doğurma haklarının olup olmadığı açık değildir. Hammurabi Kanunu 178. ve 179. maddesinde¹⁶⁶ Entumalara bırakılan baba malının kullanımıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Buna göre eğer baba kızın malını istediği kişiye bırakabileceğini belirtirse, kızın kardeşlerinin mal üzerinde herhangi bir hakkı bulunmaz, tam tersi durumda baba, kızın malını kime isterse vereceğini yazmazsa, kızın bakımından kardeşleri sorumlu olmaktadır. Entumlar genellikle kraliyet

¹⁶¹ Lissner,2006:14.

¹⁶² Black,Green,2003:79.

¹⁶³ Memiş, 2009: 52-53.

¹⁶⁴ Tosun,Yalvaç,2002:273.

¹⁶⁵ Kılıç, Duymuş, 2009:162.

¹⁶⁶ Tosun,Yalvaç,2002:203-204

ailesinden gelirlerdi. Mezopotamya’da özellikle kral kızlarının tapınak rahibesi olarak bir tapınağın hizmetine girmesi yaygın olarak görülürdü. Akad kralı Sargon, kızı Enheduanna’yı, Ay tanrısı Nanna’nın baş rahibesi olarak Ur şehrine yerleştirmiştir. III. Ur Hanedanı kralı Ur-Nammu da kızı Ennrigalanna’yı Nanna’nın rahibesi olarak tapınağa vermiştir. ¹⁶⁷ Hatta Akad Devletinin kurucusu Sargon’un annesinin bir tapınak rahibesi olduğu ve bırakmış olduğu çivi yazılı belgelerde annesinin durumunun özellikle vurgulandığı görülmektedir.

Sargon’un şiirinde bu durum açıkça şöyle ifade edilmiştir;

“Ben Agade’nin kralı büyük kral Sargon! Annem yüksek bir rahibe idi.....” denilmektedir. ¹⁶⁸ Bu şiir toplumda rahibelerin gerçekten çok önemli bir mevkide bulunduklarını göstermektedir. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla Entumlar yüksek bir rahibe sınıfına dâhillerdi. Kralların kızlarını tapınağa rahibe olarak vermesi, tapınakların bu dönemde ekonominin ve siyasetin merkezi olduğu hesaba katılırsa, bu durumun kralın tapınağı kontrol altında tutma isteğinden kaynaklandığı ifade edebiliriz.

Babil toplumunda bir diğer rahibe sınıfı da Naditumlardır. Naditum kelimesi Akad, Eski ve Orta Babil devleti zamanında tanrının hizmetindeki kadın anlamında kullanılırdı. Naditumlar özellikle Babil’in kuzeyindeki önemli bir kült merkezi olan Sippar’da üstün bir konuma sahiptiler ve Gagum adı verilen tapınakta yaşamlarını sürdürürlerdi. ¹⁶⁹ Babil toplumunda bazı önemli aileler kızlarını Naditu sınıfına dahil olarak manastıra verirlerdi. Tapınağa girmeden önce bir sözleşme imzalanırdı. Bu sözleşmelerle, kızlar manastıra girdiğinde, kızın aile malı tapınak tarafından korunma altına alınırdı. ¹⁷⁰ Kılıç’ın belirttiğine göre, Ston, ¹⁷¹ Sippar’daki Naditumlar bu mesleğe isim değiştirme ritüeli ile girdiklerini ancak Nippur’dakiler için böyle bir ritüel yapılmadığını ileri sürmektedir. Naditumlar sadece dinle uğraşmayıp, ekonomik hayata da dâhil olmuşlardı. Sippar’daki belgelerden elde edinilen bilgilere göre,

¹⁶⁷ Roaf,1996:97/100.

¹⁶⁸ Günbatti, 1998:131.

¹⁶⁹ Kılıç, Duymuş,2009:165.

¹⁷⁰ Haris,1964:108.

¹⁷¹ Kılıç,Duymuş,2009:166.

şehirde ekonomik faaliyetlerin %70'i Naditumlar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Yine Kılıç'ın belirttiğine göre, Lerner,¹⁷² , Şamaş ve Marduk'un Naditumlarının birbirinden farklı olduklarını iddia etmektedir. Şamaş Naditumları genç yaşta kendilerini tapınağa adar, evlenmeden yaşamlarını devam ettirirlerdi. Tanrı Marduk'un Naditumları ise, manastırda oturmazlar, evlenebilir fakat çocuk doğuramazlardı. Kocalarına ikinci bir kadın Şugitum olarak, kocalarının çocuk sahibi olmalarını sağlayabilirlerdi. Naditum, Akadca "Ekilmemiş bir tarla gibi, nadasa bırakılmamış" anlamına gelmektedir. Bu sınıfa dahil olan rahibelerin isminden de anlaşılacağı gibi rahibeler evlenmemişlerdir yada evlenseler bile çocuk doğurmaları yasaktır.¹⁷³

Hammurabi Kanunun 137. maddesinde;

"Eğer bir adam, ona çocuk doğuran bir Şugitum'u veya ona çocuk temin eden bir Naditum'u boşamaya karar verirse, o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkünün yarısı ona verilecek, o da çocuklarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra, çocuklarına verilen maldan varismiş gibi, bir hisse kendisine verilip, gönlünün istediği bir kocaya varacaktır".¹⁷⁴

Hammurabi Kanunun 145. maddesinde:

"Eğer bir adam bir Naditum ile evlenirse ve ona çocuk temin etmezse, o adam bir Şugitum ile evlenmeyi kafasına koyarsa, o adam Şugitum'u alacaktır. Onu evine sokacaktır fakat o Şugitum, Naditum ile yarışmayacaktır"¹⁷⁵ denilmektedir.

Bu maddede Naditumun çocuk temin etmesi cümlesinden, Naditumun evlenebileceğini ancak çocuk sahibi olamayacağı anlamaktayız. Çünkü ilke olarak ve kutsal konumları nedeniyle tanrı ile evlenmiş sayılıyorlar ve ölümlü varlıklar doğurmalarının uygun olmadığı düşünülüyordu.¹⁷⁶ Naditum'ların çocuk doğurmaları

¹⁷² Kılıç, Duymuş, 2009:167.

¹⁷³ Bottero,2005:135.

¹⁷⁴ Tosun, Yalvaç,2002:198.

¹⁷⁵ Tosun, Yalvaç,2002:199.

¹⁷⁶ Friedell, 2006:232.

yasak olduğu için ileride kendilerine bakmaları için evlatlık alabilme hakları bulunmaktaydı. Sippar’da bulunan belgelere göre, Nadituma’ların ödünç verme, ticaret yapma vs. gibi başka hakları da bulunmaktaydı. Ayrıca Naditum’lar ticaretle uğraşmanın yanı sıra kâtip ve yazıcı olarak da görev yapmaktaydılar.¹⁷⁷

Sal.Zikrum’un, Hammurabi Kanununun 178. ve 179. maddelerinde Entum ve Naditumlardan sonra anılmasının onlardan daha aşağı sınıfta olduğu yorumunun yapılmasına neden olmuştur.

Sal.Zikrum, hakkındaki bilgileri Hammurabi Kanunun 192. ve 193. maddelerinden edinebiliyoruz.

Hammurabi Kanunun 192. maddesinde;

“Eğer saraya ait bir hizmetlinin veya bir Sal.zikrum’un oğlu kendisini büyüten babasına, anasına ‘sen babam değilsin, sen anam değilsin’ derse dilini keseceklerdir ” denilmektedir.

Hammurabi Kanunun 193. maddesinde ise;

“Eğer, saray ait bir hizmetlinin veya bir Sal.zikrum’un oğlu öz babasının evini öğrenirse, onu büyüten baba ve anadan nefret edip babasının evine giderse gözünü oyacaklardır ” ¹⁷⁸ denilmektedir.

Hammurabi Kanunun bu iki maddesinden Sal-Zikrum’ların evlat edinebilme haklarına sahip olduklarını edinebiliyoruz.

¹⁷⁷ Kılıç,Duymuş,2009:

¹⁷⁸ Tosun, Yalvaç,2002:205.

Ammi Şaduqa dönemine ait bir metinde de, Sal.Zikrum'dan saray haremde dokuma yapan kadın veya yün eğiren kadın olarak ¹⁷⁹ bahsedilmektedir.

Hammurabi Kanunun 181. maddesinde de tanrıya adanan rahibe sınıfı arasında Sal. Zikrum adının geçmemesi, Sal. Zikrum'ların rahibe değil, tanrıya adanan rahibelere yardım eden kişiler olduğunu akla getirmektedir. ¹⁸⁰

Qadiştumların görevlerinin ne olduğu tam anlaşılmamaktadır. Bu rahibelerin statü ve işlevleri zaman ve mekâna göre farklılık göstermektedir. ¹⁸¹ Qadiştum kelimesi Asur ve Babil kültür çevrelerinde farklı anlamlarda kullanılıyordu. Babil toplumunda bu kadınlar kutsal bir anlam taşıırken, Asur toplumunda bunlar sıradan bir fahişe görünümündeydi.¹⁸²Eski Babil Devleti zamanında, Qadiştumlar, mal ve çocuk sahibi olabilir ve başkalarının çocuklarına sütannelik yapabilirlerdi.

Hammurabi dönemine ait bir kayıta;

“Anum-kinum'un karısı Zuhurtum, çocuğunu dadılık yapması için İltani'ye, Qadiştum'a verdi ve ona 3 şegel gümüş ödedi” denilmektedir. ¹⁸³

Başka bir metinde de;

“..... hamile kadının doğurduğu evde, Oadiştumun evinde, ebe kadın sevinçlidir” denilmektedir. Ebeler kadınların doğum yapmalarına yardımcı olurken, Qadiştumların manevi ve dini bir görevi üstlenmiş olabilecekleri düşünülebilir. Sami kavimleri zamanında, Qadiştumlar, Mari şehrinde Tanrıça Annunitu'nun , Sippar ve Kiş'te ise Tanrı Adad'ın hizmetine adanmışlardı. Kiş'te temizlenme ayinlerinde su serpmekle görevliydi. Orta Babil döneminden kalan bir belgede Qadiştumlar 'anne' olarak geçmektedir. Ayrıca Qadiştumların büyücü kadınlar arasında da isimleri

¹⁷⁹ Kılıç, Duymuş,2009:169.

¹⁸⁰ Tosun,Yalvaç,2002:274.

¹⁸¹ Tosun,Yalvaç,2002:274.

¹⁸² Şahin,1999: 147,150 .

¹⁸³ Kılıç, Duymuş,2009:171.

geçmektedir. ¹⁸⁴ Qadiştumlar eldeki belgelerden de anlayabildiğimiz kadarıyla, toplumda rahibelik, sütannelik ya da büyü yapmakla görevliydi. Babil ve Asur kanunlarında Qadiştumların kendi aralarında belirli bir sıraya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Qadiştumların bazıları evlenirken, bazıları evlenemezdi. Babası öldükten sonra çeyizini, çocuklarına bırakamaz çeyiz kardeşlerinin olurdu.

Hammurabi Kanununun 181. maddesinde;

“Eğer bir baba, Naditum, Qadiştum veya Kulmaşıitum olan kızını tanrıya adarken ona çeyiz vermezse, sonra baba öldüğünde, baba evinin malından varislik hissesinin 1/3’ünü alacak, yaşadığı sürece faydalanabilecek, kendisinden sonra mal, kardeşlerinin olacaktır” ¹⁸⁵ denilmektedir.

Maddeye göre Qadiştumlar öldükten sonra mallarını çocuklarına bırakamıyorlardı, malları kardeşlerine kalıyordu. Orta Asur dönemine ait bir belgede Qadiştumların Tanrı Adad kültünde Sanga rahipleriyle birlikte törene katıldıkları ifade edilmektedir. Qadiştumlar, rahiplerle beraber temizlenme ritüelini gerçekleştirip, ilahi okurlardı. ¹⁸⁶ Sumercede Qadiştum’a karşılık gelen Nu.gig tabiri kullanılmaktaydı. Bu terim aynı zamanda Tanrıça İnanna’nın unvanı olarak da kullanılmıştır. Ur’da ele geçirilen bir mühür baskısında “Nu-gig’in eşi, Kiş kralı Mesanepada” ibaresi bulunmaktadır. Kılıç’ın ifade ettiğine göre, Cooper, Qadiştumların Tanrıça İnanna’nın yerine geçerek kral ile birlikte ‘kutsal evliliği’ gerçekleştiren rahibeler olduğunu ileri sürmektedir. Yine Kılıç’ın belirttiğine göre, Lerner, Qadiştumların bir süre tapınak hizmeti yaptıktan sonra manastır dışına çıkabildiklerini ve evlenebildiklerini ileri sürmektedir.

Kulmaşıitumlar da mabet hizmetinde görevli rahibelerdi. Hammurabi Kanununun 181. maddesinden babanın kızını tanrı için Kulmaşıitum olarak

¹⁸⁴ Kılıç, Duymuş,2009:172.

¹⁸⁵ Tosun, Yalvaç,2002:204.

¹⁸⁶ Kılıç,Duymuş, 2009:172.

adayacağından bahsedilmektedir. ¹⁸⁷Başka bir metinde ise, bir kadın Tanrı Marduk'un Naditum'u ve Kulmaşıum'u olabilmekteydi. Bir kadın aynı anda iki farklı rahibe unvanını kullanıp, farklı rahibelik görevlerini yerine getirebilmekteydi. Naditum'lar belirli bir tanrının hizmetine adanmışken, Kulmaşıum genel olarak mabet hizmetinde bulunan rahibelere verilen bir unvandı. ¹⁸⁸

Şugitum unvanlı rahibelerin durumunu Hammurabi Kanununun 183. ve 184. maddelerinden anlaşılmaktadır;

183. maddede;

“Eğer bir baba, Şugitum olan kızını kocaya verirken çeyizle birlikte ve mühürlü bir belge yazarsa, baba öldüğünde baba evi malından hisse alamayacaktır. ” denilmektedir.

184. maddede ise;

“ Eğer bir adam, Şugitum olan kızına çeyiz vermez ve kocaya da vermezse baba öldüğünde, baba evinin gücüne göre kardeşleri ona çeyiz verecekler, onu kocaya vereceklerdir ¹⁸⁹ denilmektedir.

Bir baba, Şugitum olan kızına çeyiz vermekle yükümlüdür. Çeyizi alarak evlenen bir Şugitum artık baba mirasından hak iddia edemeyecektir. 184. maddede belirtildiği gibi baba kızını evlendirmeden ölürse, kardeşleri onu evlendirmek ve ona çeyiz vermekle yükümlüdürler. Bu maddelerden, Şugitumların evlenmeden, babalarının evinde kalırken bu unvanı kullanabildikleri bilgisine ulaşabiliriz.

Hammurabi Kanunun 145. maddesinden Naditumla evli bir erkek çocuk sahibi olabilmek için kendisine bir Şugitum alabilmekteydi. Naditumlar kocalarına evlenmeleri için bir Şugitum getirmezlerdi. Erkek ancak kendisi isterse bir Şugitum ile

¹⁸⁷ Tosun,Yalvaç,2002:275.

¹⁸⁸ Tosun,Yalvaç,2002:275.

¹⁸⁹ Tosun,Yalvaç,2002:204.

evlenebilirdi. ¹⁹⁰Hammurabi Kanunun 137. maddesinde, bir erkeğin Şugitum'dan çocuk sahibi olduktan sonra onu boşayabildiği ve boşanma sırasında eşine bir miktar para ödemek durumunda kaldığı belirtilmektedir. Çocuklarını büyüttükten sonra erkek Şugitum'a karışmayacak, o istediği başka bir erkekle evlenebilecektir.

Kültepe metinlerinde rahibeler için Gubabtum ve Waggurtum kelimeleri kullanılmaktadır. Gubabtum ile Waggurtum kelimelerinin aynı anlama geldiği tespit edilmiştir. Bunların dini hayattaki görevlerinin tapınak fahişeliği ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Waggurtum da “tanrının karısı” olarak yani bir tür tapınak fahişesi olarak yorumlanmıştır.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde Asur'da rahip ve rahibelerin yanında şarkıcıların varlığı da dikkat çekmektedir. Bunlar tapınakta yapılan törenlerde ilahi söylemekle görevliydi. Akadca Nuarum adı verilen bu şarkıcılar kadın ve erkeklerden oluşmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde rahibeler aynı zamanda ticaretle uğraşan zengin ailelerin çocuklarıdır. Asur şehrinin zengin tüccarlarının çocuklarının aynı zamanda rahibe olarak görev yapması bu dönemde Asur'da rahiplik veya rahibelik kurumunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. ¹⁹¹

Asur Ticaret Kolonileri döneminde yaşayan Puşuken'in kızı Ahaha'nın büyüdüğü ve rahibe olması gerektiği annesi Lamassi tarafından babasına “Tanrı Asur'un kucağına oturtmak” ifadesiyle bildirilmektedir. Bu merasimin yapımı şöyledir; “Genç kız Tanrı Asur'a takdim edilir ve tanrıya adanır, böylece kız ‘tanrının hanımı’ (Gubabtum) olmaktadır. ” ¹⁹²

¹⁹⁰ Tosun,Yalvaç,2002:275.

¹⁹¹ Şahin,1999:151-152 .

¹⁹² Darga,1984,12.

2.1.5.Hukuki Hayatta Kadın

Sumer toplumundaki evlilik hakkındaki bilgiler kanun maddelerinden öğrenilmektedir. Ur-Nammu kanuna göre, evlilik öncesinde bir nişan töreni yapılmakta ve erkek tarafı kıza ‘Terhatu’ adı verilen bir nişan hediyesi vermektedir. Kız ise bu paraya karşılık olarak mirasa karşılık gelen ‘Şeriktu’ adlı bir parayı getirmektedir.¹⁹³

Eşnunna Kanunun 27. ve 28. maddelerinden evliliklerde kızın ailesinin rızasıyla bir sözleşmeyle yapıldığını anlaşılmaktadır. 27. maddede, sözleşme yapılmayan evliliklerin geçerli kabul edilmeyeceği, ziyafet ve sözleşme ile yapılan evliliklerin gerçek sayılacağı yazılıdır. Bu tarihten sonra kızın başka bir adama kaçması suç olarak kabul edilir ve kızın ölmesiyle olay sonuçlanır. 25.ve 26. maddede ise, başlık parası ödenen kız, babası tarafından başka bir adama verilirse, kızın babası aldığı başlığın iki katını ödemek zorunda bırakılacağı ifadesi yer almaktadır. Ayrıca nişanlı kız başka bir adamın tecavüzüne uğrarsa, adam ölüm cezasına çarptırılmaktadır.

Görünürde tek eşli olan evlilikler erkeğin birden fazla kadın almasıyla şekil değiştirmektedir. Ayrıca Lagaş hanedanının son kralı olan Urukagina evlilik hukukuyla ilgili önemli meselelerden birini gerçekleştirmiş ve bir kadının birden fazla erkekle evlenmesini bertaraf etmiştir.¹⁹⁴ İlk eşin hakkı diğer kadınlar karşısında kanun maddeleriyle koruma altına alınmıştır. Evlilikler genel olarak soyun devam etmesi amacıyla yapıldığı için ilk kadının çocuğunun olmadığı durumlarda, erkek eşinin onayını almak şartıyla ikinci bir eş alabilmekteydi.

Kadın boşanma hakkına sahip değildi, toplumda boşanmaya hakkı olanlar sadece erkeklerdi. Mezopotamya’da çocuksuz evlilikler ve kadının ahlâka aykırı

¹⁹³ Şenel,1990:85

¹⁹⁴ Bilgiç, 1982:108.

hareketleri boşanmaların en yaygın nedenleri arasındaydı. Kadının çocuğunun olmadığı durumlarda adam belli bir bedel karşılığında bir fahişeden çocuk sahibi olabilir ve bu çocuk adamın yasal mirasçısı olarak kabul edilirdi. Lipit İştar Kanunun 27. maddesine göre, ikinci kadın hiçbir şekilde ilk eşle eşit haklara sahip olmazdı. 28. maddede ise, adamın ikinci bir kadınla evliliğine izin verilirken, ikinci gelen kadın ilk kadının tüm bakımını üstlenirdi. 26. madde de, adamın cariyesinden doğan çocuklarının diğer kadının çocuklarıyla aynı evde büyümesinden ancak, adamın yasal mirasçısı olarak kabul edilmeyeceğinden bahsedilmektedir. 30. madde de, ise evli genç bir adamın fahişeyle ilişki kurması mümkündür. Adam karısını boşasa bile fahişeyle evlenmesine izin verilmez. Ur-Nammu Kanunun 6. 7 ve 8. maddelerinden erkeğin karısını boşamasında, kadının resmi olarak evli olup olmadığına bakılmaktadır. Resmi sözleşmesi olmayanlar eş değil cariyeye olarak kabul edildiğinden boşanmalarda da herhangi bir nafaka talebinde bulunamazlardı.

Ana- İttişu Kanunun birinci kanun maddesi boşanmayla ilgilidir;

“Eğer bir kadın kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin derse, onu (kadını) nehre atacaklardır. Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin derse ½ mina gümüş ödeyecektir ”¹⁹⁵ denilmektedir. Bu durum kadının erkeğe göre konumunu ve yerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Kadın, boşanma talebinde bulunmasının bedelini hayatıyla öderken, erkeğin boşanma talebinde bulunması karşısında kanunun yaptırımını sadece ½ mina gümüş ödetmektir.

Eşnunna Kanunun 29, 30 ve 59. maddeleri eşlerin boşanmasıyla ilgilidir.

29.maddesinde askeri sefer esnasında düşmana esir düşen veya başka sebeplerden memleketine ve ailesine dönemeyen kişinin karısından boşanmış kabul edildiği hükmü vardır.¹⁹⁶

59. maddede ise, “Eğer bir adam, çocuk doğuran karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek evinden ve eşyasından ayrı düşecek sonra gidecektir”

¹⁹⁵ Tosun, Yalvaç, 2002: 48.

¹⁹⁶ Tosun ,Yalvaç,2002:82.

¹⁹⁷denilmektedir. Burada karısını sebepsiz yere boşayıp, ikinci bir kadınla evlenen erkeğin evinden ve eşyasından ayrı düşeceğinden bahsedilmektedir.

Babil toplumunda kadının erkeğe göre hakları daha geridir. Ancak eski Babil toplumunda kadın tam olarak hukuksal işlem yeterliğine de sahipti. Kadının bir mal alıp satma, takas yapma, ödünç verme, ev ve toprak kiralama, bağışta bulunma, davacı ve tanık olma gibi hakları bulunmaktaydı.

Eski Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi eski Babil toplumunda da evliliklerin kızın anne ve babasının rızası ve erkek tarafından kız tarafına belli bir miktar başlık parası verilmesi, ayrıca iki taraf arasında bir yazılı sözleşme ile yapılmaktadır.

Hammurabi Kanununun 159. maddesinde erkek tarafından kız tarafına nişan hediyesi getirildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca “kızını alacağım” vaadiyle, kayınpederine nişan hediyesi ve başlık parası veren bir adam, vaadinden döndüğü takdirde vermiş olduğu nişan hediyesi ve başlık parasından vazgeçmek zorundadır.¹⁹⁸

160. maddede ise tam tersi bir durum vardır. Bu kez damat adayı kız tarafına nişan hediyesi ve başlık parası götürmüş olup, kızın babası “kızımı sana vermeyeceğim” derse, damat adayına, damadın getirdiklerinin iki katını ödemek zorunda bırakılırdı.

161. maddede ise buna benzer bir durum vardır. “Eğer bir adam, kayınpederinin evine nişan hediyesi getirip, başlık verdiyse, arkadaşı onu kötülediyse, kayınpeder müstakbel damat adayına “kızımı almayacaksın” dediyse (kayınpedere) ne getirildiyse, iki katını verecek ve nişanlısını arkadaşı almayacaktır”

¹⁹⁷ Tosun ,Yalvaç,2002:85.

¹⁹⁸ Tosun,Yalvaç,2002:201

denilmektedir. Bu maddeyle kişilerin yersiz ithamlarına ve suiistimallerine karşı önlem alındığı anlaşılmaktadır. Hammurabi Kanununun 128. maddesinde eşler arasındaki evliliğin yazılı belge olmadan geçersiz sayılacağı yazılıdır.¹⁹⁹

Hammurabi Kanunlarından tek eşliliğin hâkim olduğu, ancak belli şartların oluşması halinde, çok eşliliğinde mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Çok eşliliği ifade eden özel hükümler 137-144-148. maddelerde görülmektedir. Bu maddelerin hiçbirinde ikiden fazla kadın yoktur. Bir ilişkinin durumu karı ve kocanın birlikte bir kadın köle alması ile gerçekleşmektedir. Kadın köle, koca için çocuk sahibi olunacak bir kadın, fakat birinci kadın için bir köleden fazlası değildir. Çünkü cariyenin alınmasının esas amacı çocuk edinmektir. İşte Hammurabi'nin 144-145. maddeleri bu konuya açıklık getirmektedir.²⁰⁰

177. madde kocası ölmüş kadınların ikinci bir evlilik yapabilmeleriyle ilgilidir. Burada kocası ölen kadın ikinci kez evlense bile çocuklarının mirasını korumak zorundadır. Böylece çocukların mirası güvence altına alınmış olur. Bunu bilerek satın alan kişinin verdiği parayı kaybedeceği açıkça belirtilmiştir, mal çocuklara geri dönecektir.

Boşanmalar genellikle erkekler tarafından başlatılmaktadır. Boşanma kadın için toplumda kötü bir üne sahip olma anlamına gelmektedir. Erkeklerin kadınları boşama sebepleri zina veya kadının çocuk doğuramamasıdır. Bu özelliklere sahip insanların toplumda çok fazla saygı görmedikleri dikkat çekmektedir. Eski Babil dönemine ait pek çok evlilik sözleşmesinde kadının erkeği boşaması yasaklanmış, kadınlar boşanma talebinde bulundukları taktirde sık sık zina suçu karşısında aldıkları ceza ile tehdit edilmişlerdir. Bu cezalar; nehre atılmak, bir kuleden itilmek ya da yakılmak olarak sıralanmaktadır.²⁰¹

¹⁹⁹ Tosun, Yalvaç,2002:128-129.

²⁰⁰ Tosun, Yalvaç,2002:201

²⁰¹ Nejat, Nemet,2002:140.

Ataerkil Babil toplumunda boşanma erkek tarafından kadına “boş ol, sen benim karım değilsin “ şeklindeki ifadenin söylenmesi ve yazılı olarak kaydedilmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Evlilik bu şekilde biterse erkek, kadına bir miktar para ödemektedir. Kadın ayrıca bu paranın yanı sıra baba evinden getirdiği çeyizi de alma hakkına sahiptir. Kadının haksız olduğu boşanmada, kadın nafakayı ve çeyizini alamazdı. Hammurabi Kanunlarının 141-142. maddelerinde kadının haksız olduğu boşanmada nafaka ve çeyiz alamayacağı ifade edilmektedir. Bir kadının evini dağıtması şahsi mülk edinmesi, kocasına sıkıntı vermesi ve en önemlisi zina suçu işlemesi itaatsizlik olarak ifade edilirdi. İşte bu durumda kanun kocaya boşama izni verilirdi. Hatta zina yapan kadına ölüm cezası verilirdi. Kadın, uygunsuz davranarak, cinsel ilişkide bulunmayı reddederek kocasının kendisini terk etmesine sebep olabilmekteydi. Tüm bu hareketlerine rağmen erkek kadını boşayıp, boşamama konusunda bir serbestliğe sahipti. Eğer boşarsa, kadın erkekten hiçbir şey almadan baba evine dönerdi. Bazen komşularının tanıklığına başvurulurdu. Kadının haklılığı durumunda kadın çeyizini alarak ailesine dönebilirdi. Ancak kadının haksızlığını komşular da onaylarsa, evini dağıttığı ve kocasının itibarını düşürdüğü için kadın sorgulanmadan suya atılırdı.

Hammurabi Kanunun 143. maddesinde bu konu dile getirilmektedir;

“Eğer kadın evini ve kendini gözetmezse ve sokağa düşkünse evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadını suya atacaklardır”²⁰². Kanun maddesinde de ifade edildiği gibi kadına nehre atılma cezası verilmektedir. Çünkü nehrin bir tanrı, başka bir deyişle yüksek hâkim olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla bu tür durumlarda kadın suçluysa nehir onu suda boğacak, Suçsuz ise onu üstüne çıkarmakla temize çıkarmış olacaktır.²⁰³

Çocuksuz evlilikler de, ahlaka aykırı hareketler gibi, Eski Mezopotamya’da yaygın boşanma sebebi olarak görülüyordu. Ancak kanunlar erkeğe kadın kölelerle yaşama ve kadın kölelerden evlat edinme hakkı verdiği için, çocuksuzluk her zaman ayrılıkla sonuçlanmayabilirdi. Her şeye rağmen çocuksuz kadın boşanmak

²⁰² Tosun,Yalvaç,2002:199.

²⁰³Kozbe,2001:31

isteniyorsa, baba evinden getirdiği çeyizi kadına geri verilir ve nafakası kocası tarafından temin edilirdi.

Hammurabi Kanunun 154. ve 155. maddelerinde ensest ilişkiler için verilen cezalar belirtilmiştir.²⁰⁴ Babil toplumunda ensest ilişkilere hiçbir şekilde izin verilmez ve böyle ilişkiler içinde olanlar kanun tarafında şiddetle cezalandırılırdı.

Kadınların çocuklarının düşmesine sebep olmalarıyla ilgili olarak Hammurabi Kanunun 209 ve 214. maddelerinde bilgiler verilmektedir. Bu maddelere göre, kadının çocuğunun ay olarak büyüklüğüne ve toplumsal statüsüne göre kişilerin alacağı ceza değişmektedir.²⁰⁵

Orta Asur döneminde levirat uygulamasının bir sonucu olarak, kızların küçük yaşta evlendirilir, kızın belli bir bedel karşılığında baba evinden satın alınırdı.

Orta Asur Kanunun 37. maddesi de boşanmayla ilgili bilgi vermektedir. Kanun maddesine göre boşanmalar tek tarafın isteğiyle erkeğin kadını bırakması şeklinde gerçekleşirdi. 38. madde de ise, iç güveyi erkeğin boşanması anlatılmaktadır. Bu durumda koca karısına taktığı takıları geri alacak fakat verdiği başlık parasını geri alamayacaktır.²⁰⁶ Çocuğu olmayan kadın boşanacaksa babasının evinden gelirken getirdiği çeyizini ve bir miktar tazminat alarak boşanmaktaydı. Ayrılma erkek tarafından isteniyorsa kadına, erkeğe evlenirken verdiği başlık parası kadar gümüş verilirdi. Ayrıca boşanan kadına evlenirken beraberinde getirdiği çeyizindeki mallar da iade edilirdi. Boşanma genellikle erkek tarafından istenir ve “sen benim karım değilsin” sözü ile gerçekleşirdi.²⁰⁷

²⁰⁴ Tosun, Yalvaç,2002:200 .

²⁰⁵ Tosun, Yalvaç, 2002:225

²⁰⁶ Tosun,Yalvaç,2002:251

²⁰⁷ Kozbe,2001:33.

Orta Asur Kanunlarının 21- 50,51,52,53. maddeleri bir kiřinin bebek dūřmesine sebep olduęunda alacaęı cezalara iliřkin bilgiler ięermektedir.²⁰⁸ Kanun maddelerinden, verilen cezaların kiřilerin statűsűne gűre deęiřtięini ve kısasa kısas prensibinin uygulandıęı bilgisine ulařabiliriz.

²⁰⁸ Tosun,Yalvaç,2002:255.

III. BÖLÜM

ANADOLU'DA KADININ KONUMU

3.1. ANADOLU'DA KADIN

3.1.1.Sosyal Hayatta Kadın

Orta Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri döneminde yaşayan kadınlar sadece ev işleriyle ilgilenmez aynı zamanda ticaret hayatında eşlerine de yardım ederlerdi. Bu dönemde yerli bir bayanın köle edinme hakkı vardı. Ayrıca kendisi de köle statüsüne düşüp satılabilirdi.²⁰⁹ Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait nişanlanma belgelerinin günümüze kadar ulaşmamış olması, nişanların daha çok aileler arasında yapıldığını akla getirmektedir.²¹⁰

Asur'daki bir mahkeme kaydına göre, bir kızın erkek kardeşi olan Pilah-İştar, damat adayı Amur-İştar'ı mahkemenin ve üç şahidin huzurunda, kız kardeşi ile evlenmeye çağırmaktadır. Kızın nişanlısı Amur-İştar ise evlenmeyi kabul etmez.

Damat adayı bu niyetini şu sözcüklerle ifade etmektedir;

“Günler gelip geçiyor ve ben yaşılanıyorum...”²¹¹

Yine aynı belgenin devamında nişanlanan erkeğe nişan sonrası verilmesi gereken bir hediye olan “bel kemeri” nin verilmemesi üzerine erkeğin nişanı bozmasından bahsedilmektedir;

“Pilah-İştar, Amur-İştar'a karşı bizi şahit tuttu ve şöyle dedi: Sen benim babama söz verdin, buraya gel ve nişanlıyla evlen. Amur-İştar şöyle cevap verdi:

²⁰⁹ Kuzuoğlu,2004: 42-43.

²¹⁰ Sever,1992:670.

²¹¹ Sever,1992:669.

Gerçekten senin babana ben söz vermiştim. Ama kayınbiraderim olarak benim belime kemeri sen vermedin. Ayrıca, benim kardeşime de hiçbir şey söylemedin. Günler geçiyor ve ben yaşılanıyorum. Şu anda ikinci bir Asurlu kızla evleniyorum. Senin kız kardeşinle evlenmeyeceğim. Bu ifadeler üzerine Kaniş karumu kararını verdi. Tanrı Aşşur'un kılıcı önünde şahitlik yaptık. Lli-alim'in oğlu Kuzuzia, Ili-İştar'ın oğlu Ah-Şallim, Dada'nın oğlu Bur-Su'en".²¹²

Belgeye göre; nişanlanan çiftlerin birbirlerine bazı hediyeler vermesi gerekli görülüyordu. Erkeğe verilmesi gereken bel kemeri bunun bir göstergesidir. Eğer hediye verilmezse buradaki örnekte de olduğu gibi erkek nişanı bozup, kendisine başka bir bayan alabilirdi.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde ticaret için Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların, yerli bayanlarla evlendikleri bilinmektedir. Bu evlilikler genellikle Anadolu'daki adetlere göre yapılırdı. Evlilikler tek eşliydi. Erkek başka bir kadını meşru eş gibi nikâhla alamazdı, fakat birden fazla cariye edinebilme hakkına sahipti. Kadın erkeğe çocuk doğuramazsa o zaman eşine çocuk doğurması için bir cariye vermek zorundaydı. Erkek, çocuk sahibi olduktan sonra asıl eş isterse, bu cariyeyi satabilirdi. Çiftler arasında gerçekleşen herhangi bir boşanma durumunda taraflar birbirine beşer mina gümüş ödemekle yükümlüydüler. Boşanmalarda çocuklar annede kalırdı.²¹³ Asurlu bir erkeğin Anadolu'da yerli bir bayanla evlendikten sonra başka bir kadınla evlenmesi yasaktı, eğer ilk eşini boşarsa o zaman ilk eşe 5 mina gümüş ödemek zorundaydı. Erkeğin ikinci defa evlenmesi ancak kadının 2 yıl içinde çocuk doğuramaması koşuluyla gerçekleşirdi.²¹⁴ Anadolu'da yaşayan Asurlu bir tüccar Asur'da bir eş veya cariye (Qadiştum) alabilirdi. Ancak cariye yasal eş olarak kabul edilmezdi. Asurlu erkekler Asur'da evlendikleri bayanları yanlarına alarak ilk eşin yerine geçirebiliyorlardı.

²¹² Sever,1992:671-672.

²¹³ Kinal,1956:359-340.

²¹⁴ Kuzuoğlu,2004: 57.

Bu duruma örnek olarak Assur-taklaku ikinci eşine yazdığı mektup gösterilebilir;

“..... Eğer beni gerçekten seviyorsan gel buraya! Burada evlendiğim kadına gelince, koşulların gerektirdiği gibi yerini sana bırakacak” tır. ²¹⁵

Levirat türü evlilikler bu dönemde Anadolu’da görülmemektedir. Sami asıllı topluluklara ait olan bu evlilik türü Anadolu’ya Hititlerle birlikte girmiştir. Asur Ticaret Kolonileri döneminde kadın erkeğe göre daha aşağı konumda sayılmamıştır. ²¹⁶

Asur Ticaret Kolonileri döneminde kadınlar erkeklerle tam olarak eşit olmasalar bile erkek karşısında bazı temel hak ve özgürlüklere ulaşmışlardır. Kadınlar çağdaşı olan pek çok toplumda görülmeyen hak ve yetkiler kazanmış, bir yandan ev işleriyle uğraşırken bir yandan da ticaret hayatına dâhil olmuş, eşine yardım etmiş, evlilik ve boşanmalarda eşiyle neredeyse eşit haklara sahip olmuştur.

Hitit toplumunda, baba öldüğünde evin idaresi en büyük oğluna, oğul yoksa baba tarafından yaşlı bir akrabaya geçmekteydi. Baba kızların evleneceği damatlar hakkında karar verebilme, evliliğini onaylama ve başlık parasını alma gibi haklara sahipti. Hatta suç işlediği durumlarda suçun bedeli olarak çocuklarını alacaklıya verebilir, ayrıca konumu gereği kızını bir tapınağın hizmetine şarkıcı, müzisyen ya da rahibe olarak da verebilirdi.²¹⁷Tüm bu bilgiler, Hitit toplumunun ataerkil yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Hitit toplumunda evlilikler görünürde tek eşli olsa da, bu gereği gibi uygulanamayabiliyordu. Erkekler isteklerine göre ikinci bir eş alabilirdi. Eşi, çocuk

²¹⁵ Yakar,2007:60-61.

²¹⁶ Darga,1984:15-16.

²¹⁷ Yakar,2007:59.

doğuramayan ya da evinin geleceğini garanti altına alacak sayıda erkek çocuğu olmayan bir adam, birden fazla evlilik yapabiliyordu.²¹⁸

Hitit toplumunda evlilik birkaç aşamadan oluşan bir etkinlikti. Bunun ilk basamağını oluşturan sözlenme aşaması Hititçe 'daranza', söylemek, söz kesmek anlamına gelen –dar fiilinden türetilmiştir. İkinci aşama olan nişanlanma, bağlanmak anlamına gelen 'haminkanza' fiilinden türetilmiştir. Evlenmek ise Hititçe almak anlamına gelen 'da' fiilinden türetilmiştir.²¹⁹

Evlenmeye karar veren kişi, evlenirken, kadının ailesinin ekonomik ve sosyal durumunu dikkate alırdı. Damat adayı veya onun anne ve babası, evlenme teklifi sayılabilecek törenle bir hediyeyle birlikte kızı ailesinden isterdi. Gelinin ailesi, bu hediye kabul ederse kızlarını vermiş sayılırlardı. Bu durumdaki kız sözlü kabul edilirdi. Sonradan kızın ailesi kızlarını vermektan vazgeçerlerse sadece hediye geriverirlerdi. Daha sonraki aşama olan nişanlılıkta damadın ailesi kızın ailesine kuşata öderdi ve kız nişanlı sayılırdı.²²⁰ Evlilik öncesinde erkekler kız için Kuşata öderken, kız da babasının evinden, baba mirasından kendine düşen payı İvaru denilen bir çeyiz parası alırdı.²²¹ İvaru olarak verilen mallar kadın ölünceye kadar kocası tarafından idare edilirdi.²²² Nişanlılık evresinde çiftler evlenmekten vazgeçebilirlerdi. Bu durumda erkeğin ödediği kuşata iade edilerek nişan iptal edilirdi.²²³ Başlık parası ödenen kız, nişanlandığı adamdan ayrılırsa, o zaman kızın ailesi adamın ödediği paranın iki katını iade etmek zorunda kalırdı.²²⁴ Erkek tarafı vazgeçerse, kızı ödenen kuşata geri alınmaz ve kızda teminat olarak bırakılırdı.²²⁵

Burada kız tarafının olası bir boşanma durumunda erkeğin verdiği miktarın iki katını ödemesi, aslında kızın nişanlanma evresinden sonra evliliğini maddi olarak

²¹⁸ Yakar,2007:62.

²¹⁹ Alp, 2003: 57.

²²⁰ Yakar,2007:61.

²²¹ Darga,1984: 64.

²²² Yakar,2007:61.

²²³ Çelebi, 2007: 127-128.

²²⁴ İmparati,1992:186.

²²⁵ Çelebi,2007:133 .

zorunlu kılmaktadır. Erkek ise sadece kuşatadan vazgeçmekte, dolayısıyla erkek için evlilik kararından vazgeçmek ekonomik olarak bir sıkıntı yaratmamaktadır.

Nişanlanan kızı kaçıran biri, hakkını aldığı ilk nişanlıya tazminat vermek zorundadır. Kız kaçırmak Hitit toplumunda suç olarak kabul edilmektedir.²²⁶ Kız kaçırmak suretiyle yapılan evlilikler aşk veya sevgiden olabileceği gibi ekonomik nedenlerle de yapıldığı görülmektedir.²²⁷

Kadın genellikle kocasının evinde yaşırdı, ancak bazı durumlarda gelinin ailesinde erkek varis yoksa damat, gelinin ailesiyle birlikte de yaşayabilirdi. Bu tip evliliklere “İç Güvey Evlilik” denilirdi.²²⁸ Hitit toplumunda özellikle çocuk yaşta yapılan evliliklerde çiftler çok küçük oldukları için aynı evde yaşamalarına izin verilmez, anne ve babalarıyla birlikte oturlardı. Bu tür evliliklerde büyüdükten sonra çiftler cinsel ilişkide bulunmadıkları sürece, kuşatanın iade edilmesi koşuluyla evlilikten vazgeçebilirdi.²²⁹

Kınal’a göre, evliliklerde erkeğin kız için kuşata ödemesi Hitit toplumunda kadının satın alınmasına dayanan bir evlilik türünün varlığını ortaya koymaktadır. Kınal, ayrıca bu durumun Eski Yakındoğu aile hukukunda yer aldığını ve tüm ataerkil toplumların ortak bir özelliği olduğunun da altını çizmektedir.²³⁰

Alp ise, Hitit evliliklerindeki İvaru ve Kuşata’yı karşılıklı hediyeleşme olarak yorumlamakta ve kuşatanın bir satın alma göstergesi olmadığını, aksine bir boşanma durumunda, kuşatanın kadına bırakılan bir teminat olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.²³¹

²²⁶ Darga,1984:64.

²²⁷ Ünsal,2003: 103.

²²⁸ Collins,2007:123.

²²⁹ Günaltay,1987: 151-158.

²³⁰ Kınal,1991: 150.

²³¹ Alp,1947: 472.

Gurney ise, Kuşatayı “ gelinin satın alınması” değil gelinin bedeli olan sembolik bir hediye olarak adlandırmaktadır.²³²

Kadının baba evinden getirdiği çeyiz ölünceye kadar kendisinde kalmaktadır. Kadının kocasından önce ölmesi halinde çeyiz kocasında da kalabilmektedir.²³³ Erkeğin içgüvey olduğu durumlarda ise kadının çeyizi ailesine geri verilmektedir.²³⁴ Kadının babasının evinde öldüğü durumlarda ise, kadının çocukları varsa, o zaman çeyizi çocuklarına kalmaktadır.²³⁵

Köleler ölünceye kadar köle statüsünde kalırdı, ancak köleler, kadın için belirlenen başlık parasını ödeyerek özgür bir kadınla evlenip ondan özgür çocuk sahibi olabilirdi.²³⁶ Ancak bu evlilikle birlikte kadının statüsünde ne tür bir değişiklik olacağı net değildir. Kadının sosyal statüsünde herhangi bir değişiklik olmayacaksa, kadın için köle ile evlenmek kötü bir durum değildir. Aksi durumda kadının bile bile köle statüsüne düşmeyi göze alması akla pek yatkın gelmemektedir.

Hitit belgelerinde Munus- Dumu “kız çocuk”, Munus –Kı- Sıkıl “genç kız, genç kadın”, Munus- Udati-“dul kadın”, İşhaşşara “hanım, sahibe, Şuppeşşara “bakire, saf kız”, Şuppeşşaran “bakire sıfat” kelimelerinin varlığı Hitit toplumunda kadın ve kız gibi bir ayrımın olduğu ve bundan da Hititlerde bekâret kavramına önem verildiği yargısına varılabilir.²³⁷

Hitit Kanunun 195. maddesi;

“Bir adamın karısı varsa ve adam ölürse, erkek kardeşi dul kadını eş olarak alır. Erkek kardeş ölürse kadını kayınbabası alır. Babasının ölümünden sonra kadını babanın erkek kardeşi alır” ifadesi Hitit toplumunda Leviratın varlığını

²³² Gurney,1990: 89.

²³³ Çelebi,2007: 15.

²³⁴ Yakar,2007:61.

²³⁵ Koç,2006:121.

²³⁶ Bryce,2003: 47.

²³⁷ Darga,1984: 22.

kanıtlamaktadır.²³⁸ Sözde tek eşli evliliklerinin yaygın olduğu Hitit toplumunda levirat'ın varlığı tek eşliliği kendiliğinden ortadan kaldıran bir durumdur.²³⁹

Levirat uygulaması aileyi ve babasız kalan çocukları koruma altına almak ve aileye ait malların bölünmesini engellemek amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca levirat türü evlilikler genç sayılmayacak yaşta dul kalan kadınlar için sosyo-ekonomik bir önlem anlamına da gelebilirdi.²⁴⁰

Kitab-ı Mukaddes'ten bunun özellikle, ailenin devam etmesi için kocanın çocuk bırakmadan öldüğü durumlarda gerçekleştiği belirtilmektedir. Kitab-ı Mukaddes'in 5. kitabında (Tensiye,25: 5-6'dan);

“Eğer erkek kardeşler birlikte oturuyorsa ve biri ölürse, çocuğu da yoksa kadın aile dışında bir yabancıyla evlenemez, kadın kocasının erkek kardeşine düşer ve kardeş onu karı olarak alır ve kocanın erkek kardeşinin üzerine düşen görevi yerine getirir. Ve kadından olan ilk oğlan çocuğa ölen kardeşin adı verilir ki adı İsrail'den saklanamasın”²⁴¹ denilmektedir.

Kitabın devamındaki yazıda şunlar belirtilmektedir:

“Kayınbiraderin, kocası ölmüş kadın ile evlenmemesi halinde şehrin ihtiyarları, kayınbiraderi çağırım çıkarmak ve yüzüne tükürmek suretiyle cezalandıracaktır”²⁴² denilmektedir. Bu ifadeden leviratın uygulanmasının sadece ekonomik bir tedbir değil, aynı zamanda toplumsal bir baskı sonucu yapıldığı da düşünülebilir.

²³⁸ Imparati,1992: 77.

²³⁹ Collins,2007:124.

²⁴⁰ Yakar,2007:61.

²⁴¹ Bryce,2003:134-148.

²⁴² Bryce,2003:134-148.

Gurney,²⁴³ eskiçağ toplumlarında görülen babanın eşinin oğula miras kalma hakkının Hititlerde de görüldüğünü, ancak öz annenin bu durumun dışında tutulduğunu ifade etmektedir.

Hititlerde yakın akraba evliliği özellikle, erkek ve kız kardeşler arasındaki evlilikler ya da kardeş çocukları arasındaki ilişkiler kesinlikle ölüm cezası görmektedir.²⁴⁴ Hitit toplumunda evlilik öncesi yakınlaşmalar hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca yakın akrabalar ve hayvanlarla kurulan cinsel ilişkilerde ensest kabul edilmiş ve kesinlikle yasaklanmıştır. Bu konuda bize Hitit Kanunlarının 187. ve 189. maddeleri bilgi vermektedir. Ancak kanunun 199. ve 200. maddelerinde ilginç bir şekilde at veya katırla cinsel ilişkiye izin verilmektedir. Adı geçen hayvanların etinin normalde insanlar tarafından tüketilmemesi nedeniyle bu eylemin hoş karşılanmış olması düşünülebilir.²⁴⁵

Hitit toplumunda evlilikler gibi boşanmalarda sözleşmeyle kayıt altına alınırdı. Hitit Kanunlarının 31. ve 34. maddesinde özgür bir adamla, köle kadın arasındaki boşanmalardan bahsedilmektedir. Örneklerden anlayabildiğimiz kadarıyla eşit statüdeki iki insan arasındaki boşanmalarda, çiftler malları eşit olarak paylaşırlar, ancak çocuklardan sadece bir tanesi annede kalırdı. Eğer kadının statüsü erkeğe göre daha düşükse bütün çocukların bakımını baba üstlenirdi.²⁴⁶ Hitit toplumunda boşanmaların çok sık yaşanmadığı ancak boşanmaları kadınların da erkekler kadar kolay başlatabileceği ifade edilmektedir.²⁴⁷

Kadının toplumdaki en önemli görevi, çocuk doğurmaktır. Özellikle erkek çocuk tüm ev haklı için hayati bir öneme sahipti, çünkü ilerleyen yıllarda erkek evlat anne ve babanın bakımını üstlenir, anne ve babası öldükten sonrada onların cenazeleriyle

²⁴³ Gurney,1990: 89.

²⁴⁴ Süel,1990: 242.

²⁴⁵ Yakar,2007:62-63.

²⁴⁶ Collins,2007:124.

²⁴⁷ Bryce,2003: 134.

ilgilenirdi. Kadınlar bu tip görevleri yerine getirmek zorunda değillerdi. Kadınlar daha çok ev işleriyle ilgilenirlerdi.²⁴⁸

Hitit toplumunda kadınlar ebe olarak görev yapardı. Ebe kelimesi Hititçede Munus-Haşnupal, Munus-Haşş kelimeleriyle ifade edilmektedir. Hitit toplumunda ebeler iki grupta faaliyet gösterirlerdi. İlk gruptakiler doğum için gerekli malzemeleri hazırlar ve doğuma yardımcı olurlar, ikinci gruptakiler ise büyülü sözler söyleyerek yeni doğan bebeğin üzerinden kötü etkileri uzaklaştırmak için dua ederlerdi. Doğum öncesinde ebeler kadının doğuma hazır olup olmadığını belirlemek üzere kadına birtakım sorular sorarlardı. Bu sorulara cevaplar olumsuz ise, durumu düzeltmek için tanrılara kurban sunulurdu. Doğum sırasında ebeler bağırma ve kan büyüsü yaparlardı. Bağırma büyüsü doğum ağrısı çeken annenin ağrılarını hafifletmek ve doğuma yardımcı olmak için yapılırken, kan büyüsü de doğum esnasında fazla kan kaybını önlemek için yapılırdı.²⁴⁹

Hititlerde doğumevi fonksiyonuna sahip ‘Şinapsi’ adlı bir mekân bulunurdu. Doğum sadece çocuğun anne ve babası için değil tüm toplum için çok önemliydi. Doğumda vücuttan kan çıktığı için kadın kirli sayılır ve toplumdan uzak tutulurdu. Ancak bu, kadını kirli saymaktan ziyade annenin başka insanlardan mikrop kapmasını engellemek amacıyla alınmış bir tedbir olarak da düşünülebilir.²⁵⁰

Doğumlarda da fallarda yararlanılırdı. Günümüze kadar ulaşmış bir doğum falında şöyle söylenmektedir;

“Eğer bir kadın iki erkek çocuğu doğurursa, o kadın fena halde hastalanacak ve ölecektir. Babası zengin ise, fakirleşecek, fakir ise, zenginleşecek ve çocuklar iyi büyüyeceklerdir. Eğer bir kadın, iki kız çocuğu doğurursa, o kadın ölecektir. Evin sahibi..... olacak, ev boşalacaktır”²⁵¹ denilmektedir.

²⁴⁸ Collins,2007:126.

²⁴⁹ Erginöz, 1999:197-199.

²⁵⁰ Erginöz,1999: 196-199.

²⁵¹ Ünal,2005:127.

Büyünün günlük hayatın bir parçası olduğu ve çok sık uygulandığı görülmektedir. Büyü din ve tıp ile iç içeydi.²⁵² Reyhan'a göre büyü, çeşitli majik araçlarla, tanrıları ve doğaüstü güçleri etkileyerek bu güçleri kendi yararına, başkalarının zararına çevirmeye yönelik, belirli kuralları olan uygulamalar sistemiydi. Büyü, Hititlere Anadolu'nun güneyinden ve güneydoğusundan Hurrice ve Luwice konuşulan bölgelerden özellikle Kizzuwatna'dan gelmiştir. ²⁵³ Büyüler her türlü rahatsızlığın tedavisinde, kral, kraliçe ve diğer hanedan üyelerinin ölümü, yeminin çiğnenmesi, adam öldürme, dedikodu, aile içi cinsel ilişkiler, beşikteki bebeği değiştirme, tahta çıkma, yeni doğan bebeğe isim verilmesi vs. olaylarında uygulanırdı. ²⁵⁴

Büyülerden, rahipler, yaşlı kadın olarak anılan rahibeler sorumluydu.²⁵⁵ Büyü ile ilgili ritüellerde erkeklerin yanı sıra, Munus-Şugi (Yaşlı Büyücü Kadın), Munus-Haşaua (Yaşlı kadın, Büyücü kadın), Munus-Suhusla (Oda hizmetçisi kadın), Munus-Haşnupala (Ebe), Munus-Sa-Zu (Ebe), Munus- A.zu (Kadın hekim), Munus-Karta (Tapınak Görevlisi Kadın), Munus-e-dingir (Tapınak Görevlisi Kadın) unvanlı kadınlar görev yaparlardı. ²⁵⁶

Fal ve kehanet Hititlere, Babil toplumundan geçmiştir. Kehanetler, kurban edilen hayvanın iç organlarına bakılması ve yaşlı kadın (Munus-Sugi) denilen falcı kadınlara danışılması şeklinde gerçekleşirdi. ²⁵⁷ Kehanet soruşturması yapan Yaşlı Kadınlar bu işlemi bir yılan yardımıyla yaparlardı. Özel bölümlere ayrılan bir kabın içine yılan konulurdu. Sonra kabın içine su yılanı bırakılır ve yılanın bölümler içindeki hareketinin yaşlı kadınların yorumlarına yardımcı olacağına inanılırdı. ²⁵⁸

²⁵² Martino,2006:100.

²⁵³ Reyhan;2008:107, 165.

²⁵⁴ Ünal,2005:254-255.

²⁵⁵ Macqueen,1986: 125.

²⁵⁶ Reyhan,2003: 166.

²⁵⁷ Gurney,1990:135.

²⁵⁸ Bryce,2003:163.

Hitit metinlerinde Munus-A.zu (Kadın Hekim) unvanlı hekimlerin görev yaptığı belirtilmektedir. Tabletlerde bulunan kadın hekimlerin isimleri Makiyo ve Mammitum-Ummu olarak geçmektedir.²⁵⁹ Kadın doktorlar daha çok tedavide ayinsel iyileştirme yöntemlerini uygularlardı.²⁶⁰

Hitit toplumunda okuryazar olanlar sadece kâtipler değillerdi. Bu görev, azınlık grubunun elinde olsa da, sadece erkeklerle de sınırlı değildi.²⁶¹ Kadınların okuma yazma becerisine sahip olmasına en iyi örnek kraliçe Puduhepa'dır. Puduhepa'nın yabancı ülke kral ve kraliçeleri ile mektuplaşmaları, anlaşmalarda mühürleri bulunmaktadır.²⁶² Ancak Puduhepa'nın okuryazar olması, toplumda tüm kadınların okuyup yazdığı anlamına da gelmemelidir.

Hititlerde de tıpkı Mezopotamya da olduğu gibi, kadın müzisyenlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Müzikte kadın sesi aranan bir özellikti. Bazen kadınların olmadığı durumlarda erkek müzisyenler "kadınımsı, tıpkı kadın gibi" şarkı söylerlerdi. Kadın şarkıcılardan, bazıları belirli şahıslara, bazıları da avlu temizleyicilerine, krala, saraya, depolara ve taşra kentlerindeki saray ve tapınaklara dağıtılmıştı. Müzik listelerinde 25 kadın şarkıcıdan bahsedilmesi de bu iş için daha çok kadınların tercih edildiğini göstermektedir.²⁶³

Anadolu, MÖ 2. binin başlarında Asur Ticaret Kolonileri döneminde takıda Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın etkisi altında kalmıştır. Hititler döneminde altın ve gümüşten yapılmış, muska olarak tanrı veya hayvan figürlerinin kullanıldığı takılara ulaşılmıştır. Hititler de mühürcülük oldukça önemliydi. Farklı amaçlar için kullanılan mühürler bulunmuştur. Hititlerden günümüze kadar ulaşmış, kaş kısmı mühür amaçlı kullanılan yüzükler bulunmaktadır. Bu mühür yüzükler, krallara, saray memurlarına, yazıcılara, rahiplere, kraliçelere, ticaretle uğraşan kadın ve erkeklere aitti. Kadın

²⁵⁹ Erginöz,1999:183.

²⁶⁰ Koç,2006:45.

²⁶¹ Bryce,2003: 73.

²⁶² Mutluay,2004:114.

²⁶³ Ünal,2005:139-140.

adlarını içeren yüzük biçimli mühürler Hititlerde kadının önemsenen bir yerde olduğunu göstermektedir.²⁶⁴

Kadınların normalde giydikleri kıyafetler, ayaklarından başlarına kadar uzanan bir örtüden ibaretti. Bu örtünün altında kadınların evin içinde giydikleri günlük kıyafetleri bulunurdu. Yazılıkaya'daki kabartmalarda kraliçe, uzun pilili etek, geniş bir kemer ve yüksek bir şapka ile tasvir edilmektedir. Ancak bu kabartmada gösterilen kraliçenin kıyafeti, gerçeği yansıtmaktan ziyade, kraliçenin yüksek rahibe sınıfından olduğunu vurgulamak içinde olabilir. Kıyafetler, omuzlardan tunçtan yapılmış süslü bir veya iki iğneyle tutturulurdu. Mücevher sadece kadınların değil erkeklerinde kullandığı bir aksesuardı. Takılar küpe, yüzük, bilezik ve kolyeden oluşurdu.²⁶⁵ Hitit kadınlarının saçları genellikle uzundu, saçlar omuz veya enseden sarkıtılırdı veya arkadan bağlanmak suretiyle toplanırdı.²⁶⁶

3.1.2.Siyasi Hayatta Kadın:

MÖ II. bin yılın başlarında Asur Ticaret Kolonileri döneminde, Anadolu'da küçük krallıklar bulunurdu. Bu krallıkların başında Rubaum (Kral) ve Rubatum (Kraliçe) bulunurdu. Ünal'a göre, Asur Ticaret Kolonileri dönemindeki bu kraliçeler, kralların eşi değillerdi ve bağımsız olarak devleti yöneten kişilerdi.²⁶⁷ Kraliçelerin hapis cezası verme, Asurlu tüccarların mallarına el koyma gibi yetkileri vardı.²⁶⁸ Kraliçeler özellikle devletin ticaretle ilgili meselelerinde son derece etkiliydiler.²⁶⁹ Kaniş'te adı belirtilmeyen bir kraliçe, tüccar Puşuken'i hapse attırmıştır. Kraliçe bundan sonra şehir yetkililerini uyarmıştır.²⁷⁰ Bu bilgiye göre, Asur Ticaret Kolonileri döneminde kraliçelerin tıpkı bir kral gibi ülkeyi yönetirlerdi.

²⁶⁴ Köroğlu,2004:14-20.

²⁶⁵ Macqueen,1986:100-101.

²⁶⁶ Macqueen,2001:111.

²⁶⁷ Ünal,2005:108.

²⁶⁸ Darga,1984: 6-8.

²⁶⁹ Memiş,1994:279.

²⁷⁰ Kuzuoğlu, 2004: 39-41.

Hitit dönemi kraliçelerinin yeri, Hattuşaş-Boğazköy, Tel-el Amarna (Mısır) ve Ugarit –Ras Şamra (Kuzey Suriye) krallık arşivi belgelerinde, özellikle kral mektuplaşmalarında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.²⁷¹ Hitit kraliçelerinin durumu dönemin Mısır ve Mezopotamya kraliçelerinden farklı olduğu görülmektedir. Anadolu kraliçelerin siyasette ve devlet yönetiminde söz haklarının olması dikkat çekmektedir.²⁷²

Hitit toplumunda, kraliçelere egemen kraliçe anlamına gelen “Tavananna” unvanı verilirdi.²⁷³ Tavananna unvanı Hititlere Hatti toplumundan geçmiştir. Bu unvanla birlikte Hattilerin anaerkil yapısı Hititlerde görülmeye başlanmıştır.²⁷⁴ Macqueen’e göre, kraliçe kapalı saray sistemi içinde gücünü kral adayı veya kral olan kardeşi ile evliliğinden almaktaydı. Ancak kardeş evliliğinin Hitit toplumunda görülmediği için bu âdetin Hititler kuruluncaya kadar geçerliliğini yitirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.²⁷⁵ Kralın yanında ilk eşinin değil de annesinin veya üvey annesinin Tavananna unvanı ile görev yaptığı bilinmektedir.²⁷⁶ Kralın ilk eşi Tavananna olma hakkına sahipti ve ölünceye kadar bu unvanı taşırdı. Kraliçeler genellikle toplumdaki tanınmış aile kızları arasından seçilirdi.²⁷⁷ Tavananna hayattayken, kralın eşi sadece “kralın karısı” anlamına gelen “Şakuwaşşar” (Büyük Kraliçe) unvanı ile yetinirdi.²⁷⁸ Kralın eşleri Tavananna unvanına ana kraliçe öldükten sonra sahip olabiliyorlardı.²⁷⁹

Yazılı belgelerde geçen “kralın sarayı” ifadesiyle kraliçenin kraldan farklı bir sarayda oturduğu anlaşılabileceği gibi, kralın sarayının içindeki bir bölümden bahsedildiği de düşünülebilir.²⁸⁰ Hitit kralının bir hareme sahip olduğu ve çeşitli unvanlarla harem kadınlarının tanımlandığı bilinmektedir.²⁸¹

²⁷¹ Memiş,2005:215.

²⁷² Kinal,1956:361.

²⁷³ Darga, 1984: 23 .

²⁷⁴ Ünal,2005:108.

²⁷⁵ Macqueen, 2001:84.

²⁷⁶ Martino,2006:78.

²⁷⁷ Collins, 2007: 98-99.

²⁷⁸ Çaylı,2008:137,155.

²⁷⁹ Akurgal,1995: 28.

²⁸⁰ Süel,1990,244.

²⁸¹ Yakar,2007:45.

Hitit haremde Tavananna ve Şakuwaşşardan sonra Esertu adlı kişiler gelirdi.²⁸² Esertularda asalet aranan bir özellik değildi. Ancak Esertu'ların anne ve babasının hür olması gerekirdi. Memiş'in belirttiğine göre, A. Gotze, Esertu kelimesinin "kapatma" anlamına geldiğini ileri sürerken, H. Otten bu kelimenin anlamını "ikinci kadın" olarak açıkladığını ifade etmektedir.²⁸³

Haremde Esertu'dan sonra Naptartu adı verilen kadınlar ve odalıklar bulunurdu.²⁸⁴ Sarayda prens ve prensesler annelerinin statülerine göre sıralanırlardı. Şakuwaşşar'ın çocuğunun olmadığı durumlarda Esertu'dan doğan çocuklar tahtın varisi olarak kabul edilirdi. Kralın haremdeki Naptartu adıyla anılan yardımcı kadınlardan doğan çocukların tahta geçme hakları yoktu. Ancak onlara saraydaki idari birimlerde önemli görevler verilirdi. İkincil ve nikâhsız kadınlardan doğan çocuklar meşru eşin çocuklarından açıkça ayrılırdı. Kraliyet ailesinde ikincil eşlerden doğan çocuklardan biri tahta geçtiğinde 'Pahhzuri' (Gayri meşru çocuk) diye anılır ve ilk kadının oğlu kadar saygı görmezdi.²⁸⁵

Hitit krallarının, Eski Anadolu da bazı toplumlarda olduğu gibi, kız kardeşleri veya yakın akrabaları ile evlenmeleri kesinlikle yasaklanmıştı.²⁸⁶

Hitit toplumunda Haştayar belgelerde adı geçen ilk kraliçedir. Haştayar, I. Hattuşili'nin eşidir. Memiş'in belirttiğine göre, Gotze, Haştayar'ın I. Hattuşili'nin eşlerinden biri olduğunu ancak, Tavannana unvanı almadığına göre ondan meşru kraliçe olarak söz edilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁸⁷ Vesikalardan edinilen bilgilere göre, tahtın asıl varisinin yerine ikinci oğlu Murşili'yi geçirmek isteyen kraliçe, kralın savaşta olmasından faydalananarak, başkentte onun aleyhine bir isyan başlatmış ve

²⁸² Darga, 1984: 29.

²⁸³ Memiş, 1994:286.

²⁸⁴ Günaltay, 1987:127-129.

²⁸⁵ Bryce, 2003: 42-44.

²⁸⁶ Günaltay, 1987:127-129.

²⁸⁷ Memiş, 1994:281.

kralın ölümüne sebep olmuştur. ²⁸⁸ Hattuşili, bu sebepten olsa gerek, Haştayar'ı metinlerde bir 'yılan'a benzetmektedir.

Kraliçe Harapşili'den, Telepinu Fermanında bahsedilmektedir. Fermanda, kraliçeden Hitit-Hurri mücadelesi sırasında Hurrilere esir düştüğünden ve oğullarıyla birlikte Şugzia şehrinde öldürülmesinden bahsedilmektedir.

Kraliçe İştapariaş ise Ammunaş-Tavananna çiftinin kızıdır. Telepinu ile evlidir.

Yeni Hitit devri kraliçelerinin ilki II. Tuthalya'nın eşi Nikalmati'dir. Nikalmati ismi kurban listelerinde ve kendisinden sonra gelen kraliçe Aşmunikal'e ait bir mühür baskısı üzerinde de geçmektedir. II. Tuthalya'nın ve Nikalmati'nin ismi, Zipalantaviya isimli kadının 'kötü söz'lerinden kurtulmak için düzenlenen kefaretle uzaklaştırma töreninde geçmektedir. Metinden anlaşıldığı kadarıyla büyüü yapan II. Tuthalya'nın kız kardeşidir. ²⁸⁹ Bu olay, saltanattaki düzensizliği ortadan kaldırmak için yayınlanan Telepinu Fermanının bu konuda yetersiz kaldığını akla getirmektedir. Bu metinden öğrendiğimiz kadarıyla saltanat kavgaları devam etmiş ve devletteki kargaşa dönemi tamamen kapanmamıştır.

Yeni Hitit Devleti kraliçelerinden ikincisi I. Arnuvanda'nın karısı ve Nikalmati'nin kızı olan Aşmunikal'dir. Kraliçeye ait olan belgede eşiyle birlikte ismi zikredilmektedir. Belge, SAL.SUHUR.LAL unvanlı Kuvatalla adlı kadına toprak bağışı yapıldığını göstermektedir. Ayrıca kral ve kraliçenin belgede mührü bulunmaktadır. Buna göre Yeni Hitit Devletiyle birlikte kadınların sadece siyasette değil toprak, arazi bağışı ve dini hayatta etkili olduklarını kral isimleriyle birlikte isimlerinin belgelerde yazılı olmasından anlayabiliriz.

²⁸⁸ Günaltay,1987:127-129.

²⁸⁹ Memiş,1994:282.

Yeni Hitit Devletinin bir diğerkralı Şuppiluliuma'nın üç eşı vardır. Bu kadınlardan ilk ikisi hakkında yeterince bilgi yoktur. Ancak Memiş'e göre, Ugarit sarayı güney arşivlerinden Tavananna'nın Babilli bir prenses olduğunu söylemek mümkündür.²⁹⁰

Darga'ya göre ise Tavananna, Babil kralının kızıdır. Eşi öldükten sonrada yani Kral II. Murşili döneminde Tavananna unvanı ile kraliçe yetkilerini devam ettirmiştir.²⁹¹

Kraliçe Tavananna, kocasının ölümünden sonra çevirdiği oyunlarla Hititlerin siyasi tarihinde kötü bir ün bırakmıştır. Oğlu II. Murşili'nin karısı ile iyi geçinemeyen bu kraliçe, oğlunun Gaşka'lar ile savaşta olmasından faydalanarak gelininin ölümüne sebep olmuştur.²⁹²

II. Murşili'ye ait mühürlerin bir kısmında kraliçe Tavananna'nın ismi geçmektedir. Daha sonrakilerde ise Kraliçe Tanuhepa'nın adı geçer. Başka bir mühür baskısında ise Gaşulavi ismi yer almaktadır. Tanuhepa'nın ismi ise II. Murşili'nin dışında, Muvattali ve oğlu Urhi-Teşup'a ait mühürlerde geçmektedir. II. Murşili, Tavananna'nın mahkeme kararı ile öldürölmesinden sonra Gaşulavi'yi eş olarak almıştır.²⁹³

Yeni Hitit Devleti kraliçelerinden en ilgi çekeni kraliçe Puduhepa'dır. Puduhepa, III. Hattuşili'nin eşidir. Kral, Kadeş Savaşından sonra Kizzuwatnalı rahip Bentipşarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir.²⁹⁴ Puduhepa'nın III. Hattuşili ile evlenmesi, Hurri asıllı bir rahibin kızı olması, Mısırlılara karşı Huri desteğini sağlamak amacıyla yapılan bir evlilik olarak düşünölmesine sebep olmuştur.²⁹⁵ Hitit kraliçeleri içinde tek rahip kızı olan Puduhepe kraliçelerin kullandığı ve geleneksel hale gelen Tavananna unvanını kullanmamıştır. Ünal'a göre bunu yapmaktaki amacı, Hattuşa'da

²⁹⁰ Memiş,1994:283.

²⁹¹ Darga,1984:31.

²⁹² Günaltay,1987: 127-129.

²⁹³ Memiş,1994:288-289.

²⁹⁴ Alp,2003: 57-58.

²⁹⁵ Brandou,Schickert,2004: 267.

devam etmekte olan Hatti geleneğine karşı çıkması ve kendi memleketindeki Hurri geleneğini yerleştirmek istemesidir.²⁹⁶

Kadeş Savaşından sonra yapılan anlaşma metninde III. Hattuşili ile birlikte Puduhepa'nın da mührü bulunmaktaydı. Tabletın ön yüzünde Hattuşili'nin, arka yüzünde Puduhepa'nın mührü vardı. Barış anlaşmasının kayıtlı olduğu gümüş tabletin arka yüzündeki mührün tercümesi şöyledir;

“Hattuşa ülkesinin prensesi, yeryüzünün efendisi Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın gözdesi, Tanrıça'nın hizmetkârı, Kizzuwatna ülkesinin kızı Puduhepa'nın mührü”.²⁹⁷

Puduhepa'nın ayrıca bağımsız olarak kendisinin, kocası ve oğluyla birlikte çeşitli mühürleri bulunmaktadır.²⁹⁸ Puduhepa Mısır kraliçelerinden Tuya ve Nefertari ile mektuplaşmıştır. Bu mektuplar siyasi nitelik taşımaktan uzaktır. II. Ramses ile de mektuplaşmaları söz konusudur. Bu mektubun içeriği III. Hattuşili'ye gönderilenler ile aynıdır.²⁹⁹ Tüm bu bilgiler bize diplomatik ilişkilerde kral ve kraliçeye eşit muamele yapıldığını göstermektedir. Ayrıca bu mektuplaşmaların birinde II. Ramses Puduhepa'ya kızkardeşim diye hitap etmektedir. Puduhepa Mısır kralı II. Ramses'in yanı sıra bugün Kıbrıs olarak bilinen Alasia kralı ile de mektuplaşmıştır.³⁰⁰ Bu durum Puduhepa'nın devletlerarası siyasette kral kadar etkin bir rol oynadığını gösterir. Puduhepa, kızları evlendirmek, çocukları enişterinin yanına çıraklığa koymak, öksüzleri korumak, kölelere azatlık imtiyazları vermek gibi faaliyetlerde de bulunmuştur.³⁰¹

Puduhepa'nın devletlerarası politikadaki etkinliğini çocuklarının hayatlarında da göstermiştir. 4 çocuk annesi olan Puduhepa çocuklarını komşu ülkelerin prens veya prensesleri ile evlendirmiştir. Narikkaili isimli oğluna Amurru kralı Pentipşina'nın

²⁹⁶ Ünal,2005:8.

²⁹⁷ Brandou, Schickert, 2004:267.

²⁹⁸ Darga,1984: 31.

²⁹⁹ Darga,1984: 42.

³⁰⁰ Alp, 1974:426.

³⁰¹ Kinal,1956:363 .

kızını almıştır. Kızı Gaşşulaviya'yı kraliçe olmak koşuluyla Amurru kralı ile evlendirmiştir. Mısır kaynaklarında isimleri Manefrure diye geçen kızlarını da II. Ramses'le evlendirmiştir.³⁰²

IV. Tuthalya'nın eşi Aşmunikal da Hitit tarihinde önce kocasına sonra da oğluna büyük yardımı dokunmuş önemli bir kraliçedir. Aşmunikal'ın hem kocası IV. Tuthalya ile hem de veliaht II. Arnuvanda ile ortak mühürleri bulunmuştur.³⁰³

Hitit toplumunda prenseslerin, devletlerarası barışı sağlamak veya diplomatik ilişkileri geliştirmek için komşu ülkelerin krallarıyla evlendirildiği görülmektedir. Prenseler devletin dış siyasetine katkıda bulunurlar ve başka ülkelere gelin olarak gönderilirdi.³⁰⁴ Hitit kadınının siyasi arenada devlet menfaatlerini korumak amacıyla kullanılması imparatorluk dönemiyle başlamıştır. Ülkeler arasındaki ilişkiler, yapılan krali evliliklerin bir sonucu olarak geliştirilmiştir. Hitit kralları yabancı ülke krallarının kızlarıyla evlenirken, kendi kızlarını da yabancı ülke krallarıyla evlendirmişlerdir. Hitit kralları, gelin giden kızlarının resmi eş veya kraliçe olmasının yanında doğacak oğullarından birinin de tahtın varisi olması koşulunu ileri sürmüşlerdir. Böylece, hanedanlar arası evliliğin gerçekleştiği kuşaktan sonraki kuşakta, yarı Hitit olan ve Hitit dili ve kültürüyle yetişmiş bir kral tarafından yönetilme olasılığına sahip olmuşlardır.³⁰⁵ Diplomatik ilişkileri geliştirmek için, II. Murşili'nin kızı ve III. Hattuşili'nin kızkardeşi Matanazi ilk olarak Batı Anadolu'daki Arzawa beylerinden biriyle evlendirilmiş daha sonra kocasından ayrılarak Hattuşa'ya yerleşmiş ve orada biriyle evlendirilmiştir.³⁰⁶

I. Şuppiluliuma Suriye seferi öncesinde Anadolu da siyasi birliği sağlamak amacıyla Hayaşa kralı Hukkana'ya kız kardeşini eş olarak göndermiş ve bunu da şöyle dile getirmiştir:

³⁰² Memiş,1994:291-292.

³⁰³ Günaltay,1987: 127-129.

³⁰⁴ Ünal,2005: 56.

³⁰⁵ Martino,2006:82.

³⁰⁶ Ünal,2005:110.

“İşte bak, sen Hukkana’yı arkadaki kahramanı yücelttim. Seni iyi yaptım ve seni Hattuşa ülkesinde, Hayaşalılar arasından seçtim ve sana kız kardeşimi zevceliğe verdim.....”

I. Şuppiluliuma Mitanni kralı Mattiwaza ile anlaşma yaparak kızını bu krala eş olarak göndermiştir. VI. Tuthalya’da Amurru kralı Şauşga-muwa ile anlaşma yaparak kız kardeşini ona eş olarak göndermiştir.³⁰⁷ Hitit devleti, kadınları iç ve dış siyasette kullanmayı gelenek haline getirmiştir. Özellikle imparatorluk dönemiyle geniş bir coğrafyaya hükmeden devlet için bu durum adeta bir zorunluluk teşkil etmiştir. Bu dönemde kadın ve siyaset birbirinden ayrılmaz bir bütünün iki parçası gibidir. Evlenmeler sırasında krallar kızlarına mal, mülk, hayvan ve namra adı verilen işçilerden oluşan büyük bir çeyiz vermişlerdi.³⁰⁸

Hitit kraliçeleri resimlerde oldukça sade giysiler içinde tasvir edilmişlerdir.³⁰⁹ Kraliçeler, beli dar, alt tarafı bol pilili, üstü bedene oturmuş, uzun kollu kıyafetler ve başlarını kapüşon şeklinde örten püsküllü bir manto ile resmedilmişlerdir. Ayakkabı olarak ucu sivri ve yukarı kalkık ayakkabıları tercih ettikleri görülmektedir. Kraliçelerin saçları alınlarını açıkta bırakacak şekilde arkada toplanır ve enseyi örtecek şekilde örülür belden aşağı sarkıtılır, kulağın önünde ve yanağın üstünde spiral bir bukle bırakıldığı görülmektedir.³¹⁰

3.1.3.İktisadi Hayatta Kadın

Eski Anadolu’da kadın ögesinin MÖ 2. binyılın başlarından itibaren daha önceki çağlara oranla daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığı arkeolojik ve filolojik belgelerden anlaşılmaktadır. Bu dönemde Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu’ya getirilen çivi yazısı sayesinde Anadolu’da yazılı belgelere sahip olmuştur. Söz konusu

³⁰⁷ Karağuz,2004: 199.

³⁰⁸ Darga,1984: 58.

³⁰⁹ Çaylı,2008:137-155.

³¹⁰ Darga,1984: 85-88.

yazılı tabletlerden çağının kadın toplumu hakkında aydınlatıcı bilgiler edinilmektedir. Orta Anadolu'da Kaniş-Kültepe, Alişar ve Hattuşuş-Boğazköy gibi büyük arkeolojik merkezlerde yapılan kazılarda bugüne kadar korunmuş olan arşivler açığa çıkarılmıştır. Ticari, ekonomik ve kişisel nitelikli belgelerden bu döneme ait Orta Anadolu toplumunu ve bu toplumdaki kadınların kişiliklerini, faaliyetlerini ve sosyal mevkilerini öğrenebilmek mümkün olabilmektedir.

Anadolu da yaşayan iş kadınları belgelere çoğunlukla tahıl ve gümüş ticareti ile uğraşan, kendilerine çeşitli malların teslim edildiği kişiler olarak tarihe geçmişlerdi. Bunun dışında bazı köle ve gayri menkul alım satım belgelerinde de alıcı ya da satıcı durumunda karşımıza çıkarlar.³¹¹

Karum ve Kültepe kazılarında yanmış hububat taneleri el değirmenleri ile bunların muhafazasına yarayan büyük küpleri ve tas ambarları meydana çıkarılmıştır. Ayrıca, Kültepe tabletlerinde mısır, buğday ve “uttatum” denilen ve anlamı bugün neyi karşıladığı henüz tespit edilemeyen bir hububattan da bahsedilmektedir. Bir tablette yerli bir kadının borcuna mukabil tarlada çalışacağına dair verdiği senetten, kadının da dâhil olduğu bir zirai faaliyetin varlığı ispatlanmıştır.³¹²

Asur Ticaret Kolonileri dönemi kadınların ticarete en aktif olarak katıldıkları dönemdir. Bu dönemde Asurlu bayanlar da gibi Anadolulu yerli bayanlarda bizzat ticaret hayatının içinde yer almışlardır. Anadolu'da yaşamış olan Madawada isimli bayan bir tüccar olarak köle, gümüş ve tahıl ticaretiyle meşgul olmuştur.³¹³ Madawada'nın, Anadolu'nun çeşitli şehirleri ile bağlantısı olan, Asurlu ve özellikle yerli birçok insanla gümüş ve tahıl ticareti yapan ekonomik olarak varlıklı bir tüccar olduğu kabul edilmektedir. Bir başka belge ise Madawada'nın iki kişiden gümüş alacağı ile ilgilidir. Belgeye göre Madawada'nın alacaklı konumunda olması yine

³¹¹ Öz, 2008: 47-57.

³¹² Kinal, 1991: 75.

³¹³ Öz, 2008: 54-56.

onun varlıklı olduğunu gösterir. Köle alması ise, Madawada'nın işlerinin köle çalıştıracak kadar yoğun olduğunu gösterir.³¹⁴

Anadolu'da yaşayıp eşlerinin işlerini takip eden bayanlar da bulunmaktadır. Şaşahşuşar isimli Anadolu'lu bayan eşi Asur'a ticari ürünler almaya gittiğinde onun Anadolu'daki işlerini takip etmiştir.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu'lu bayanlar ticaret hayatına katılmışlar, hatırı sayılır bir zenginliğe sahip olarak toplumda hak ettikleri yeri almışlardır.

Hitit ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Dokumacılık, maden işletmeciliği ve çeşitli hammaddeler de diğer gelir kaynaklarını oluştuyordu. Hitit devletinin bağlı devletlerden aldığı vergiler ve savaş ganimetleri de yine başka bir gelir kaynağı olarak belirtilmektedir.³¹⁵

Hitit kadınının üretimdeki yeri ve ekonomiye katkısının ne derecede olduğu mevcut belgeler ışığında tam olarak saptanamamakla birlikte köyler, çiftlikler, kasabalar ve tapınak yapılarında genellikle süt ürünleri ve ekmek yapımı gibi işleri yürüttükleri bilinmektedir.³¹⁶

Hitit kadınları ayrıca kült alanında görev yapmışlardır. Tahıl türlerini, özellikle buğdayı öğüterek ekmek yapımı için gerekli unu sağlayan bu kadınlara (Munus -Meş –Na,Ara) adının verildiği, erkeklerin ise bu işle uğraşmadıkları bilinmektedir. Bu

³¹⁴ Albayrak,1998:1-14.

³¹⁵ Koç,2006:27.

³¹⁶ Yakar,2007:44 .

kadınlar sadece tahıl öğütmekle kalmayıp, aynı zamanda tanrıya sunmak için kurban ekmeğini de hazırlamaktadırlar.³¹⁷

Mursili'nin Veba Duasında Fırtına Tanrısına yakarısından bu kadınların yaptıkları işe dair bilgi edinilmektedir;

“Bütün Hatti ülkesi ölüyor. Böylece kimse size kurban ekmeği ve sıvı kurban yapmaz. (yapacak kimse kalmayacak) Tanrıların tarlalarında çalışan çiftçiler öldü. Böylece artık kimse tanrıların tarlalarında çalışmıyor ve ekin biçemiyor. Tanrılara kurban ekmeği yapan buğday öğüten kadınlar öldü. Artık kurban ekmeği yapamıyorlar...”³¹⁸ denilmektedir.

Hitit toplumunda kadın ve erkekler için ödenen miktarlar birbirinden farklılık göstermekteydi. Aynı durumdaki erkek işçiye ödenen miktar kadına ödenin 2,5 katıydı. Bunun nedeni, erkeğin daha güçlü olmasının ortaya çıkardığı iş gücü farklılığıydı.³¹⁹ Kadının iş gücüne karşı ödenen ücretin erkeğe oranla aşağı yukarı %50 oranında düşük olduğu, kanunların diğer paragraflarında da kayıtlıdır. Halk sınıfından kadınlara birtakım doğal haklar tanınmasına rağmen, bu alanda kadın erkek eşitliğine işaret sayılabilecek hususların yer almadığı kanun maddelerinde dikkati çeken unsurlardır.³²⁰ Hititler fethettikleri ülkeden sağlıklı yapılı adamları, kadınları ve çocukları seçerek bunların ülkedeki işgücü kaynağındaki açığın kapatılmasında kullandıkları görülmektedir.³²¹

3.1.4.Dini Hayatta Kadın

Din Eski Çağ toplumlarında çok önemli bir yere sahiptir. Çok tanrılı bir toplumda tanrı ve tanrıçaları mutlu etmek için insanlara pek çok görev düşmekteydi. Bu nedenle Eski Çağ toplumlarında çok kalabalık din görevlisi grubu bulunmaktaydı.

³¹⁷ Darga ,1984: 67.

³¹⁸ Eğilmez, 2005:18

³¹⁹ Eğilmez, 2005:18

³²⁰ Süel,1990: 250.

³²¹ Bryce ,2003: 12.

Hitit tanrılarının yeryüzündeki evleri E.Dingir (Tanrının Evi) olarak isimlendirilirdi. Tapınaklarda kalabalık bir grup bulunurdu. Bu tapınağın etrafındaki yapılar, sadece dini nitelikli olmayıp aynı zamanda geniş bir sosyo - ekonomik örgütü de temsil ederdi. Kült dilinde tapınak personeline “ Hılamatta” denir, bunlar kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık bir grubu oluştururdu.³²²

Lu-Sanga, Rahip, Munus-Sanga ise rahibe anlamına gelirdi. Rahibelerin en üst basamağında kraliçeler bulunurdu. Devletin resmi bayramlarında kraliçe başrahibe unvanıyla törenlerde görünürdü. Puduhepa başrahibe rolüyle Hititlerin dini uygulamalarına yeni bir bakış açısı getirmiş, Hitit ve Hatti tanrılarını birleştirmeye çalışmıştır.³²³

Hitit rahibelerinin başka bir üst sınıfını ise Munus-Ama- Dingir (Tanrının Anası) unvanlı kadınlar oluştururdu. Rahibeler, Tanrıçanın kültüründe yer alır, günlük kült görevlerini yerine getirir ve önemli bayram törenlerinde hazır bulunurlardı. Tanrının Anası unvanını taşıyan bu kadınlar üç büyük din adamı arasında tek büyük rahibe olarak görünmektedir. Munus- Nin -Dingir unvanlı rahibeler de , Acele, Sürat bayramında, kral, kraliçe ve veliahdın yanında yer alırlardı. Munus -Meş -Hazgarai unvanlı rahibeler şarkı söyleyerek tanrıların eğlenmesini sağlardı. Munus-Palvatalla, unvanlı kadınlar dini ritüel ve bayram törenlerinde ilahi okurlar, bazen yalnız bazen de ilahici rahip ve şarkıcılarla bu görevi yerine getirirlerdi.³²⁴ Munus-Meş, ise ikinci sınıf bir kült hizmetkârıydı. Karta kadınlarının Siyah Tanrıça kültüründe kurban töreninden sonra, kurban sahibi ve rahibelerle birlikte “Tanrıçayı Överler” şeklinde bir görevi yerine getirirlerdi. Munus-Tapriyaş unvanlı rahibeler, dini törenin hazırlık aşamasında tören yerinin ve gerekli kült eşyasının düzenlenmesi işiyle uğraşırlardı. Munus-Udati adlı kadınlar da kadınlar loncasında çocuklarıyla birlikte Lelvani tapınağında görevliydi.³²⁵ Lelvani kültüne tahsis edilen iki grup personel bulunurdu. İlk gruptakiler, çocuk yaştaki kız ve oğlanlar, ikinci gruptakiler ise ut/dati

³²² Darga,1984:71.

³²³ Bryce,2003:152.

³²⁴ Darga,1984:71-75.

³²⁵ Darga,1984:75.

olarak adlandırılan ve çocuklarıyla anılan dul kadınlardır. Munus-Udati unvanlı kült personelinin buradaki görevi s t       ve sütlü maddelerin yapımıydı. ³²⁶

Yakar'a göre, Hititli babalar konumlarına göre kızlarını bir tapınağın hizmetine  arkıcı, müzisyen ve kutsal fahi e olarak verirlerdi. ³²⁷ Ancak Darga, dini metinlerde Munus-Suhur-lal unvanı taşıyan kadınlara rastlanıldığını ve bu kadınlara 'Saraylı hierodul' adı verildiğı ancak bunların kesin olarak 'kutsal fahi e' olup olmadıklarının tayin edilemediğini belirtmektedir. Saraylı hierodul adlı kadınlardan bir metinde "Yaşlı Büyücü Kadın"ın hizmetçisi olarak söz edilmektedir. ³²⁸ Alp ise, Hititlerdeki Kar.Kid (Harimtu) olarak adı geçen kişilerin tapınak fahi esi olarak görev yaptığını değinmektedir. ³²⁹

Hititler tanrılarını hoş tutmak adına, çok sayıda kurban ve bayram törenleri düzenleyerek onların gazabını üzerlerinden uzak tutmaya  alı ırlardı. ³³⁰ Hititlerde müzik bayram törenlerinin vazgeçilmez bir unsuruydu. Kral ve kraliçenin yer aldığı bu törenlerde başta lir olmak üzere çeşitli  algılar  alınırdı. Bayram törenlerinde rezitasyonlar ³³¹ ilahiler, danslar, sembolik d v  ler ve yarışlar yapılırdı. ³³²

Hitit bayram törenlerinde, en önemli, unsurlardan biri de danstır. Dansçıların arasında, içki sunucuları, a  ı ve hatta kraliçeler bulunurdu. ³³³ Dinsel bayram törenlerinde kişiler tek olarak veya gruplar halinde dans ederlerdi. Yüksek rütbeli rahibeler ve kraliçe de bu danslara eşlik ederdi. ³³⁴ Dans etmek için oluşturulan dansçılar renkli ve süslü bir gömlek giyerlerdi. Kraliçeler dans ederken tıpkı dansçılar gibi gömlek giyerler ve omuzlarına ek olarak bir e arp alırlardı. ³³⁵ Dansa daha çok

³²⁶  elebi,2007:77.

³²⁷ Yakar,2007:59.

³²⁸ Darga,1984:79.

³²⁹ Alp, 2000:149.

³³⁰ Orhun,2009:6,15.

³³¹ **Rezitasyon: Bir topluluk önünde bir şiir veya edebi bir metni ezberden yüksek sesle ve gerektiğı biçimde okumak.** (Bkz. Dinçol,2006:2).

³³² Dinçol,2006:4.

³³³ Martino,2006:97.

³³⁴ Darga,1984:75 .

³³⁵  nal,2005:146-147.

içki içme törenlerinde rastlanılırdı. Betimlemelerde, dans figürleri çömelmiş veya kollar yukarıda olmak suretiyle tasvir edilmektedir.³³⁶ Hititlerde müzik ve dansa, tanrılara kurban sunulurken veya tanrıların bakımı yapılırken rastlanmaktadır. Müziğin yaygın olarak kullanıldığı bir diğer alanda ölü ayinleri sırasındaki matemlerdi. Kral veya kraliçeden biri öldüğünde, devlet yası ilan edilir ve küçük, büyük herkes flütle hüzünlü melodiler çalardı. Genel olarak, halk katılımı olsa da, ‘Sal- Taptara’ adı verilen ve matem tutan kadınlar bu ayinde yerlerini alırlardı. Bu kadınlar ruhun gitmesi mümkün olan yeraltı kötülüklerinden duyulan üzüntüyü ifade etmek için ağıtlar tutarlardı.³³⁷

Kraliyet ailesine mensup kişiler öldüklerinde ‘Ölüler Kültü’ adı verilen bir tören yapılırdı. Bu törenlerde kral ve kraliçeye ait olan cesetler yakılırdı. Ölü yakma ve onun ardından yapılan ölü kültüründe kadınlar büyük rol oynarlardı. Kral ve kraliçenin cesetleri yakıldıktan sonra, kemiklerinin ukturi’den toplanması işlemini de kadınlar yerine getirirdi.

3.1.5. Hukuki Hayatta Kadın

Koloni Çağından günümüze ticaret ve aile hukuku ile ilgili pek çok belge kalmıştır. Eldeki vesikalar aile hukuku ile ilgili, evlenme, boşanma, nişanlanma, nafaka, evlat alma ve ev idaresi ile ilgili bilgiler vermektedir.

Asur Ticaret Koloniler döneminde kız çocukları küçük yaşta nişanlanırlardı.³³⁸ Koloni döneminde nişanın bozulmasına sebep olmak, ceza almayı gerektiren bir durumdur. Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu’da tek eşliliğin varlığı, hür bir Anadolulu kadın ve Asurlu tüccarın evlenmesine değinen vesikalarda “Başka eş

³³⁶ Dinçol,2006:4-5.

³³⁷ Ünal,2005:137-138.

³³⁸ Balkan, 1987:422.

alamaz" şartı ile anlaşılmaktadır. Anadolu'lu yerli kadın, Asurlu eşine ikinci bir kadın alma hakkı tanımazdı. Ancak Asurlu erkek Asur'a gittiğinde kadın kocasının bir Qadiştum veya carie ile evlenmesine izin verirdi. Kadının iki yıl içinde çocuk sahibi olamaması durumunda kadın kocasına bir esir kadın satın alır, ancak esir kadın, erkek çocuk dünyaya getirdiğinde ilk eşi tarafından satılabilirdi.³³⁹

Asurlu erkekler, Anadolu'lu kadınlarla Anadolu'daki adetlere göre evlenirlerdi.³⁴⁰ Kültepe Tabletlerinde aile hukukuyla ilgili metinler arasında nişan konusuna rastlanmamıştır.³⁴¹ Bu durum nişanların daha çok aile arasında yapıldığını akla getirmektedir. Nişan sırasında erkeğin ailesi, kıza bazı hediyeler verirdi. Erkek tarafının nişandan vazgeçmesi durumunda, erkek tarafı nişan hediyelerini geri alamazdı.³⁴²

Boşanmalarda erkek ve kadına ait olan ev, çiftler arasında eşit şekilde paylaşıldı. Taraflardan biri diğerini boşarsa o zaman boşanmayı isteyen taraf, diğerine belirli bir miktar para öderdi. Her türlü boşanmalarda kadının baba evinden getirdiği çeyiz kendisinde kalırdı. Kadının ölmesi halinde çeyiz üzerindeki ilk haklar kadının çocuklarına geçerdi. Eğer kadın çocuk sahibi olamadan ölmüşse, kadının babası, aldığı başlık parasını damadına iade etmek şartıyla kızının çeyizini geri alabilirdi.³⁴³ Çocukların velayeti annede kalır, gerekirse baba çocukların bakımı için belirli miktarda gümüşü nafaka olarak kadına öderdi. Boşanmalarda kadınların çok geniş yetkilere sahip olması bu dönemde Anadolu toplumunda anaerkil toplum yapısı olduğunu akla getirmektedir.³⁴⁴ Levirat uygulaması bu dönemde Anadolu da görülmezdi.³⁴⁵

³³⁹ Darga,1984:14.

³⁴⁰ Kınal,1956:355.

³⁴¹ Sever,1992:670.

³⁴² Yıldız,2006:17.

³⁴³ Bilgiç, 1982:227.

³⁴⁴ Kınal,1956:359-361.

³⁴⁵ Darga,1984:15.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde kadın ve erkek eşitliği son derece açıktır. Kadınlar bir başkasına satılamaz ve kadınların hakları bir başkasına devredilemezdi. Kadına da erkeklerde olduğu gibi boşanma hakkı tanınırdı.

Hitit kanunları, Mezopotamya da olduğu gibi kısasa kısas prensibi yerine, mağdurun zararını tanzim etmeye yöneliktir. Ölüm cezaları krala karşı gelmek, büyü yapmak veya seksüel suçların işlenmesi karşısında verilmekteydi.

Hür insanların kendi aralarında veya hür erkeklerin cariyelerle ilişkileri suç sayılmazken (Madde,190/194), anneye, kız kardeşe, babanın oğluna tecavüzü ölüm cezası (Madde, 189) görürdü.³⁴⁶ Erkeğin; annesi, kızı ya da kız kardeşi ve yengesiyle (ancak kocası hayatta ise) kurduğu ilişkiler kesin bir dille yasaklanmıştır (195/A).³⁴⁷ Erkeğin, kardeşinin hayatta olup olmamasına göre kanun maddesi değişiklik göstermektedir. Erkeğin kardeşinin hayatta olmadığı durumlarda kanun maddesi kişiye ceza vermemektedir. Bu maddeden leviratın varlığı ortaya çıkmaktadır.³⁴⁸

Kanun maddeleri evli olan kadınla, kocası yanında olmayan kadına farklı uygulamalarda bulunurdu. Kocası olmayan kadının yaptığı eylem suç sayılmazken, evli kadının eylemi ölüm cezası (Madde,197) gerektiren bir durumdu. ³⁴⁹ Aile arasındaki cinsel ilişkiler kesin bir dille yasaklanmışken, oğlun ölümünden sonra kayınpederin gelinini alması (Madde,193) hak olarak görülmüştür. ³⁵⁰

³⁴⁶ Çelebi,2007:118.

³⁴⁷ Martino,2006:86.

³⁴⁸ Öz,2008:29.

³⁴⁹ Kınal,1991,153.

³⁵⁰ Kınal,1991:154.

Kanun maddelerinin 17. ve 18. maddeleri de kadınlarda bebek düşürmeyle ilgilidir. Bebek düşmesiyle ilgili cezalar bebeğin ayına göre değişirdi. Bebek büyüdükçe, kişilere verilen cezalarda artmaktadır.³⁵¹

Hititlerde sanığın masumiyetini ispat etmek için yemine başvurulur, bu yeterli olmazsa Sami kavimlerde yapıldığı gibi kişi Nehir tanrısının yargılamasına başvurulurdu.³⁵² Hitit kanunlarında çok ender olarak Nehir Ordali'ne (Tanrısal Yargılama) rastlanmaktadır. Hitit yaşamında din çok önemli bir yer tutsa da, derlenen kanun maddelerinde tanrı müdahalesine çok yer verilmemesi, Hitit kanunlarının laik özelliğini göstermektedir.³⁵³

Kadının miras ve veraset konularındaki hakları Hitit Kanunun 27. maddesinde ifade edilmektedir.³⁵⁴

Hitit Kanunun 197. maddesinde kadının zina suçu karşısında alacağı cezalar, 198. maddede ise nasıl yargılanacağına dair bilgiler verilmektedir. Kocanın, karısını affetmesi durumunda zina yapan adamında sağ kalacağı, ancak bu koca için utanç verici bir durum olacağı için, kadının aşığına ceza olarak başını örtmesi yaptırımı uygulanmaktadır. Aksi taktirde kralın kadının ve aşığının ölüp ölmemelerine karar vereceği ifade edilmektedir.³⁵⁵ Olay anında karısını ve aşığını gören adam onları öldürürse yasa adama ceza vermemektedir. Koca onları öldürmez öylece bırakırsa, kralın mahkemesinde yasal tazminat isteme hakkına sahiptir. Koca, karısının aşığıyla bir tazminat karşılığı anlaşmaya varabilmektedir. Anlaşmada, karısını boşayan adam karısını başkasına 12 gümüş şekele satabilmektedir (Madde/ 178). Tüm bu maddelerden Hitit toplumunun zina konusunda aile birliğinin düzeni için kadına asla taviz vermediği görülmektedir.

³⁵¹ Çelebi,2008:119.

³⁵² Alp,1947:480.

³⁵³ Martino,2006:87.

³⁵⁴ Bryce 2003:134-148.

³⁵⁵ Imparati,1992:278.

Hitit toplumunda boşanmak için eşten soğumak ve başkasını bulmak yeterli görülmektedir. Boşanmayı kadın da, erkek kadar rahat başlatabilir ve çiftlerin ayrılması durumunda mal ve çocuk paylaşımı yasalar tarafından belirlenir. Resmi evliliklerde çiftin malları eşit olarak paylaşmakta, çocukların paylaşımı ise eşlerin sosyal statüsüne göre yapılmaktadır. Kanunun 31. maddesine göre hür erkek ve bir cariyenin evliliğinden doğan çocukların paylaşılmasında, çocuklardan bir tanesi annede, diğerleri babada bırakılmaktadır.³⁵⁶

Hitit toplumunda erkeğin belirgin üstünlüğüne rağmen, erkek ve kadını aile ve evlenme ilişkilerinde eşit tutan, zaman zaman da kadına ayrıcalık tanıyan hükümler bulunmaktadır. Bir yasa maddesine göre; anne oğlunu reddedebilmekte diğerine göre ise kadın, kızının evliliğinin tasarlanmasında kocası ile birlikte ortak hareket edebilmektedir.³⁵⁷

³⁵⁶ Çelebi,2007:126.

³⁵⁷ Sevinç, 2008: 11-32.

IV. BÖLÜM

4.1. MISIR, MEZOPOTAMYA VE ANADOLU KADINININ MUKAYESESİ

4.1.1. MISIR VE ANADOLU KADINININ MUKAYESESİ

Mısır ve Anadolu toplumu için ataerkil yapı ortak özelliklerdendi. Mısır'da çiftler arasında bir düğün töreni yapılmazdı. Aynı dönemde Anadolu'da, Mısır'dakinden farklı olarak, evlilikler belirli sırayla yapılan törenlerden oluşurdu.³⁵⁸

Her iki toplumda aynı olan, evlilikleri kayıt altına alan sözleşmelerdi. Ancak bu sözleşme Mısır toplumunda çiftlerin evliliklerini değil daha çok olası boşanma durumlarında neleri kazanıp neleri kaybedeceklerini ifade eden bir belgeydi.³⁵⁹ Anadolu toplumunda Asur Ticaret Kolonileri döneminde yapılan evlilikler kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınmayan ve resmi birimler tarafından onaylanmayan evlilikler geçersiz sayılmıştır.

Mısırlı kızlar için evlilik yaşı, Anadolu'daki kızlardan daha büyüktür. Mısırdaki çiftler evlendiklerinde Anadolu toplumundaki gibi aileleriyle birlikte ya da isterlerse kendi başlarına kalabilecekleri evlerde de yaşayabilirlerdi. Ailelerle birlikte yaşanan evliliklerden Mısır'da bir iç güveylik âdeti olduğu sorusuna cevap vermek mümkün değildir. Mısırlı kadınların baba evinden getirdikleri çeyizleri her durumda kendilerinde kalırken³⁶⁰, Anadolu'da erkeğin iç güveyi olduğu durumlarda çeyiz kadının ailesine teslim edilirdi³⁶¹.

³⁵⁸ Darga,1984:64.

³⁵⁹ Haktanır,2010:127

³⁶⁰ Baines, Jaramir,1986:201-202.

³⁶¹ Yakar,2007:61

Tek eşlilik Mısır'da ve Anadolu'da görünürde yoktur. Ancak Anadolu'da kadının 2-3 yıl içinde çocuğunun ve özellikle erkek çocuğunun olmaması durumunda kadın kocasına bir cariye ile evlenebilme hakkı tanımaktadır. Mısır'da ise kadının çocuğunun olmaması halinde erkek kadını boşayabilir.³⁶²

Mısır toplumunda levirat türü evliliklere rastlanmazken, evlilik öncesi yaşanan birliktelikler toplumda hoşgörü ile karşılanmaktadır. Bekâretin ise önemsenen bir konu olmadığı görülmektedir.³⁶³ Anadolu'da MÖ II. bin yılda levirat evlilikler görülmezken, bu tür evlilikler Anadolu'ya Hititlerle birlikte girmiştir. Bekâret ise Anadolu'da önemsenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mısır ve Anadolu toplumunda, evliliklerin asıl amacı soyun devam ettirilmesi isteğinden kaynaklanmakta ve çocuk sahibi olamamak çiftleri boşanmaya kadar götürebilmektedir.

Mısır ve Anadolu toplumunda ortak olan konulardan bir tanesi de kadının zinasının kesinlikle affedilmemesidir. Her iki toplumda da kişilerin benzer suçlar karşısında alacakları ceza ve yargılanma usullerinin aynı olduğu görülmektedir.

Mısır toplumunda mal paylaşımı konusunda bir eşitlik yoktu, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri döneminde boşanmalarda mal kadın ve erkek arasında eşit miktarda paylaştırılmaktaydı. Hititler döneminde ise, boşanmalarda mallar yine taraflar arasında eşit şekilde paylaştırılırdı.

Her iki toplumda da kadınlar ebelik ve sütannelik gibi ortak görevleri yerine getirmekteydiler.

³⁶² Haktanır,2010:128.

³⁶³ Dougllas,Teeter,2003:95.

Mısırlı kadınlar kıyafetlerini ketenden yaparlardı ve üzerini de boncuklar ve çeşitli renklerden oluşan iplerle süslerlerdi. Ayrıca kadınlar toplumdaki konumlarını belli eden peruklar takarlardı.³⁶⁴ Anadolu'da yaşayan kadınlar ise, bedenlerini baştan ayağa örten kıyafetler giyerlerdi. Bu kıyafetlerin altına da evin içinde giydiklerin günlük kıyafetleri giyerlerdi.³⁶⁵

Mısırlı kadınların Anadolu da olduğu gibi yönetimde çok etkili olmadıklarını görülmektedir. Mısırdaki ülkeyi yöneten kadın firavun Hatşepsut dışında başka bir kadın firavun örneği yoktur. Anadolu'da ise kral ile birlikte ülke yönetiminde söz sahibi olan Puduhepa'dan bahsedilmektedir. Ancak her iki toplumda da örnekler son derece sınırlı sayıdadır. Mısır ve Anadolu da yöneticilerin bir hareme sahip oldukları ancak kraliçe olacak kadının asil olması özelliğine vurgu yapılmaktadır.

Mısır ve Anadolu'da kadınlar ticaret hayatına ancak ev içlerinde dâhil olmuşlardır. Mısır'da kadınlar ev içinde dokuma faaliyetlerinde bulunmuşlar ve ülkede dokuma sanayinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır.³⁶⁶ Anadolu da ise, kadınlar Asur ticaret kolonileri döneminde bir erkek kadar ticaret hayatının içinde yer almışlardır. Sadece eşleriyle birlikte değil, kendi başlarına da ticaret hayatına katılmışlardır. Hititlerde ise, yine Mısır toplumunda olduğu gibi, kadınlar cinsiyetlerinin kendine biçtiği işlerle ilgilenmişler ve bu şekilde iktisadi hayatta yer almışlardır.

Mısır ve Anadolu da kadınlar bir tanrıça hizmetine girerek yaşamlarının geri kalan kısmını tanrıçalara adayarak geçirirlerdi. Bu kadınlar müzik, dans vb. görevleri yerine getirirlerdi. Ayrıca cenaze törenlerin de ağlamak üzere kiralanan kadınlar da Mısır ve Anadolu da ortak olarak kadınların yerine getirdikleri bir görevdi. Bunların dışında, Mısır'da, Anadolu'dan farklı olarak tapınak fahişeliği geleneği yoktu.

³⁶⁴ Haktanır,2010:134

³⁶⁵ Ünal,2005:108

³⁶⁶ İnan,1992:201

4.1.2 MEZOPOTAMYA VE MISIR KADINININ MUKAYESESİ

Mısır toplumunda ve Mezopotamya'da ataeril yapı ortak özelliklerdendir. Mısır toplumunda olduğu gibi Mezopotamya'da da ortak olarak evlilikler kayıt altına alınırdı.³⁶⁷ Ancak Mısır'da Mezopotamya'da olduğu gibi sözleşme yapılmayan evliliklerin geçersiz sayılacağı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Erkeğin kız için bir hediye vermesi de yine iki toplum için ortak özelliklerdir.

Levirat türü evlilikler Mısır toplumunda görülmezken³⁶⁸, Mezopotamya'da çok sık uygulanan ve geleneksel hale gelen bir evlilik türüdür. Mezopotamya'da levirat evlilikler kanun maddelerine dâhil edilmiş ve yasallaştırılmıştır.³⁶⁹

Evli çiftler Mısır ve Mezopotamya toplumunda istedikleri yerde yaşama imkânına sahiptiler. İç güveylik âdeti Mısırlılarda görülmezken, Mezopotamya'da görülen bir evlilik biçimidir.

Çocuk sahibi olmak Mısır ve Mezopotamya da çok büyük bir öneme sahiptir. Mısır'da çocuk sahibi olamayan çiftlere boşanma imkânı verilmektedir.³⁷⁰ Ancak Mezopotamyalı kadın çocuk sahibi olamamışsa, o zaman eşinin üzerine getirdiği ikinci kadını kabul etmek zorundadır. Mezopotamya da kadınlar boşanma hakkına sahip değildir.

Mısır ve Mezopotamya'da kadın zina suçu karşısında affedilmemekte ve nehir yargılaması ile cezalandırılmaktadırlar. Mısır'da kadının hayatını erkeğin bağışlayacağına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, Mezopotamya'da erkek isterse zina yapan eşinin hayatını bağışlama yetkisine sahiptir.

³⁶⁷ Macqueen,1964:75

³⁶⁸ Douglas,Teeter,2003:95

³⁶⁹ Kramer,2002:133

³⁷⁰ Haktanır,2010:142-143

Mısır'da kadınlar boşanma hakkına sahiptir ve boşanma durumunda bir miktar mal ile baba evine dönebilir.³⁷¹ Mezopotamya'da ise, kadının boşanması ilgili haklar dönemine göre farklılık göstermektedir. Sumerlerde kadının boşanmaya hakkı yokken³⁷², Babillerde kadına boşanma hakkı verilmekte ve boşanmalar resmi makamlar huzurunda kanunlara uygun olarak yapılmaktadır.³⁷³ Asur'da ise, kadın boşanma talebinde bulunabilir. Boşanma isteğinde bulunan taraf diğerine 1-5 mina arasında değişen miktarlarda gümüş ödemek zorunda bırakılır. Mısır'da kadının zina suçu sabit görüldüğünde erkek kadına herhangi bir şey vermeden boşayabilir.

Mısır ve Mezopotamya'da kadınlar ortak olarak sütannelik, ebelik gibi görevleri yerine getirilmektedirler. Ancak Mısır'da, Mezopotamya'dan farklı olarak kâtiplik görevini yapan kadınlar görülmektedir.³⁷⁴

Mısırlı kadınların kıyafetleri ketenden yapıldı, üzerleri boncuklar veya çeşitli renklerden oluşan iplerle süslenirdi. Ayrıca kadınlar toplumdaki konumlarını belli eden peruklar kullanırlardı.³⁷⁵ Mezopotamya'da Mısır toplumunda farklı olarak özellikle Asurlular döneminde kadınların sokağa çıkarken başlarını örtmeleri gerekirdi. Başörtüsü kadınların evli olduklarını belirlemek üzere takılırdı. Bekârların ve fahişelerin başörtüsü takma zorunlulukları yoktu.³⁷⁶ Babiller döneminde ise, kadınların başörtüsü takmadıkları ancak omuzlarından aşağı sarkan kıyafetler giydikleri belirtilmiştir.³⁷⁷

Mısır toplumunda halk kesiminde ensest ilişkilere rastlanmazken, yakın akraba ile evlilikler görüldü.³⁷⁸ Mezopotamya toplumunda da özellikle Babiller döneminde

³⁷¹ Haktanır,2010:130

³⁷² Kuhrt,2009:81

³⁷³ Kılıç,Duymuş,2009:34

³⁷⁴ Kelengel,2001:247

³⁷⁵ İnan,1992:358.

³⁷⁶ Nejat,Nemet,2002:118.

³⁷⁷ Contenau,1959:15.

³⁷⁸ Haktanır,2010:76.

Hammurabi Kanunlarında ensest ilişkiler kesin bir dille yasaklanmıştır.³⁷⁹ Ancak Mısır'dan farklı olarak yakın akraba ile evlilikler görülmektedir. Ayrıca Mezopotamya'da levirat türü evliliklerin Hammurabi Kanunun 154. ve 158. maddelerinden Babil toplumunda, Orta Asur Kanunun 30. ve 43. maddelerinden de Asur toplumunda varlığı anlaşılmaktadır.³⁸⁰ Ancak Mısır'da Mezopotamya'dan farklı olarak levirat türü evliliklere rastlanmamaktadır.

Mısırlı kadınlar Mezopotamya'da yaşayan kadınlardan farklı olarak sadece dokuma faaliyetlerinde bulunarak ülke ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Mezopotamyalı kadınlar özellikle Asurlar daha aktif olarak ticaret hayatında bulunmuşlar ve tüccar kimliğini alarak tarihi belgelere isimlerini yazdırmışlardır.

Mısır'da tapınak fahişeliği âdeti görülmemektedir. Hatta cinsel birliktelikten sonra tapınaklara girilmesi yasaklanmıştır. Mezopotamya'da Sumerler zamanında kadınlar tapınak fahişeliği yapmakta, ayrıca fahişe olarak görev yapan kadınlar ebelik ve sütannelik görevlerini de yerine getirmektedirler. Tapınakta rahibe olarak görev yapan kadınların bir kısmı evlenebilirken, bir kısmı evlenmez ve çocuk sahibi olamazdı.³⁸¹ Asurlular zamanında rahibelerin bir tür tapınak fahişesi oldukları ve şarkı söyledikleri belirtilmektedir. Ayrıca kadınlar tıpkı Mısır toplumunda olduğu gibi cenaze törenlerinde ağlamak üzere kiralanmaktadır.

Mezopotamya'da bebeğin düşmesine sebep olmak ceza almayı gerektiren bir durumdur. Hammurabi Kanunları ve Orta Asur Kanunları bize bebeğin düşmesine sebep olunması halinde kişilerin alacakları cezaların türleri hakkında bilgilendirmektedir.³⁸² Ancak böyle bir bilginin Mısır toplumunda varlığı belirtilmemektedir.

³⁷⁹ Tosun, Yalvaç, 2002:200.

³⁸⁰ Tosun, Yalvaç, 2002:250-253 .

³⁸¹ Klengel, 2001:247.

³⁸² Tosun, Yalvaç, 2002:255.

4.1.3. ANADOLU VE MEZOPOTAMYA KADINININ MUKAYESESİ

Anadolu ve Mezopotamya toplumunda, evlilik için belirli törenlerin yapılması ortak özelliklerdir. Erkeklerin kadınlar için başlık vermesi ve kadınların baba evinden çeyiz getirmeleri farklı isimler taşısa da ortak kültür öğeleridir.

Anadolu ve Mezopotamya’da kızların küçük yaşta nişanlanmaları âdeti vardı. Ayrıca her iki toplumda levirat türü evlilikler bulunmaktadır. Evlilik öncesi yaşanan birliktelikler Anadolu’da hoş karşılanmazken, Kramer’in verdiği bilgilere dayanarak bu konunun Mezopotamya’da önemsenmediğini söylemek mümkündür.³⁸³

Çocuk Anadolu ve Mezopotamya toplumunda neslin devamı için gerekli görülmekte ve çocuk sahibi olmak son derece önemsenmektedir. Anadolu’da ve Mezopotamya’da çocuk sahibi olmamak boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir.

Anadolu ve Mezopotamya’da kadının zina suçu kesinlikle affedilmez ve kişiler nehir yargılamasına başvurulmaktadır.³⁸⁴ Ancak kadının hayatı Anadolu ve Mezopotamya’da erkeğin inisayifine bırakılmakta, erkek kadının affedilmesi veya öldürülmesine karar verici olabilmektedir. Kanunun böyle bir durumda erkeğe herhangi bir ceza vermesi söz konusu değildir.³⁸⁵

MÖ II. bin yılda Anadolu’da boşanmalarda ev, çiftler arasında eşit olarak paylaştırılırdı. Özgür bir adam ve köle kadının evliliğinde, mallar eşit olarak paylaştırılır, ancak çocuklardan sadece bir tanesi annede bırakılırdı. Hititler döneminde ise, boşanmalarda mallar eşit olarak paylaştırılır, eşlerin statüsü eşitse çocuklardan biri annede diğerleri babada kalırdı. Eşitlik yoksa çocukların tamamı

³⁸³ Kramer,2002:133

³⁸⁴ Tosun,Yalvaç,2002:199

³⁸⁵ Collins,2007:124

babada kalırdı. Kadınlar da boşanmayı erkekler kadar rahat başlatabilirlerdi.³⁸⁶ Mezopotamya'da Sumerler döneminde kadınlar boşanma hakkına sahip değillerdi. Boşanma talebinde bulunan kadınlar nehre atılarak cezalandırılırdı. Babil ve Asur döneminde kadın boşanma hakkına sahipti. Boşanma talebinde bulunan kişi kadın veya erkek olsun fark etmeden diğer tarafa 1-5 mina arasında değişen miktarlarda para cezası ödemekle yükümlü tutulurdu.³⁸⁷

Kadınlar her iki toplumda da ebelik mesleği ile meşgul olmaktaydılar. Anadolu toplumunda kadınların okuryazar oldukları, Mezopotamya'da da özellikle Babiller döneminde bazı şehirlerde kadınların yazıcı olarak görev yaptıklarını söyleyebiliriz.

Anadolu'da kadınlar, bedenlerini baştan ayağa örten kıyafetler giyerlerdi. Bu kıyafetin altında da evin içinde giydikleri günlük kıyafetler bulunurdu. Mezopotamya da özellikle Asurlular zamanında kadınların sokağa çıkarken başlarını örtmeleri gerekirdi.³⁸⁸ Bekârların ve fahişelerin ise başörtüsü takma zorunlulukları yoktu. Babiller döneminde ise, kadınlar omuzlarından aşağı sarkan kıyafetler giyerlerdi.³⁸⁹

Anadolu'da kadınların evlenme törenleri sırasında bir örtü taktıkları belirlenmiştir. Mezopotamya'da ise, kadınlar Asurlular döneminde başlarını örtmekteydiler. Özellikle evlilikle birlikte, evliliği belirleyen bir işaret olarak kadınların başörtüsü takmaları bekleniyordu.

Anadolu ve Mezopotamya toplumunda ortak olarak ensest ilişkiler kesin bir dille yasaklanmıştır.

³⁸⁶ Bilgiç, 1982:227.

³⁸⁷ Kuzuoğlu,2004:56.

³⁸⁸ Nejat, Nemet,2002:135.

³⁸⁹ Contenau,1959:15.

Anadolu ve Mezopotamya'da kraliçelerin yönetimde etkili oldukları söylenemez. Harem kurumu her iki toplumunda ortak bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu ve Mezopotamya'da Asur Ticaret Kolonileri döneminde kadınların ticaret hayatına katıldıkları bilinmektedir. Kadınlar eşlerinden bağımsız olarak ticari faaliyetlerin içine dâhil olmuşlardır.³⁹⁰ Hititler döneminde ise kadınlar daha çok tapınak organizasyonu çerçevesinde ekonomik hayata dâhil olmuşlardır.³⁹¹ Mezopotamya'da ise kadınların ticari faaliyetleri Babiller dönemine kadar devam etmiştir. Babiller döneminde kadınlar toptan bira satışıyla ilgilenmişlerdir.³⁹²

Anadolu ve Mezopotamya da kadınlar ortak olarak müzik yapmak, dans etmek gibi etkinliklere katılmışlardır. Her iki toplumda kadınların tapınak fahişesi olarak görev yaptıkları ve cenaze törenlerde ağlamak üzere kiralandıkları belirlenmiştir.³⁹³

Mezopotamya'da bebeğin düşmesine sebep olmak ceza almayı gerektiren bir durumdur. Babil ve Asur toplumunda, verilen cezaların kişilerin statüsüne göre değiştiği bilinmektedir ve kısassa kısas prensibinin uygulandığı kanun maddelerinde belirtilmektedir. Ancak böyle bir bilginin Anadolu toplumunda varlığı bilinmemektedir.³⁹⁴

³⁹⁰ Kınal,1991:75

³⁹¹ Yakar,2007:44.

³⁹² Nemet,Nejat,2002:135.

³⁹³ Black,Green,2003:79.

³⁹⁴ Kuzuoğlu,2004:56.

SONUÇ

Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da Kadın isimli çalışmamızda, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu toplumlarında kadının sosyal, siyasi, iktisadi, dini ve hukuki hayattaki konumu ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kadının toplum hayatındaki yeri ve erkeğe göre konumu anlatılmaya çalışılmıştır.

Birbirinden farklı coğrafyalarda hüküm sürmüş devletlerde kadının durumu, hakları, giyimleri ve erkeğe göre konumu tezde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kadın olgusu, Eskiçağ toplumlarından günümüze kadar tartışılmıştır. Yaşamın her alanında insanlar karşımıza kadın ve erkek olarak çıkmışlardır. Özellikle kamusal alanda kadın her zaman erkeğin gerisinde kalmıştır.

Kadının hakları ve kadına verilen değer Mısır, Mezopotamya ve Anadolu da farklılık göstermektedir. Evlilik kurumuyla başlayan aile birliği kanunlar çerçevesinde koruma altına alınmıştır. Görünürde tek eşli olan evlilikler, erkeğin isteğine göre ve erkeğin çocuk sahibi olup olamamasına göre değişiklik göstermektedir. Bu durumda erkekler ikinci evliliklerini yapabilir ve bu da tek eşliliği ortadan kaldıran bir durum olarak karşımıza çıkar. Boşanmalar ise erkekler tarafından talep edilmektedir. Kadının boşanmayı istemesi halinde kadın bu isteği neticesinde caydırıcı bir ceza ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Zina konusuna her üç toplumda da çok sert yaklaşılmaktadır. Zina yapan kişiler özellikle kadınlar kanunlar tarafından ağır yaptırımlara tabi tutulmaktadırlar.

Siyasi hayatta kadınlar yönetime dâhil olabilmişlerdir. Kraliçelik makamının dışında prensesler de devlet menfaatlerini korumak üzere siyasi arenada yerlerini almışlardır. Diplomatik ilişkilerin neticesi olarak kendi iradelerinin dışında devlet yöneticileriyle evlenmek zorunda bırakılmışlardır.

İktisadi hayatta kadın özellikle Mezopotamya ve Anadolu'da yaşayan kadınlar ticari faaliyetlere katılarak ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur. Mısırlı kadınlar da dokuma sektöründe faaliyet göstermişler ve dokumanın ülkede önemli sanayi kollarından biri haline gelmesini sağlamışlardır.

Kadınlar dini hayatta, birbirinden farklı isimlerden oluşan rahibelik görevinde bulunmuşlardır. Rahibelerin şarkı söylemek, dans etmek ve tanrıça kültlerine hizmet etmek gibi görevleri bulunmaktaydı. Eskiçağ toplumlarında çok geniş bir uygulama sahası bulan tapınak fahişeliği görevi Mezopotamya ve Anadolu da yaygınken, Mısır toplumunda yoktu.

Hukuk alanına bakıldığında ise, kadınlar vasiyet ve miras bırakabilme, mirastan pay alabilme, evlatlık edinebilme gibi haklara sahiptiler. Evlilikleri kanun maddeleriyle garanti altına alınmıştır. Olası boşanma durumunda erkekler karşısında bazı haklar elde edebilmişlerdir.

KAYNAKÇA

AKŞİT, Niyazi, Mezopotamya Maddesi, A'dan Z'ye Tarih ve Kültür Ansiklopedisi, II. Cilt, Serhat Yayınevi, Ankara,2004

AKURGAL, E., **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, İzmir,1995

AKURGAL, E., The Hattian and Hittite Civilazitions, Ankara, 2001

ALBAYRAK İrfan, “Koloni  ağında Yerli Bir Bayan ‘Madawada’”, **III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara, Uyum Ajans Yayınları, 1998

ALP, Sedat, “Hitit Kanunları Hakkında, **DTCF Dergisi**, Sayı V, Ankara, 1947, S.465-482

ALP, Sedat, **Hitit  ağında Anadolu**, Ankara, Tübitak Yayınları, 2000

ALP, Sedat, “Hitit Kanunları Hakkında “, **DTCF Dergisi**, Cilt V, Sayı 5, 1947, s.465-482.

ALP, Sedat, **Hitit G ne i**, Ankara, Tübitak Yayınları, 2003

ASHTON, Sally-Ann, **The Last Queens Of Egypt**, London, Harlow Pearson / Longman, 2003

BAINES, John, MALEK, Juromir, “Mısır” ,  ev: Zeynep Aruoba, Oruç Aruoba, **Atlalı Büyük Uygarlık Ansiklopedisi**, Cilt II, 1986,s 240

BALKAN, Kemal, Eski Asur ve Anadolu’da Kızların  ocuk Ya ta Ni anlanması, **Belleten**, Cilt, LI, Sayı, 200, Ankara,1987

BERTMAN, Stephen, **Handbook To Life In Ancient Mesopotamia**, Newyork Library of Congress Cataloging –in Publication Data,2003

BİLGİÇ, Emin, ” Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve Ananesi” **DTCF Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 3-4, Ankara,1963,s 103-109

BİLGİÇ, Emin, “Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz; Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri, **Atatürk’ün 100.Doğum Yılına Armağan Dergisi**, Ankara,1982

BLACK, J, GREEN, A, **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfridler, Semboller**, Yay. Haz. Necdet Hasgöl, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003

BOTTERO, Jean, **Eski Yakındoğu (Sumer’den Kutsal Kitap’a)** , Ankara, Dost Kitabevi, 2005

BOTTERO, Jean, **Everyday Life in Ancient Mosopotamia**, Editions du Seuil, The Joins Hopkins University Press, GreatBritian, 2002

BOTTERO, Jean, **Kültürümüzün Şafağı Babil**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009

BOTTERO, Jean, Mezopotamya, **Yazı, Akıl ve Tanrılar**, Çev. M.Emin Özcan-Ayten Er, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003

BRANDOU, Birgit, SCHİCKERT, Hartmut, **Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu**, Çev: Nazife Mertoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2003

BRYCE, Trevor, **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**, Çev: Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi, , 2003

COLLİNS, Billie Joan, **The Hittites and Their World**, Atlanta,, Society of Biblical Literature, 2007

CONTENAU, Georges, **Everyday life in Babylon and Assyria**,London, 1959

ÇAĞIRGAN, G. “ Mezopotamya’da Kutsal Evlilik”, **X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt IX, Sayı 10, Ankara, 1990, s.1-5

ÇAYLI, Pınar, “Prehistoriya’dan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması”, **Colloquim Anatolicum VII**, 2008,

ÇELEBİ, Binnur, Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri Ve Önemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2007

ÇETİN, Cengiz, Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli, **AÜDTCF Dergisi**, Cilt,48, Sayı, 2008, S. 111-126

DARGA, Muhibbe, **Eski Anadolu da Kadın**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984

DE MARTİNO, Stefano, **Hititler**, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2006
DIAKOV, V. , **İlkçağ Tarihi I**, V yayınları Ankara, 1987

DİNÇOL, Belkıs, **Eski Önasya Toplumlarında Suç ve Ceza Kavramı**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003

DİNÇOL, Belkıs, **Eski Önasya ve Mısır’da Müzik**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2006

DOUGLES, J., TEETER, Brewer and Emily, **Egypt and The Egyptians**, Cambridge,2003

EĞİLMEZ, Mahfi, **Hitit Ekonomisi**, İstanbul, Ege Yayınları, 2005

ERGİNÖZ, Gaye, **Hititlerde Anatomi ve Tıp**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999

ERTEM, H., “Hattiler ve Hititler Döneminden Eski Türklere, Osmanlılara ve Günümüz Anadolu’suna Kadar Uzanan Bazı Benzer Unsurlar-I, **Archivum Anatolicum (Anadolu Arsivleri)**, A.Ü.D.T.C.F. Eski Çağ Dilleri ve Kùltürleri Y., No:381 Cilt:VI, Sayı:2Ankara,2003, s.39- 72.

FREEMAN, Charles, **Mısır, Yunan, Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Çev: Suat Kemal Angı, Ankara, 2003

FRIEDEL, Egon, **Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi**, Çev: Ersel Kayaoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2006

GÜNALTAY, Şemseddin, **Yakın Şark I, (İran- Mezopotamya)** , Ankara, TTK Yayınları, 1987

GÜNALTAY, Şemseddin, **Yakın Şark II (Elam- Mezopotamya)**, Ankara, TTK Yayınları, 1987

GÜNBATTI, Cahit, “Kültepe Tabletlerine Göre Kadının Ticari Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler” , **XI. TT Kongresi Bildirileri**, Cilt 1, Ankara, 1994

GÜNBATTI, C. “Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bir Tablet”, **III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)**, Ankara, 1998.131- 155.

GÜNDÜZ, Altay, **Eski Mezopotamya ve Mısır**, İstanbul, Büke Yayınları, 2002

GÜRİZ, Adnan, **Hukuk Başlangıcı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996

GURNEY, Robert Oliver, **Hititler**, Ankara, Dost Kitabevi, , 1990

HAKTANIR, Handan, **Bir Avuç Mısır**, Lefkoşa, Rüstem Kitabevi, 2010

HARRIS, Rıkvah, “The Organization and Administration of the Cloister in Ancient Babylonia”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 6, Chicago, 1963

HERODOTOS, **Tarih**, Çev: Müntekim Ökmen, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007

HORNUNG, Erik, **Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi**, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004

HORNUNG, Erik, **Mısır Bilimine Giriş**, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004

IMPARATI, F, **Hitit Yasaları**, Çev. Erendiz ÖZBEYOĞLU, Ankara, İtalyan Kültür Heyeti, 1992

İNAN, Afet, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Ankara, TTK Yayınları, 1992

KARAUĞUZ, Güngör, **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2004

KINAL, Firuzan, “Eski Anadolu’da Kadının Mevkii”, **Belleten** Cilt, XX, Sayı, 79, 1956, 355-366

KINAL, Firuzan, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, Ankara, Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1991

KIRSCHBAUM, Eva, **Asurlular, Tarih, Toplum, Kültür**, İzmir, İlya İzmir Yayınevi Matbaası, 2004

KILIÇ, DUYMUŞ, Yusuf, Hande, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler), **Türkiye Sosyal Araştırmaları Dergisi**, S: 1,Cilt: 13, Nisan, 2009

KLENGEL, Horst, **Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü**, Çev: Nesrin Ünal, İstanbul, Telos Yayınları, 2001

KURTH, Amelie, Çev. Dilek ŞENDİL, **Eskiçağlarda Yakındoğu Cilt I-II (MÖ.3000-330)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009

KUZUOĞLU, Aliye, **Koloni Çağında Anadolu ve Asur’da Kadın**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2004

KOÇ, İlker, **Hititler**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006

KOZBE, G., “Mezopotamya’da Aile ve Evlilik”, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi** Sayı:103-104, İstanbul 2001, s.27-33.

KÖROĞLU, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006

KÖROĞLU, Gülgün, **Anadolu Uygarlıklarında Takı**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2004

KRAMER, Noah Samuel, **Sümerler**, Çev: Özcan Buze, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002

LEICK, Gwendoly, **The Babylonian World**, Routledge, Newyork, 2007

LEICK, Gwendoly, **The Babylonians**, Routledge, Newyork, 2003

LISSNER, Ivar, **Uygarlık Tarihi**, Çev: Adli Moran, İstanbul, Nokta Kitabevi, 2006

MACQUEEN, James, **Babylon**, Frederick A. Praeger, NewYork, 1964

MACQUEEN, James, **The Hittites**, Thomas Hudson, London,1986

MACQUEEN, James, **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Çev: E. Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2001

MARTINO, Stefano de, **Hititler**, Ankara, Dost Kitabevi, 2006

MEMİŞ, Ekrem, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2009

MEMİŞ, Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Ankara, Çizgi Kitabevi, 2005

MEMİŞ, Ekrem, “Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü”, **Belleten** Cilt, LVII, Sayı, 221-223, Ankara,1994

MURAT,L., “Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, **Archivum Anatolicum**, IV, Sayı, II, Ankara,2003, S,89-109

MUTLUAY, N, **İlkçağ’da Ön Asya Uygarlık Merkezlerinde Eğitim**, Ütopya Yayınevi, İstanbul, 2004

NEMET-NEJAT, Karen Rhea, **Daily Life in Ancient Mesopotamia**, Hendrickson Publishers, Atlanta,2002

NİSSEN, Hans, Ana Hatlarıyla Mezopotamya, İstanbul,2004

QATES, Joan , Çev. Fatma ÇİZMELİ, **Babil**, İstanbul, Arkadaş Kitabevi, 2004

ORHUN, Murat, “Hititlerde Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüsklerdeki Etkisi” **Gazi Akademik Bakış**, Cilt,3, Sayı,5, Ankara,2009,231-247

ÖZ, Fatma,”Kültepe Tabletleri Işığında MÖ II Bin’de Kadının İş Hayatındaki Yeri, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı,25, 2008

REYHAN Esmâ, “Hitit Büyü ve Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme, **Archium Anatolicum**, Cilt, VI, Ankara, 2003

REYHAN, Esmâ, ” Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt,2, Sayı,3,2008

ROAF, M., Mezopotamya ve Eski Yakındoğu, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul,1996

SEVER Hüseyin, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı” **Belleten**, Cilt, LVI, Sayı 217, 1992, Ankara, 667-674

SEVER, Hüseyin, “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devirleri”, Cumhuriyetin 60. Yılı Armağanı, **DTCF Dergisi**, Cilt 31, Sayı,1-2, Ankara,1987

SEVİNÇ, Fatma,” Hititlerin Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı,17, 2008

SÜEL,A., “**Hitit Kadınının Hukuki Durumu**” Hititoloji Kongresi Bildirileri , Ünal Ofset, Ankara,1990, s.239-240.

ŞAHİN, Hasan ALİ, “Kultepe Metinlerinde Geçen Rahip ve Rahibeler”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı,8, 1999,143-152

ŞENEL, Alaaddin ,**Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara ,1990

TOSUN, Mebrure, YALVAÇ, Kadriye, **Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002

ÜNAL, Ahmet, **Hititler Devrinde Anadolu III**, İstanbul, Kanaat Matbaası, 2005

ÜNSAL, A., **Anadolu’da Kan Davası**, Çev: N. Öktem, E. Öktem,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2003

VALBELLE, Dominique, **Eski Mısırda Yaşam**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

VERCOUTTER, Jean, **Eski Mısır**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010

YAKAR, J.,**Anadolu’nun Etnoarkeolojisi-Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Çev: S. H. Riegel, İstanbul,Homer Kitabevi, 2007

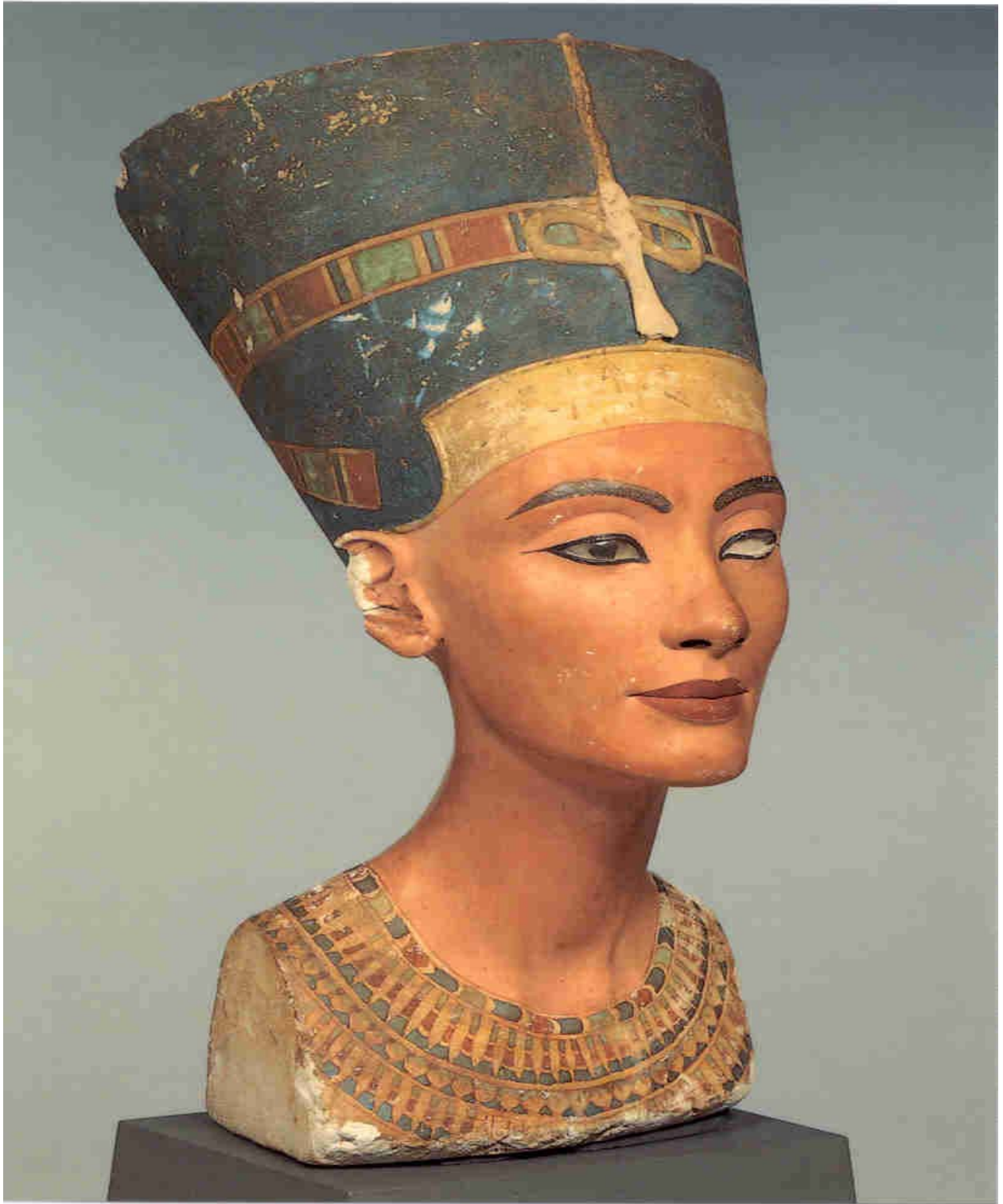
YALVAÇ, K., “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi”, **D.T.C.F.Dergisi**, Cilt 23,Sayı, 1, Ankara, 1965

YAVİ E., N, YAZICIOĞLU ERSAL, **Tarih Öncesi Çağlardan Modern Dünyanın Kaynağı Mısır**, İzmir, 2001

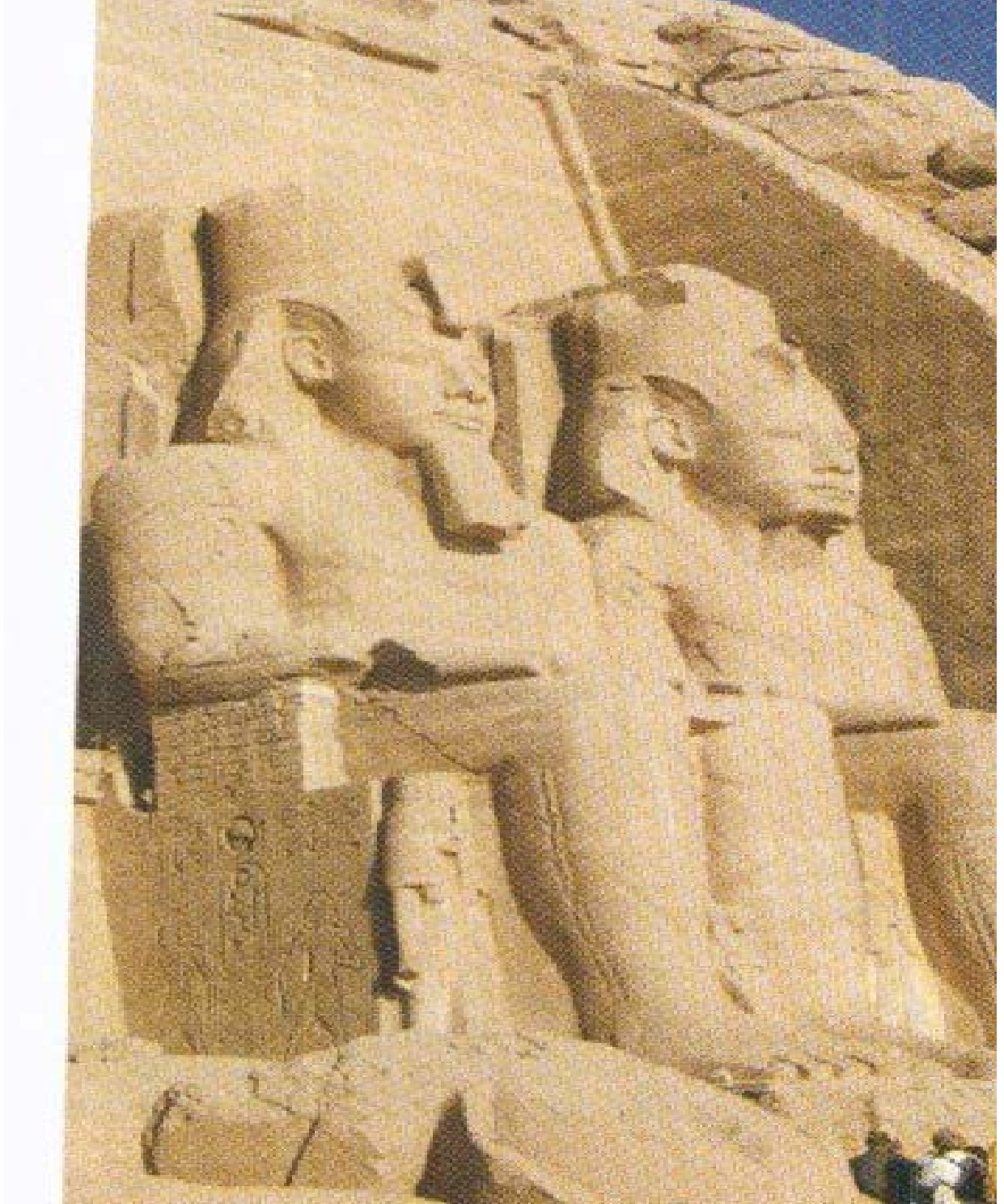
YILDIRIM, Recep, **Uygarlık Tarihine Giriş**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara,2004

YILDIZ, Başak, Hititlerde Aile Hukuku, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2006

FOTOĞRAFLAR

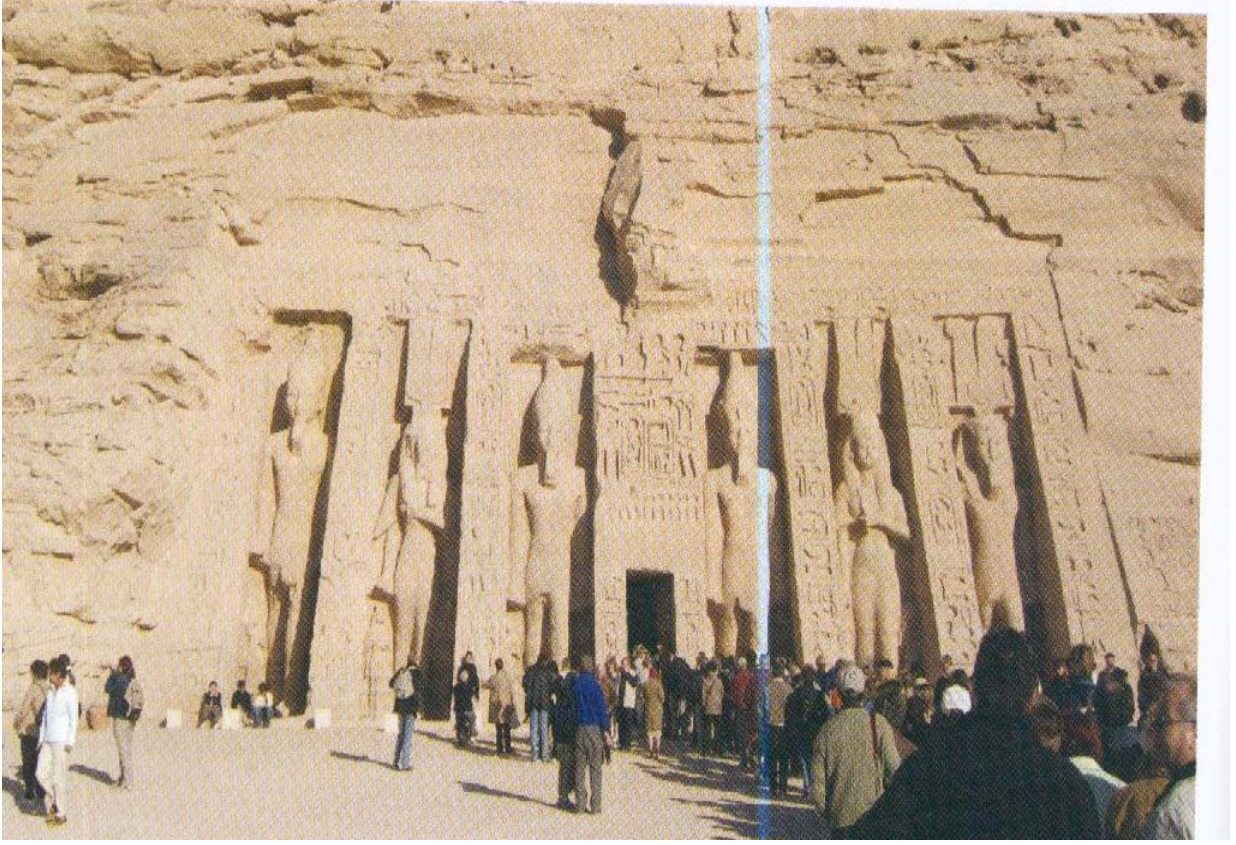

FOTOĞRAF. I NEFERTİTİ BÜSTÜ

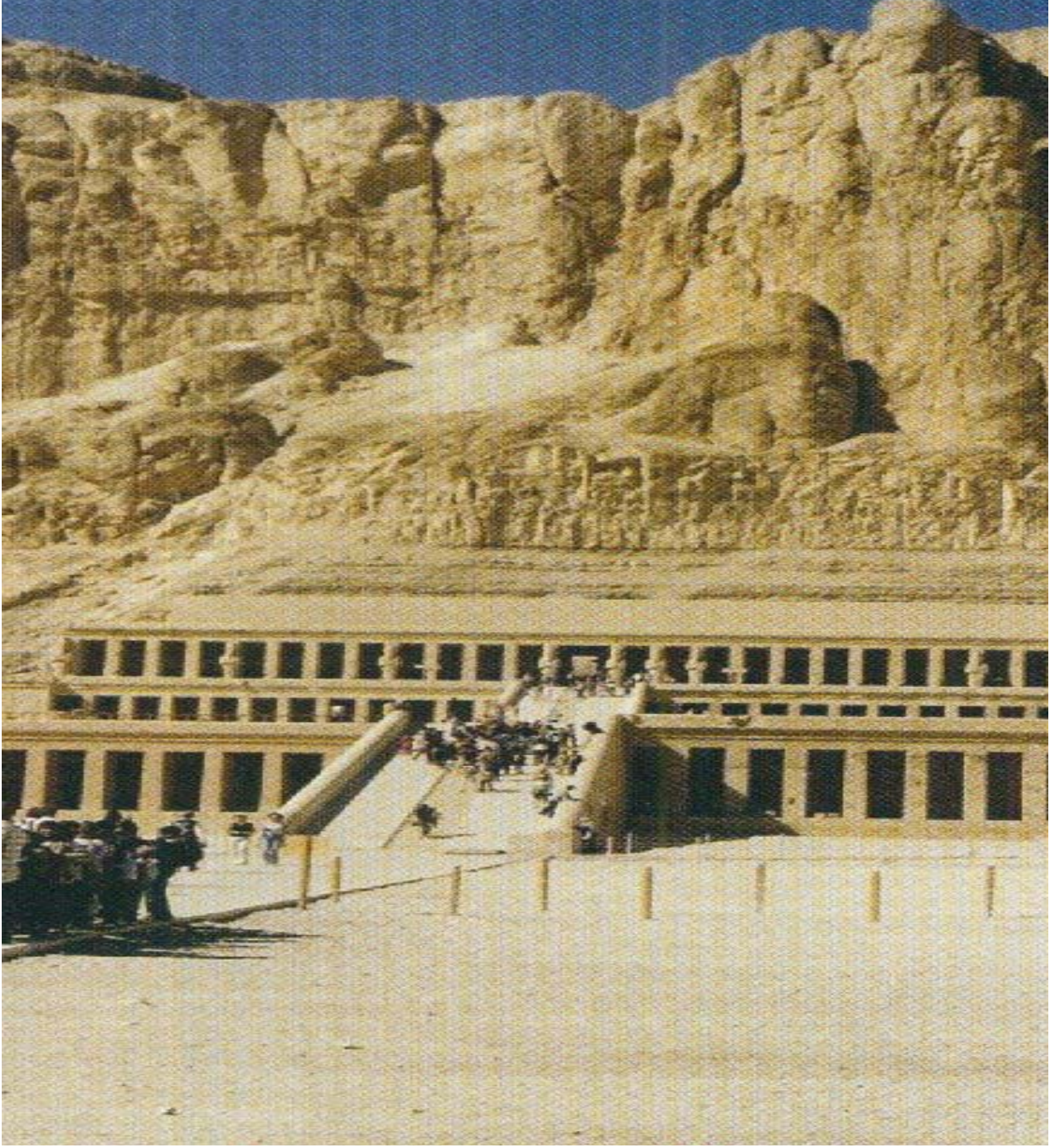
FOTOĞRAF. II ABU SİMBEL'DEKİ RAMSES TAPINAĞINDAN YAKIN PLAN BİR GÖRÜNTÜ

(Handan Haktanır'ın Bir Avuç Mısır Adlı Çalışmasından, Lefkoşa 2010)

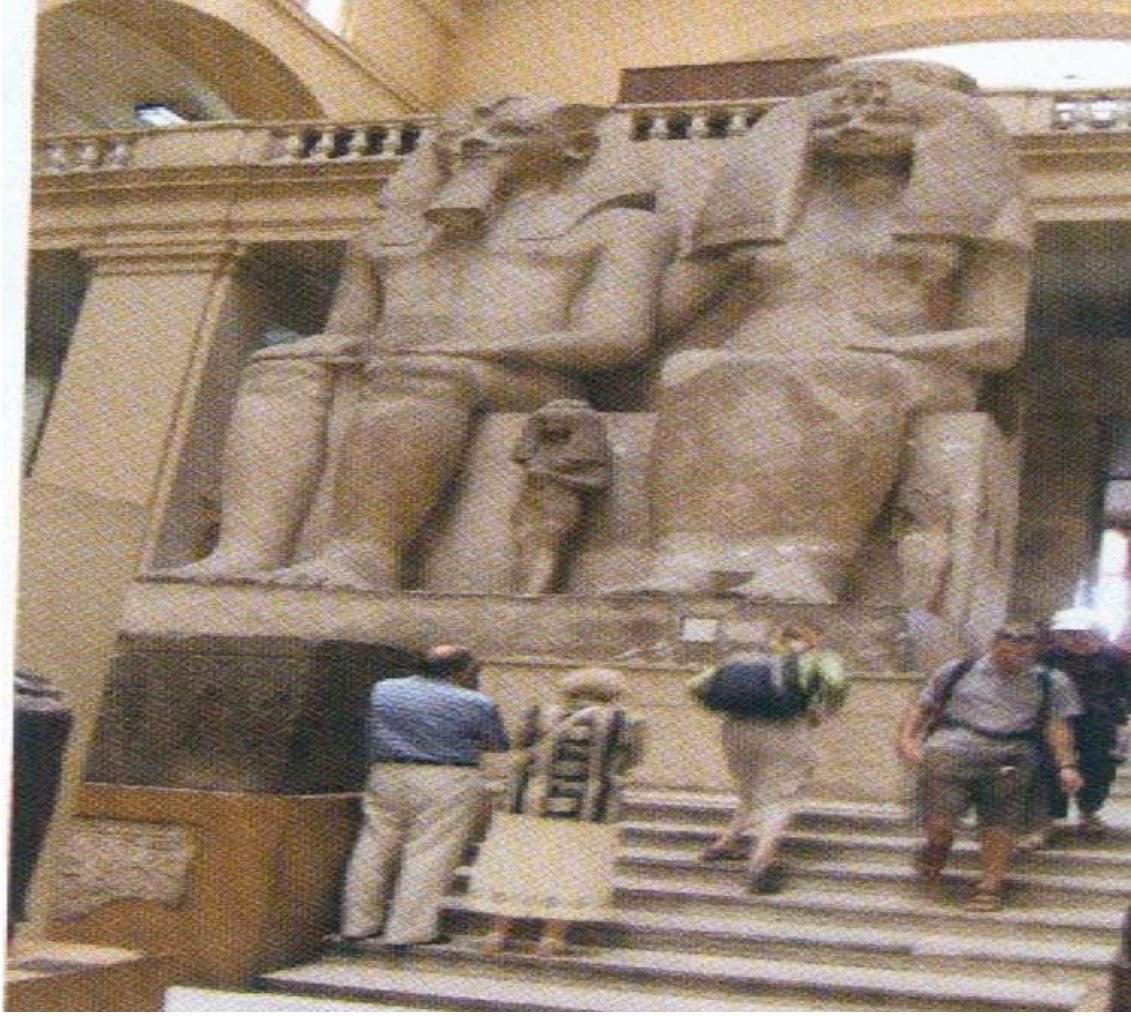
FOTOĞRAF. III AMU SİMBEL'DE NEFERTARİ'YE ADANAN TAPINAK

(Handan Haktanır'ın, Bir Avuç Mısır Adlı Çalışmasından, Lefkoşa, 2010)

FOTOĞRAF. IV. HATŞEPSUT’UN DEİR AL BAHRİ’DEKİ TAPINAĞI

(Handan Haktanır’ın, Bir Avuç Mısır Adlı Kitabından, Lefkoşa, 2010,)

FOTOĞRAF. V. AMENHOTEP VE KRALİÇE TİYE’NİN KAHİRE MÜZESİNDEKİ DEVASA HEYKELLERİ

(Handan Haktanır’ın Bir Avuç Mısır Adlı Çalışmasından, Lefkoşa, 2010)

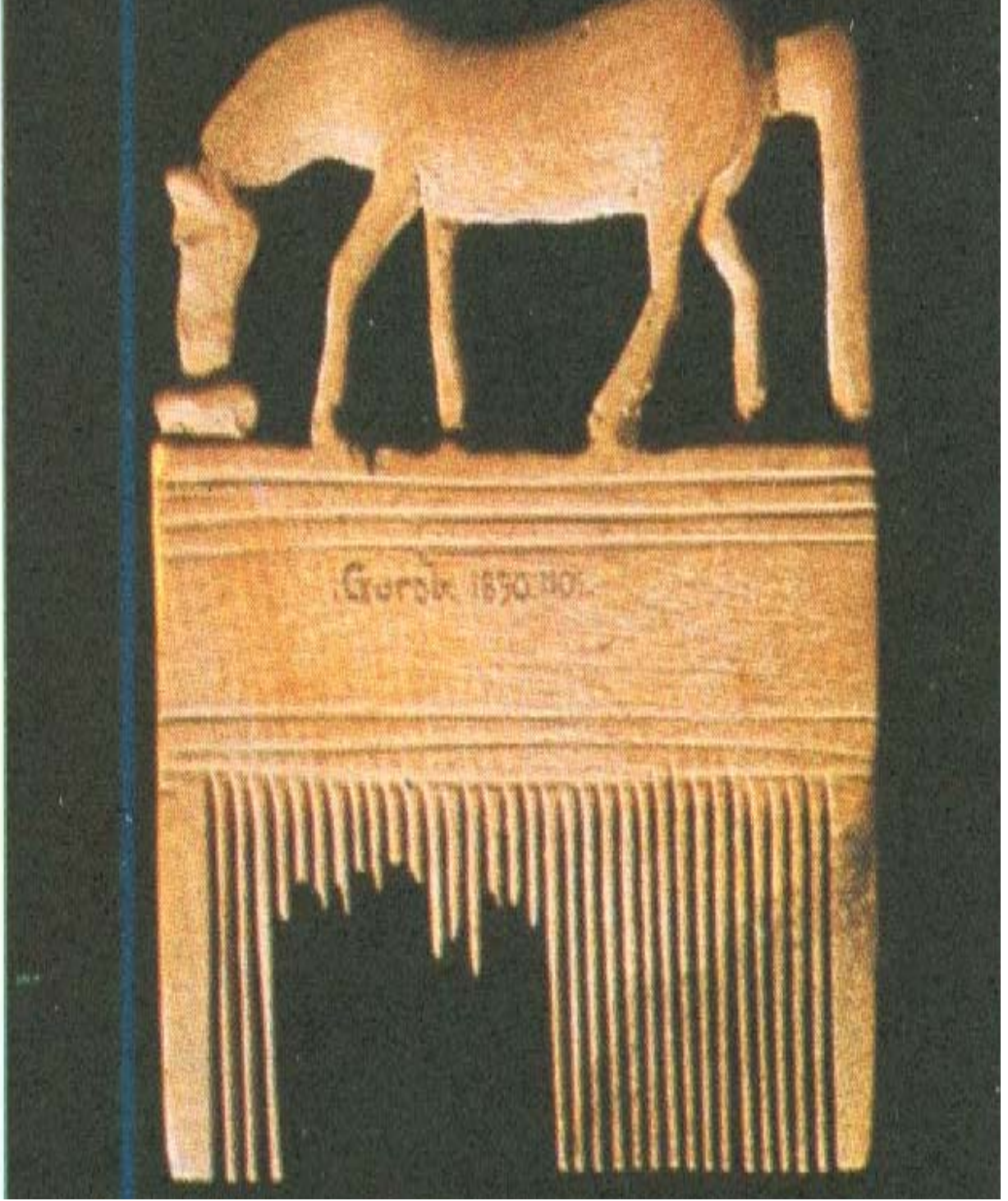
FOTOĞRAF. VI. ESKİ MISIR'DA 18. HANEDAN DÖNEMİNDEN KALMA MAKYAJ KAŞIĞI

(John Baines Eski Mısır Adlı Çalışmasından, İstanbul,1986)

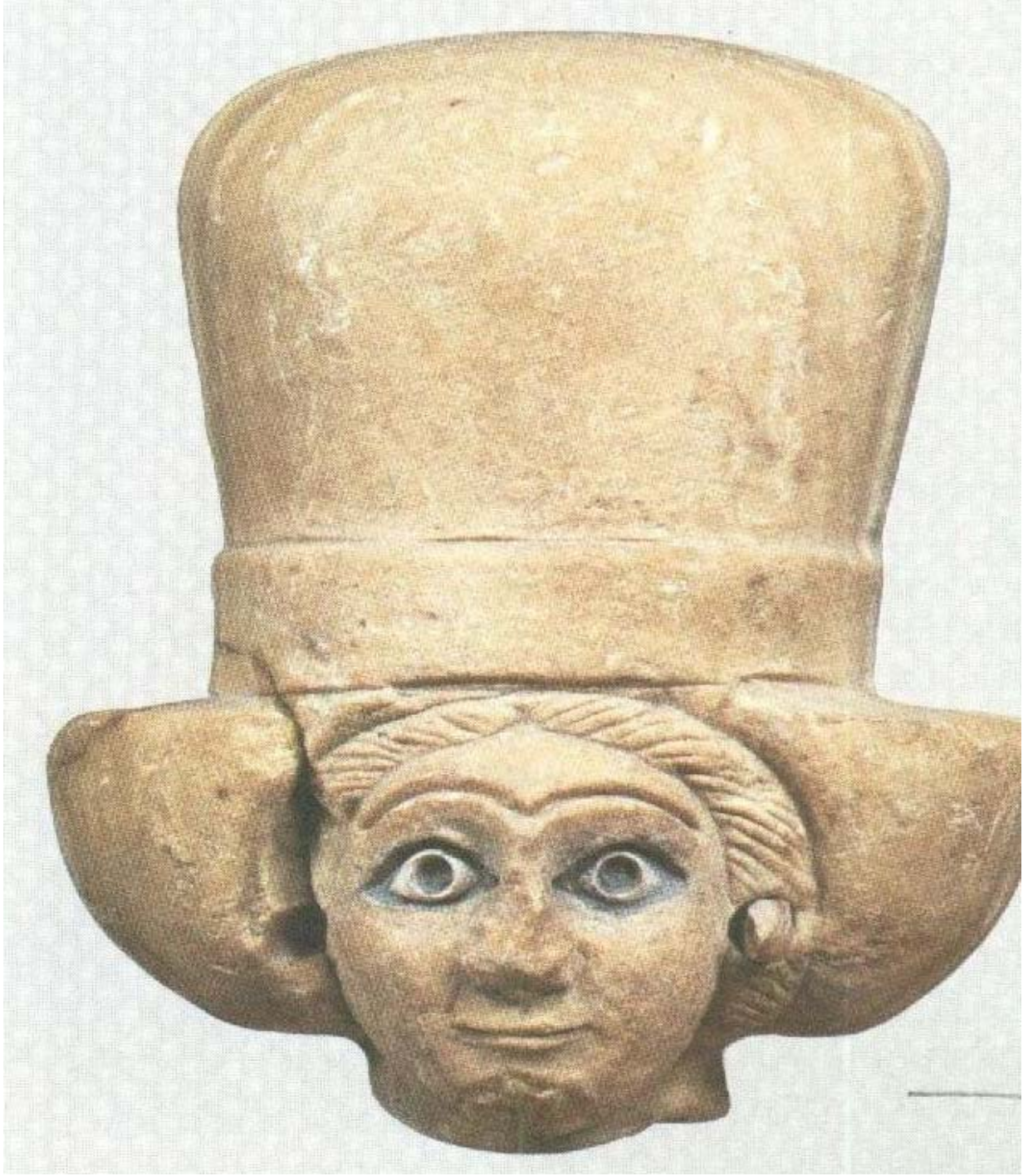

FOTOĞRAF. VII. ESKİ MISIR'DA YENİ İMPARATORLUK DÖNEMİNE AİT BİR
AYNA

(John Baines, Eski Mısır Adlı Çalışmasından, İstanbul,1986)

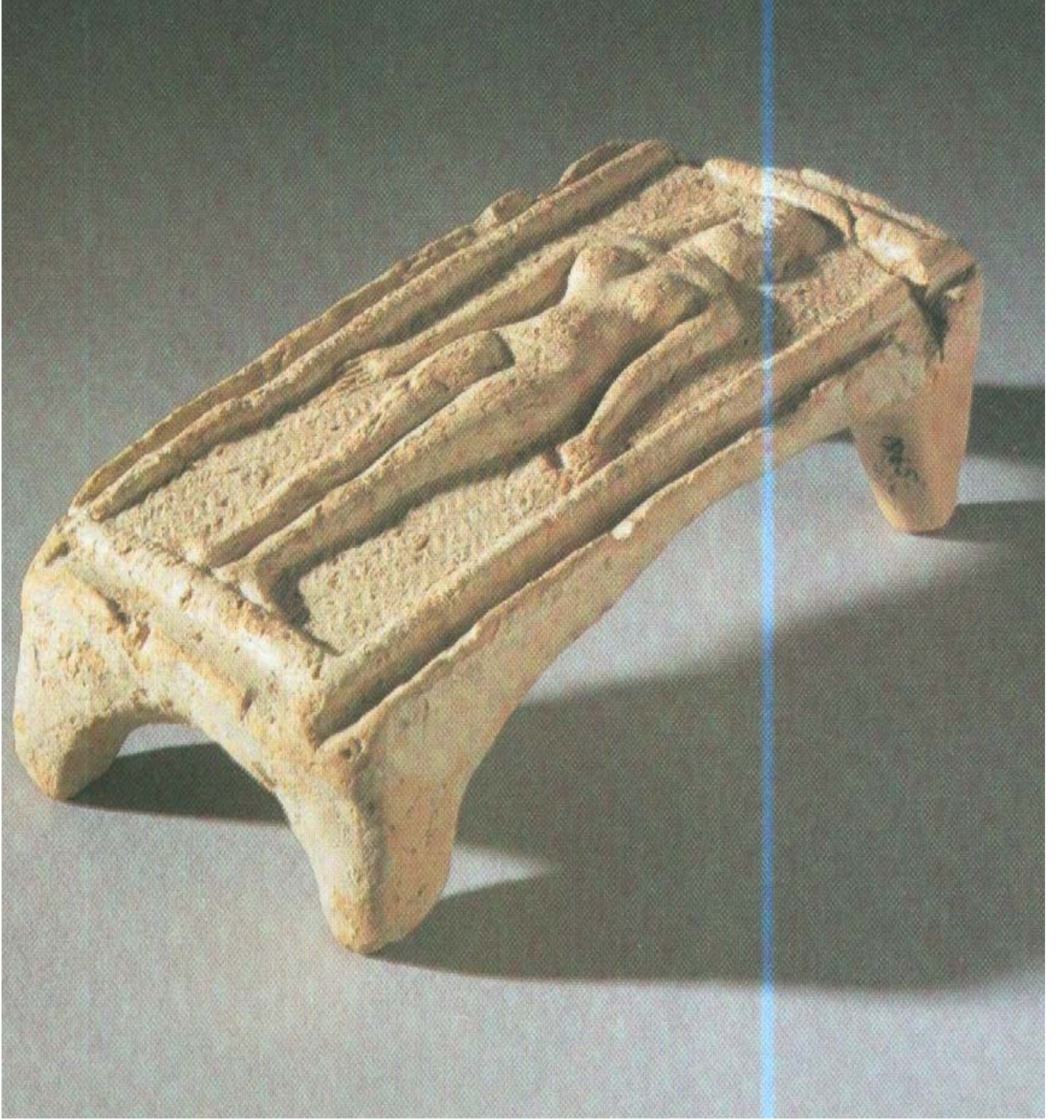

FOTOĞRAF. VIII. ESKİ MISIR 19. HANEDAN DÖNEMİNDEN KALMA BİR TARAK
(John Baines, Eski Mısır, İstanbul,1986)

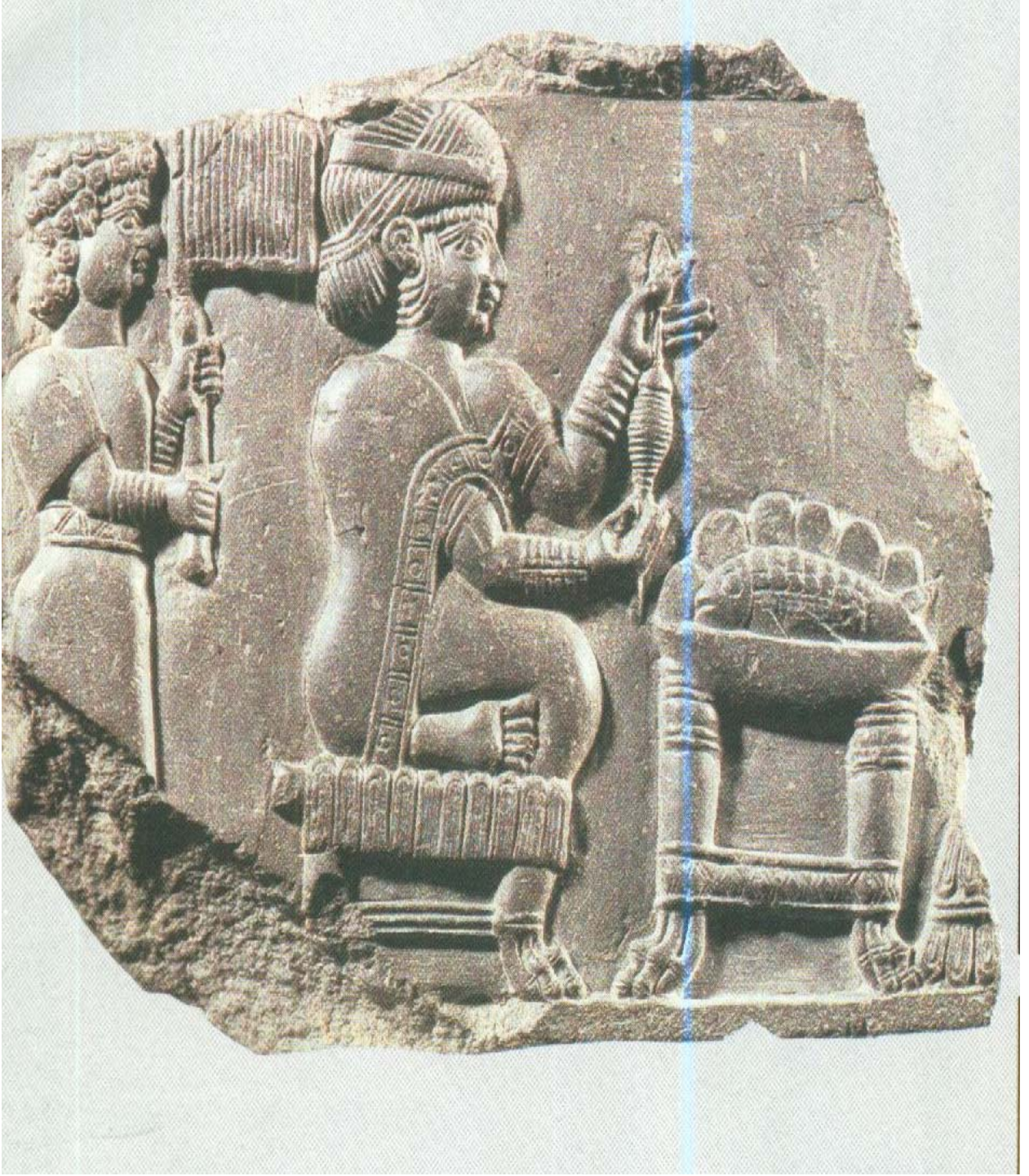
FOTOĞRAF. IX. MARI'DE İŞTAR TAPINAĞININ HEMEN DIŞINDA BULUNAN ALÇITAŞINDAN YAPILMIŞ KADIN BAŞI

(Hans Nissen, Ana Hatlarıyla Mezopotamya Adlı Çalışmasından, İstanbul, 2004)

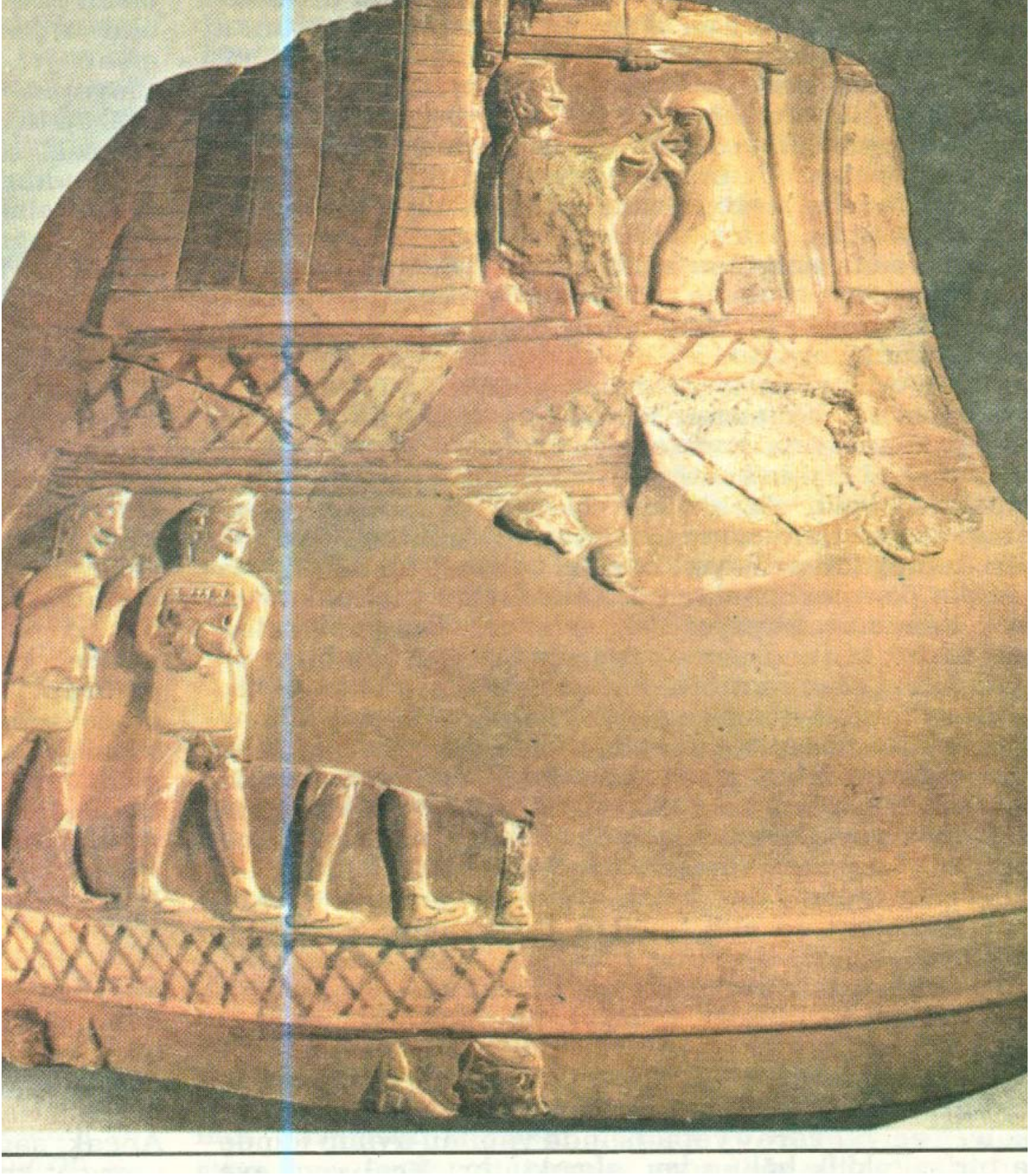
FOTOĞRAF. X. PİŞMİŞ ÇAMURDAN KALIPTA ÇIKARILMIŞ YATAKTA YATAN ÇIPLAK KADIN KABARTMASI, BU TÜR FİGÜRLERİN KUTSAL EVLİLİKLE İLGİLİ OLDUĞU DÜŞÜNÜLMEKTEDİR.

(Hans Nissen, Ana Hatlarıyla Mezopotamya Adlı Çalışmasından, İstanbul, 2004)

FOTOĞRAF. XI. RESİMDE MEZOPOTAMYA’DA YANINDA YELPAZE TUTAN BİR HİZMETKÂR ÖNÜNDE İPLİK EĞİREN BİR KADIN KABARTMASI

(Hans Nissen, Ana Hatlarıyla Mezopotamya Adlı Çalışmasından, İstanbul, 2004)

FOTOĞRAF. XII. ANKARA BİTİK YAKINLARINDA EVLİLİK SAHNESİNİ İÇEREN BİR VAZO

(Ahmet Ünal, Hititler ve Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1999)

FOTOĞRAF. XIII. BİTİK VAZOSU, EVLİLİK TÖRENİNDEN BİR SAHNE

(Ekrem Akurgal, The Hattian and Hittite Civilazitions, Ankara,2001)

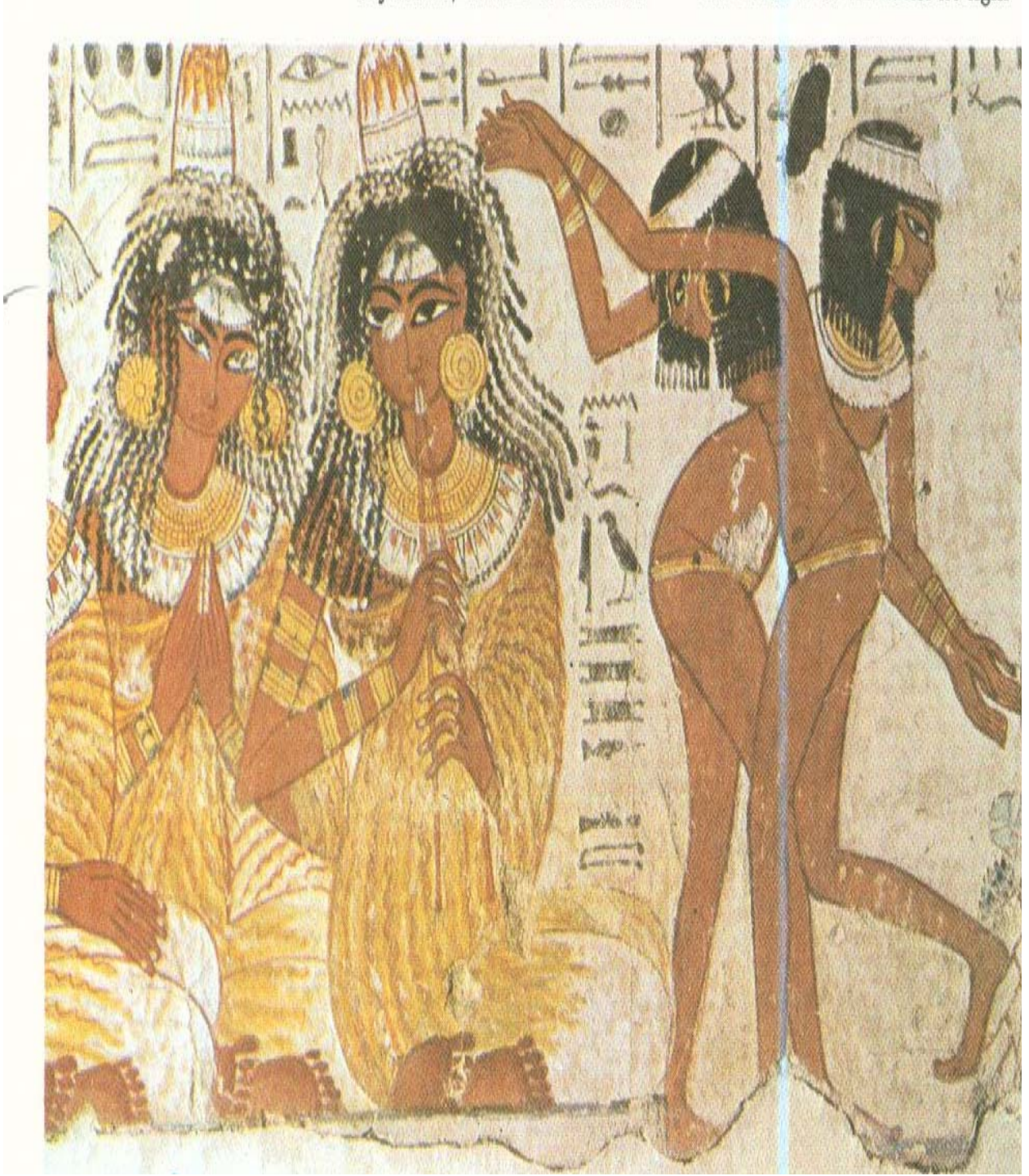

FOTO
GRAF.
XIV.
FRAK
TİN
ANITI'
NIN
SAĞ
YANI
NDAK
İ
KABA
RTMA
DA
KRALİ
ÇE
PUDU
HEPA
TANRI
ÇA
HEPA
TU'Y
A İÇKİ
SUNA
RKEN
GÖST
ERİL
MEKT

EDİR. SAĞ YANDAKİ HİYEROGLİF YAZITTA KRALİÇE PUDUHEPA'NIN TANRIÇANIN SEVGİLİ KIZI 'KIZZUVATNA ÜLKESİNİN KIZI' OLDUĞU YAZILIDIR.

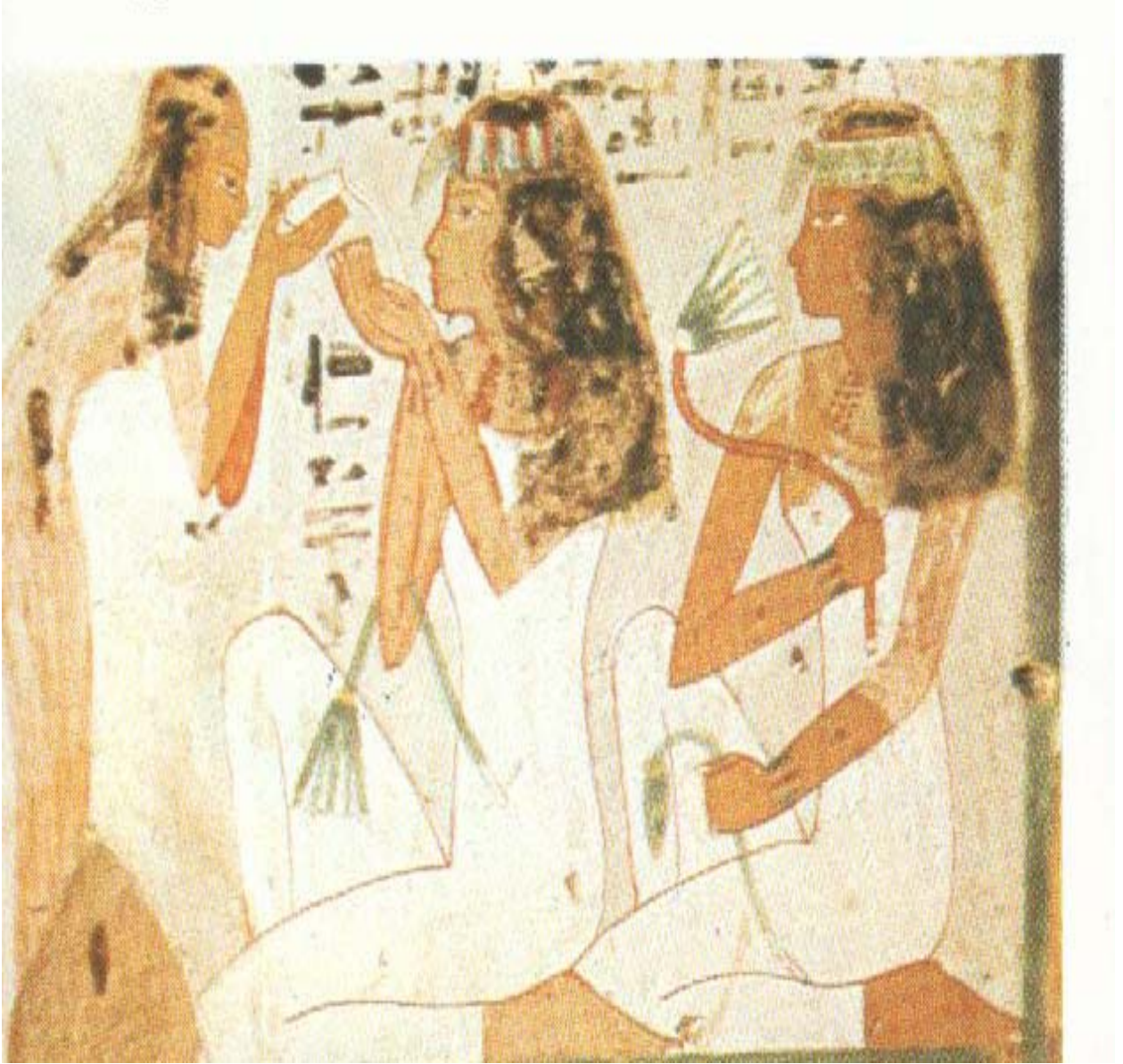
(Sedat Alp, Hitit Güneşi, Ankara, 2003)

RESİMLER

RESİM. I. ESKİ MISIR'DA 18. HANEDAN DÖNEMİNE AİT KADIN MÜZİSYENLER VE DANSÇILAR

(John Baines, Eski Mısır Adlı Çalışmasından, İstanbul,1986)

RESİM. II. ESKİ MISIR'DA BİR ŞÖLEN GÖRÜNTÜSÜ

(John Baines, Eski Mısır, İstanbul,1986)

ÖZET

Bu çalışmada, MÖ 6. yy'a kadar olan zaman diliminde Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da yaşamış kadınların sosyal, siyasi, iktisadi, dini, hukuki alandaki konumlarının incelenmesi ve karşılaştırma yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacına uygun olarak Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da yaşamış kadınların sosyal, siyasi, iktisadi, dini, hukuki alandaki konumlarını özetlemek gerekirse,

Kadın, sosyal hayatta cinsiyetinin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmekle yetinmiştir. Hangi toplumda olduğu fark etmeksizin, her zaman erkeğin bir adım gerisinde kalmıştır. Müzik, festival, eğlence vs. gibi etkinliklere sadece bunların uygulayıcısı olarak katılmıştır.

Kadının, kralın eşi sıfatıyla ülke yönetimine katılması ve siyasi anlaşmalarda kendisine ait mühürlerinin bulunması onun siyasi hayatta yer aldığını gösteren unsurlardır. Bu ise kadınların Eskiçağ toplumlarında özellikle siyasi yönünün olduğunu vurgulayan kanıtlardır. Hatta Hitit toplumunda Puduhepa adından en çok bahsedilen ve siyasi hayatta çok önemli bir yer tutan bir kraliçedir. Mısır toplumunda tek başına ülkeyi yöneten kraliçe Hatşepsut, firavun olarak adını tarihe yazdıran kadın yöneticidir.

Kadınlar özellikle MÖ. II. bin yılda Asur Ticaret Kolonileri döneminde ticaret hayatına aktif bir şekilde katılmışlardır. Bira imalatıyla uğraşan tüccar görünümündeki kadınların dışında, köle alım satımında bulunan kadınların varlığı kadınların iktisadi hayatta çok önemli bir yere sahip olduklarını göstermektedir.

Kadınlar dini hayata kült müziği yaparak ya da sunakların yerlerine yerleştirilmesi gibi işleri yaparak dâhil olmuşlardır. Özellikle kadınlara toplumda rahibe olmaları halinde ayrı bir önem verilmiştir. Mezopotamya’da kadınlar belki de toplumda hak ettikleri yeri bulmak için, tanrıçanın koruyuculuğu altında Tapınak Fahişeliği görevinde bulunmuşlardır. Kadınlar dini hayatın her alanında farklı isimlerle karşımıza çıkmışlardır.

Evlilik, boşanma, zina vs. gibi konular Mısır, Mezopotamya ve Anadolu toplumlarında aile hukukunun temelini oluşturan ana başlıklardır. Kadınların bu alandaki haklarına kanun maddelerinde genişçe yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER:

- Mısır
- Mezopotamya
- Anadolu
- Kadın

ABSTRACT

In this study, we aim to identify and compare social, political, economical, religious, and judicial positions of the women living in Egypt, Mesopotamia and Anatolia in the time period until 6th century BC.

To sum up the social, political, economical, religious, and judicial positions of the women living in Egypt, Mesopotamia and Anatolia in accordance with the study, we can say;

Women contented themselves to fulfill the duty imposed by their gender in social life. Regardless of the society, they always remained a step behind their men. They attended activities such as music, festivals and entertainments just as executives.

Joining the management of the country as the wife of the king, and having her own seals in political agreements are the clues that show women took place in political life. These are the evidences emphasizing especially their political life in ancient civilizations. Moreover, Puduhepa is the most mentioned queen and she took an important place in political life. Hatshepsut, a queen who governed the country on her own in Egypt society, is the female governor putting her stamp on history as Pharaoh.

Especially in Assyria Trade Colonies in second thousand years BC, women actively participated in commercial life. Apart from the women manufacturing beer, existence of women in trading slaves shows that females are of an important role in economical life.

Women participated in religious life by making cult music or placing the altars. Women were given a special importance in society if they are nun. In Mesopotamia, women, perhaps to find the place they deserve in society, served as Temple Prostitution under the protection of the goddess. We face women in every aspects of religious life in different names.

Such issues as marriage, divorce, adultery, etc. are the main topics forming the basis of family law in Egypt, Mesopotamia and Anatolian populations. Women's rights in this field have been widely dealt in the articles of the law.

KEYWORDS:

- Egypt
- Mesopotamia
- Anatolia
- Women

